

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**NİSÂ VE A'RÂF SÛRESİ ÖZELİNDE TABERÎ VE
MÂTÜRÎDÎ TEFSİRLERİNİN MUKAYESESİ**

Ayşe Rana MUSLU

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Davut ŞAHİN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

AĞUSTOS-2023

**NİSÂ VE A'RÂF SÛRESİ ÖZELİNDE TABERÎ VE MÂTÜRÎDÎ
TEFSİRLERİNİN MUKAYESESİ**

Ayşe Rana Muslu

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TZL)**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşe Rana Muslu

15/08/2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Ayşe Rana MUSLU öğrencisi tarafından hazırlanan Nisâ ve A'râf Sûresi Özelinde Taberî ve Mâtürîdî Tefsirlerinin Mukayesesi Başlıklı tez çalışması 15/08/2023 tarih ve 10.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

Kabul Ret

Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

X

Prof. Dr. Hikmet KOÇYİĞİT

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

X

Doç. Dr. Harun ŞAHİN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

X

Doç. Dr. Davut ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

NİSÂ VE A'RÂF SÛRESİ ÖZELİNDE
TABERÎ VE MÂTÜRÎDÎ TEFSİRLERİNİN MUKAYESESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşe Rana MUSLU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2023

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim yirmi üç yıl gibi bir sürede aşama aşama indirilmiştir. Hz. Peygamber iniş sürecinde âyetleri açıklamıştır. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra, zaman ve mekanların değişmesi, İslam'ın da yayılmasıyla Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılacak hayata geçirilmesi noktasında tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Taberî ve Mâtürîdî de yaklaşık yakın zamanlarda yaşamış iki müfessirdir. Taberî'nin rivâyet tefsiri olan Câmiu'l-Beyân'ı ile Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin dirâyet tefsiri olan Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı tefsir eserleri tezde temel alınan eserlerdir. Taberî'nin ve Mâtürîdî'nin tefsir eserlerinin tamamını bir tezde incelemenin mümkün olmaması nedeniyle konu iki sûreyle sınırlandırılmıştır. Biri Mekkî bir sûre olan A'râf sûresi ile diğeri Medenî bir sûre olan Nisâ sûresi olmak üzere iki sûre ele alınarak müfessirlerin tefsir metotları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Muhtevaların, konuların ve hitapların değişiminin daha net görülebilmesi amacıyla sûreler, Kur'ân'ın nüzulünün farklı dönemlerinden seçilmiştir. Sûrelerin bütün âyetlerini incelemenin mümkün olmaması üzerine; iki sûrenin de tamamı okunarak, seçilmiş olan müfessirlerin görüşlerini, yöntemlerini, tefsir metotlarını genel olarak yansıtan ve iki müfessirin görüşlerinin karşılıklı olarak değerlendirilebilecek âyetler belli başlıklar oluşturularak incelenmiştir. Konunun daha iyi analiz edilebilmesi amacıyla teze konu olan tefsirlerin türleri rivayet ve dirayet olarak farklı seçilmiştir. Böylece rivâyet ve dirâyet tefsirlerinde sûrelerin işleniş görölerek, farklı işlenişlerin konudan mı yöntemden mi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Birim Kodu	: 60408 İlahiyat, Temel İslam Bilimleri, Tefsir
Anahtar Kelimeler	: Taberî, Mâtürîdî, Kur'ân, Tefsir, Nisâ, A'râf, Mukayese
Sayfa Adedi	: 125
Danışman	: Doç. Dr. Davut ŞAHİN
Öğrenci ORCID ID	:

COMPARİSON OF SURAT AL-NİSA AND SURAT AL-A'RÂF İN THE VİEW OF THE
COMMENTARY OF TABARİ AND MATURİDİ
(M. Sc. Thesis)

Ayşe Rana MUSLU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

August 2023

ABSTRACT

The Holy Qur'an was revealed in stages over a period of twenty-three years. During the course of the revelation process, the Prophet elucidated the verses. However, after the death of the Prophet, with time and places changed, and Islam spread, tafsīrs began to be written aiming for an enhanced comprehension and actualisation of The Holy Qur'an. Taberī and Mâturīdī are two interpreters who lived in relatively recent times. Taberī's Jamiu'l-Beyân, a riwayat tafsīr, and Abū Mansūr Mâturīdī's Te'vîlâtü'l-Qur'an, a dirayah tafsīr, are the tafsīrs taken as the basis for this thesis. Due to the infeasibility of examining the entirety of both Taberī's and Mâturīdī's tafsīrs within one thesis, the research is confined to two sūrahs. It has been tried to reveal the tafsīr methods of the interpreters by examining two sūrahs, one of which is al-A'rāf, a Makkan sūrah, and the other is al-Nisā', a Madīnī sūrah. Sūrahs have been chosen from distinct epochs of The Holy Qur'an's revelation with the intent of making the transformations in content, subjects, and addresses more discernible. In light of the infeasibility of examining the entirety of the verses within the sūrahs, by reading all of the two sūrahs, the verses that reflect the views, methods, tafsīr techniques of selected interpreters in general and may enable a mutual evaluation of the opinions of the two interpreters, were examined by forming certain headings. In order to better analyze the subject, the tafsīrs analyzed in this thesis have been chosen differently as 'riwayah' and 'dirayah'. Thus, by examining the treatment of the sūrahs in riwayat and dirayah tafsīrs, an attempt has been made to ascertain whether the variations in treatment arise from the subject or the method.

Science Code : 60408 Theology, Basic İslamic Sciences, Tafsir
Key Words : Taberī, Mâturīdī, Qur'an, Tafsīr, al-A'rāf, al-Nisā', Comparison
Page Number : 125
Supervisor : Associate professor Davut Şahin
Student ORCID ID :

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerim yirmi üç yıl gibi bir sürede indirilmiştir. Hz. Peygamber iniş sürecinde âyetleri açıklamıştır. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra, zaman ve mekanların değişmesi, İslam'ın da yayılmasıyla Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılabilir hayata geçirilmesi noktasında tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Çalışmaya erken dönem müfessirlerinden sayılabilecek olan Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirleri konu edinilmiştir. Taberî ve Mâtürîdî'nin, yaşamış oldukları hicri üçüncü yüzyılın sonundaki yönelimi, çevreyi ve tefsire yönelik yaklaşımı temsil ettiği söylenebilir. Her ikisinin birlikte ele alınmış olması, erken dönemin tefsir metotlarının ve bağlantılarının daha net anlaşılmasını sağlamaktadır.

Taberî ve Mâtürîdî'nin yaklaşık olarak yakın dönemlerde yaşamalarına rağmen tefsirleri farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların yansıtılması amacıyla belirlenen iki sûre özelinde müfessirlerin tefsirleri mukayese edilmiştir. Sûrelerin tamamının bir tezde yer almasının mümkün olmaması nedeniyle, müfessirlerin yöntem ve metotlarını daha iyi görebileceğimiz âyetler konu edilmiştir.

Çalışmada yer alan bütün âyetlerin mealleri Hayrettin Karaman vd. hazırlamış olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından çıkan *Kur'ân Yolu Meâli*, kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada Taberî'nin tefsiri için Hisar Yayınevinden 1996'da basılan tercümesi ile Mâtürîdî'nin tefsiri için ise Ensar Yayınları tarafından 2016'da basılan tercümesinden faydalanılmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesi, programlanması, yazılması sürecinde ufuk açıcı katkılar ve destekler sunan değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Davut ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez savunma sınavı esnasında çalışmamla ilgili yönlendirme ve düzeltmeler yaparak çalışmamla katkı sağlayan hocam Prof. Dr. Hikmet KOÇYİĞİT'e ve Doç. Dr. Harun ŞAHİN hocama saygılarımı arz ederim. Hayatımın her sürecinde bana destek olup beni yüreklendiren annem Handan MUSLU ve babam İbrahim MUSLU'ya şükranlarımı sunuyorum. Çalışmamı okuyarak destek olan kardeşim Talha'ya teşekkür ediyorum. Çalışmam süresince desteklerini esirgemeyen okul müdürüm Sayın Fatih ZEİR'e teşekkür ediyorum.

Ayşe Rana MUSLU

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1.GİRİŞ	1
2.ÇALIŞMADA ELE ALINAN SÛRE VE MÜFESSİRLERE GENEL BAKIŞ	3
2.1. Nisâ ve A'râf Sûreleri	4
2.1.1.Mekkî ve Medenî Sûreler	4
2.1.1.1.Mekkî Sûrelerin Özellikleri	5
2.1.1.2.Medenî Sûrelerin Özellikleri	6
2.1.2. Nisâ Sûresinin Nüzûlü ve Arka Planı	6
2.1.2.1.Konusu	7
2.1.3. A'râf Sûresinin Nüzûlü ve Arka Planı	10
2.1.3.1.Konusu	12
2.2.Taberî ve Mâtürîdî'nin Tefsir ve Yöntemleri	14
2.2.1.Muhammed İbn Cerîr et-Taberî	14
2.2.1.1.Hayatı	14
2.2.1.2. Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân Adlı Eseri	15
2.2.2. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî	17
2.2.2.1.Hayatı	17
2.2.2.2.Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Eseri	17
2.3.Taberî ve Mâtürîdî Tefsirlerinin Karşılaştırılması	18
2.4.Taberî ve Mâtürîdî Tefsirlerinin Rivâyet ve Dirâyet Yönü	23
2.4.1.Taberî'nin Rivâyet Yönü	24
2.4.2.Mâtürîdî'nin Dirâyet Yönü	26
3.NİSÂ VE A'RÂF SÛRESİ ÖZELİNDE TABERÎ VE MÂTÜRÎDÎ'NİN ÂYETLERİ YORUMLAMADA İZLEDİĞİ YÖNTEMLERE ÖRNEKLER	29
3.1. İnanç ve Amele İlişkin Bazı Konular	30
3.1.1.İman ve Sâlih Amel	31
3.1.2. İman Etmeyenlerin Yaptıkları İyilikler	34
3.1.3. Şeytanın İnsanı Çeşitli Yönlerden Saptırması	38
3.2. Ahlâk	47

3.2.1. Emanete Riâyet.....	47
3.2.2. Haset	51
3.2.3. Cimrilik	55
3.2.4. Takvâ	58
3.2.5.Tövbe	62
3.2.6. Dua Ahlâkı	65
3.3. Hukuk.....	68
3.3.1. Evlilik.....	69
3.3.2. Kasten Adam Öldürme	75
3.3.3. Nisâ 36. Âyette Geçen Yakın ve Uzak Komşu İfadeleri.....	80
3.3.4. Nikahlanılacak Kadını Mirastan Mahrum Etmeme	83
3.3.5. Uhdesine Mal Verilmemesi Gereken Kimseler	88
3.4. Dini Gruplar ve Kıssalar.....	90
3.4.1. Ehl-i Kitap.....	91
3.4.2. Yahudilerin Hz. Peygamber’e Karşı Tutumları.....	94
3.4.3. Müşrikler	98
3.4.4. Kıssaların Hikmetleri	102
3.5. Âhiret	105
3.5.1. Dünya Hayatında Yapılan Her Şeyin Kayıt Altında Olması	106
3.5.2. İnsana Dünya ve Âhirette Verilecek Karşılık.....	109
3.5.3. Dinlerini Oyun ve Eğlence Edinenlerin Âhiretteki Durumu	112
4.SONUÇ	117
KAYNAKÇA	121

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
b.	bin, ibn (Oğlu)
b.y.	Basım Yeri Yok
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	Ölüm Tarihi
terc.	Tercüme
thk.	Tahkik eden
vd.	ve diğerleri
yay.	Yayınları

1.GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, biri Mekkî diğeri Medenî sûre olan Nisâ ve A'râf sûresi ile Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân'ı* ile Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı* adlı tefsirlerdir. Bu bağlamda Nisâ ve A'râf sûrelerinde seçilen âyetleri belli konu başlıkları altında toplayıp, sebebi nüzul, siyak-sibak ve muhteva açısından incelemektir.

Birinci bölümde Nisa ve Araf suresinin Mekkî ve Medenî olma hususiyeti, nüzulu, arka planı ve konusu üzerinde duruldu. Taberî ve Mâtürîdî'nin hayatlarına kısaca değinildi. Akabinde bu iki müfessirin eserleri hakkında kısaca bilgi verildi. Burada Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirlerinde izledikleri yöntemler, etkilendikleri hususlar üzerinde duruldu. Bu bölümde ayrıca, seçilen tefsirlerin rivâyet - dirâyet özelliklerinden bahsedildi ve kısaca mukayesesi yapıldı. Asıl kısım olan ikinci bölümde, Tâberî ve Mâtürîdî'nin tefsirlerinde izledikleri yöntem, Nisâ ve A'râf sûreleri üzerinden örneklerle ortaya konuldu. Bu çerçevede bahsi geçen iki müfessirin söz konusu sûrelerde değindikleri ana konular ve getirdikleri yorumlarda bağlamın etkisi incelendi.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, merkeze Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân'ı* ile Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı* olarak onların metotlarını görmek ve kıyaslamaktır. Konunun içeriğini zenginleştirmek için biri rivâyet (*Câmiu'l-Beyân*), diğeri dirâyet tefsiri (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*) olmak farklı yöntemlerle yazılan tefsirler seçildi. Böylece rivâyet ve dirâyet tefsirlerinde sûrelerin işlenişi görüldü ve farklı işlenişler varsa bunun konudan mı yoksa yöntemden mi kaynaklandığı tespit edildi. Tezde biri Mekkî diğeri Medenî olmak üzere iki surenin seçilme amacı, teze konu olan müfessirlerin iki döneme de (Mekkî ve Medenî) bakış açılarını genel olarak incelemektir.

Çalışmada Taberî ve Mâtürîdî'nin ikisinin birlikte seçilme nedeni şöyle açıklanabilir: Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı eseri Kur'ân-ı Kerim'in tefsirinde ilk üç asrın yorumlarını ve açıklamalarını derlediği önemli bir eserdir. Taberî, tefsirinde yaptığı tercihlere ve vermiş olduğu manalara dayanak olabilecek rivâyetlere yer verir. O, nakilleri zikrettikten sonra tercihini belirtmiştir. Mâtürîdî ise tefsirinde akıl ve nakli Kur'ân'ı anlamada birlikte kullanmış ve arada denge kurmuştur.

Te'vîlâtü'l-Kur'ân, rivâyet ve dirâyet tefsiri arasında, dirâyete daha yakın özellik taşımaktadır. Çünkü Mâtürîdî âyetleri açıklamada aklı nas ile desteklemiş; eserinde şahsi değerlendirmelere ve tahlillere yer vermiştir.

Çağdaş sayılan müfessirlerden Taberî, Kur'ân-ı Kerim'i mushaf tertibine göre rivâyet yoluyla tefsir ederken, Mâtürîdî ise aynı işi dirâyet yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Çağdaş olan ancak farklı anlayışları kabul eden bu müfessirlerin tefsirlerini ele almak değerlendirme açısından önem arz eder.

Araştırmanın Kapsamı

Tezin kapsamını *Câmiu'l-Beyân* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserler ile A'râf ve Nisâ sûreleri oluşturmaktadır. Taberî'nin ve Mâtürîdî'nin tefsir eserlerinin tamamını bir tezde incelemenin mümkün olmaması nedeniyle konu iki sûreyle sınırlandırılmıştır. Sûreler Mekkî, Medenî dönemlerden seçilmiştir. Muhtevaların, konuların ve hitapların değişimini görebilmek için bu tercih yapılmıştır.

Sûrelerin bütün ayetlerini incelemenin mümkün olmaması üzerine; iki sûrenin de tamamı okunarak, seçilmiş olan müfessirimizin görüşlerini, yöntemlerini, tefsir metotlarını genel olarak yansıtan ve iki müfessirin görüşlerini karşılıklı değerlendirebileceğimiz âyetler seçilerek belli başlıklar oluşturulmuştur.

Yararlanılan Kaynaklar

Çalışmada başlıca yararlanılan kaynaklar şunlardır:

Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*; Beydavî, *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, Elmalılı Hamdi Yazır *Hak Dîni Kur'ân Dili*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*; Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*.

2.ÇALIŞMADA ELE ALINAN SÛRE VE MÜFESSİRLERE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde ilk olarak teze konu olan iki sûrenin genel özelliklerine yer verilmiştir. Sûrelerin nüzullerine, indirilmiş olduğu dönemdeki arka planına, içermiş olduğu konusuna yer verilerek sûrenin analizi yapılmıştır. Amaç incelenecek sûreler hakkında genel bir bakış açısı sunmaktır.

Bölümün devamında rivâyet ve dirâyet tefsirlerinin açıklamalarına değinilmiştir. Tezde tefsiri incelenen Taberî ve Mâtürîdi olmak üzere iki müfessirden Taberî'nin tefsiri rivâyet ağırlıklı; Mâtürîdi'nin tefsiri ise dirâyet ağırlıklı tefsirlerdir. Farklı tefsir çeşitlerine sahip müfessirlerin, âyetleri tefsir ederken bu çeşitliliğin yansımaları görülmüştür. Bu nedenle tefsir çeşitlerinden olan rivâyet ve dirâyet tefsirlerinin özelliklerine yer verilmiştir.

Çalışmada biri Nisâ diğeri A'râf sûresi olmak üzere iki sûrenin tefsirleri, belirlenmiş iki müfessirden incelenmiştir. Bu sûrelerden A'râf sûresi Mekke döneminde, Nisâ sûresi ise Medine döneminde nâzil olmuştur. Nüzul döneminin iki farklı zamanında indirilen ayrı iki sûre alınarak, müfessirlerin tefsirleri çeşitli yönlerden incelenmiş oldu. Sûrelerin indirilme dönemlerine göre o dönemin muhatap kitlesi, çevresi, yaşam düzeni ve önceliklerinin farklı olmaları; sûrelerin özelliklerine, içerdikleri konulara yansımıştır. Bu bölümde Mekkî ve Medenî sûrelerin özelliklerine kısaca yer verilmiştir.

Bu bölümde son olarak tefsirlerine yer verilen Taberî ve Mâtürîdi adlı müfessirlerin kısaca hayatlarına yer verildi. Nerede doğdukları, nasıl bir eğitim aldıkları, hocaları ve talebeleri zikredildi. Buradaki amaç müfessirlerin hayatını öğrenerek tefsirini yazma sürecindeki arka planına değinmektir. Çünkü insan bir eser ortaya koyarken toplumundan, yaşadığı çevreden soyutlanarak, etkilenmeden yazması mümkün değildir. Ayrıca konumuz olan *Taberî'nin Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*; Mâtürîdi'nin *Te'vîlâtul Kur'ân* adlı eserleri hakkında kısa bir bilgi verilerek müfessirlerin tefsir metotlarına değinilmiştir.

Taberî ve Mâtürîdi'nin tefsirlerinin kısa bir karşılaştırılmasına da yer verilerek sonraki bölümde yer alan âyet incelemeleri için alt yapı oluşturması amaçlanmıştır. Bu başlık altında yer verilen bütün konular, ana metnimiz olan ikinci bölümü daha iyi kavrayabilmek amacıyladır.

2.1. Nisâ ve A'râf Sûreleri

2.1.1.Mekkî ve Medenî Sûreler

Hız. Peygamber'e Kur'an-ı Kerim, yaklaşık yirmi üç yıllık bir sürede tedricen indirilmiştir. Buna "Tencîmü'l- Kur'an" denir. Kur'an'ı Kerim'in parça parça Hız. Muhammed'e nazil olması ayetlerle, sahih hadislerle ve tarihi gerçeklerle sabittir. Müşrikler ve Yahudiler Kur'an'ın parça parça indirilmesini kınamışlardır.¹ Kur'an-ı Kerim'in indirilme sürecinin yaklaşık on üç yılı Mekke, on yılı Medine dönemindedir. Bu nedenle alimler Kur'an sûrelerini Mekkî ve Medenî olmak üzere iki ana kısma ayırmışlardır.² Mekkî ve Medenî olarak ayırırda temel alınan husus hicrettir. Mekke'den Medine'ye olan hicretten önce indirilen vahiyler Mekkî, hicretten sonra indirilenler ise Medenî'dir.³

Kur'an muhtevasının çok genel bir tasnife göre itikâdî, ahlâkî, amelî (ibadet ve ahkâm), tarihî (peygamber kıssaları) ve ilmî (tabiat varlık ve olayları) konulardan müteşekkil bir yapıya sahip olduğunu belirtmek mümkündür.⁴ Hız. Peygamber Mekke döneminde şirkle mücadele etti, insanları iman esaslarına çağırarak sağlam bir akide oluşturmayı amaçlamıştır. Ayrıca kişiyi ahlâksızlıklardan koruyacak, nefsi tezkiye edecek, Rabbine bağlayacak prensipler getirmiş, öz halinde ibadetleri belirtmiştir. Medine döneminde ise daha öncesinde mücmel olarak verilen ibadet esasları tafsil edilmiştir. Zina, içki, kumar yasaklanarak, şeri cezalar getirilmiş, alışverişle ilgili kanunlar, nikah, talak meseleleri açıklanmıştır. Mekke ve Medine döneminde bütün bu ahkâmın tebliği metot olarak güzel muamele ile, yumuşak davranışla ve delillere dayanılarak yapılmıştır.⁵

Câbirî, Kur'an'ın büyük kısmını teşkil eden "Davet Kur'an'ı" olan Mekkî dönem ve "Devlet Kur'an'ı" olan Medenî dönem şeklinde bir isimlendirme yapmıştır.⁶ Sûre ve âyetlerin Mekkî ve Medenî olması tefsir ilmi açısından önemlidir. Çünkü bu husus

¹ İsmet Ersöz, *Kur'an Tarihi -Kur'an-ı Kerim'in İndirilişi ve Bugüne Gelişi-*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1996), 27.

² Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'an (Kur'an İlimleri)", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 316.

³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 59.

⁴ Hasan Yılmaz, "Kur'an'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler", *Diyanet İlmi Dergi Kur'an Özel Sayısı*, Tashih İsmail Derin, (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 312.

⁵ Ahmet Önkal, *Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu*, (Konya: Esra Yayınları, 1994), 402-403.

⁶ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Mana Yayınları, 2014), 2/499.

Kur’ân’ı doğru bir şekilde anlama ve yorumlama imkanı sağlamasının yanında, bağlamdan kopuk olarak yapılacak yanlış anlamalara da engel olacaktır.⁷

Ayetlerin Mekkî ya da medenî olduklarını bilmenin faydalarından biri bir konu hakkında iki ve daha çok ayetler gelirse, hükümlerine benzerlik görülmeyen yerlerde onların bir kısmının Mekkî, diğer kısmının Medenî olduğu bilinirse meselenin çözümü kolaylaşır. Ayrıca genel olarak iniş tarihi bilinirse bunun hikmet olan tedirici de tanınmış olur.⁸

Mekkî sûrelerin ana konusu bütünüyle akidedir. Yani “La ilahe illallah” ve onun açıklamasıdır. Aslında bütün Kur’ân’ın, yani hem Mekkî hem de Medenî sûrelerin belli başlı konusu akidedir. Yalnız, Mekkî sûrelerde akide konusu bütün alanları kaplamakta ve özlerin hepsini içermektedir. Medenî sûrelerde ise akidenin yanında siyasî düzenlemeler, ekonomik, sosyal, psikolojik ve fikrî sistemler anlatılır. Müslüman toplumun hayatını düzenleyen konular en büyük sahayı işgal eder. Ama hepsi de akide ile bağlantılıdır ve ondan kaynaklanıp onun gölgesinde yetişir.⁹

2.1.1.1.Mekkî Sûrelerin Özellikleri

Mekke döneminde indirilmiş olan sûrelerde nübüvvet, ulûhiyet ve âhiret gibi inançlar yer almış, şirk ve putperestlik sıkı bir şekilde eleştirilmiş, yeniden diriliş ve hesap gibi inançlar ifade edilmiştir. Bu konular İslam itikadını tesis eden üç ana ilke olan tevhid, nübüvvet ve âhiret inançlarını teşkil etmektedirler.¹⁰ Mekkî sûrelerin birkaç özelliği:

- a) İçinde secde âyeti bulunan sûreler Mekkî’dir.
- b) Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hariç başında hurûf-ı mukattaa bulunan sûreler Mekkî’dir.
- c) Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hariç içerisinde peygamberlerin ve geçmiş milletlerin kıssalarından bahseden; Hz. Âdem ve İblis’in kıssası bulunan bütün sûreler Mekkî’dir.¹¹
- d) “Ya eyyühennasü” ifadesi bulunan ve “ya eyyühellezine âmenü” ifadesi bulunmayan sûreler -istisnaları olmakla birlikte- Mekkî’dir.¹²

⁷ Okumuş, “Ulûmu’l-Kur’ân (Kur’ân İlimleri)”, *Tefsir El Kitabı*, 316.

⁸ Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 80.

⁹ Muhammed Kutub, *Kur’ân’ı Nasıl Okuyalım*, Çev. Bekir Karlıağa, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 77.

¹⁰ Câbirî, *Fehmü’l Kur’ân*, 2/506.

¹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 61.

¹² Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi’l Kur’ân*, (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1987), 1/52.

e) Şirk ve putperestliğe karşı bir duruşun yoğun yer aldığı sûrelerdir.¹³

Mekkî sûrelerin başka özellikleri de zikredilebilir. Tezin konusu olarak Mekkî sûrelerden sadece A'râf sûresi incelendiği için, bu özelliklerde de A'râf sûresini içeren özelliklere yer verildi. Nitekim A'râf sûresinde hurûf-ı mukatta birinci âyette, secde âyeti A'râf sûresi 206. âyette, Hz. Âdem ve İblis'in kıssası 11-25. âyetlerde, Hz. Nuh kıssası 59 - 64. âyetlerde ve 103 - 156. ve 159 - 171. âyetler arasında da Hz. Mûsâ, Harun ve İsrailoğullarının kıssaları yer almaktadır.

2.1.1.2. Medenî Sûrelerin Özellikleri

Medenî sûrelerde toplumun inşası fikhî, ictimâî konularla ilgili ayetler, İslam kardeşliği yer alır. Genel olarak anlatım üslûbu hâkim olduğu için sûreler ve âyetler uzundur.¹⁴ Medenî sûrelerin genel özellikleri:

- a) Cihada izin verildiği ve cihadın söz konusu edildiği sûreler Medenî'dir.
- b) Hudud ve miras hükümlerini içeren; içtimai ve devletlerarası hukuktan bahseden her sûre Medenî'dir.
- c) Ankebût sûresi hariç münafiglardan bahsedilen her sûre Medenî'dir.
- d) Ehl-i Kitapla mücadele edilen her sûre Medenî'dir.¹⁵

Bu başlıkta da Medenî sûrelerin bazı özellikleri zikredilmiştir. Medenî sûrelerin başka özellikleri de zikredilebilir. Tezin konusu olarak Medenî sûrelerden Nisâ sûresinde cihadın konu edildiği âyetler 95-100. arası, miras konusu Nisâ sûresi 7- 8, 11 - 13, 33, 127 ve 176. âyetlerde, münafigların genel olarak zikredildiği 88-89 ve 142-143. âyetlerde, Ehl-i Kitap ise Nisâ sûresi 44, 49, 153 - 161 arasında yer alan âyetlerde Yahudilerden; 171. âyette ise Hristiyanlardan bahsedilmektedir.

2.1.2. Nisâ Sûresinin Nüzûlü ve Arka Planı

Nisâ sûresi, mushafta yer alan sıralamada dördüncü, iniş sırasına göre doksan ikinci sûredir. Yüz yetmiş altı âyetten oluşmaktadır. Zilzal sûresinden önce, Mümtehine sûresinden sonra Medine'de nâzil olmuştur.¹⁶ Sûre incelendiğinde tek seferde

¹³ Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, 82.

¹⁴ Abdulhamit Birişik, "Sûre", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/538-539.

¹⁵ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, Çev. M. Sait Şimşek, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015), 190-191.

¹⁶ M.Kamil Yaşaroğlu, "Nisâ Suresi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/37.

mütekamil olarak nazil olmadığı anlaşılmaktadır. Birbiriyle zaman ve konu bakımından bağlantılı bölümler olduğu gibi bağımsız konular da vardır. Âyetlerin bir kısmı daha önce, bir kısmı da daha sonra inmiş, fakat çeşitli tarihlerde inen bölümler bir sûre içinde bir araya getirilmiştir.¹⁷

Sûrenin “kadınlar” anlamına gelen, en-Nisâ olarak adlandırılan tek ismi vardır. Sûre, adını içerisinde yer alan konu muhtevassından almaktadır. Sûre akrabalık bağının oluşması noktasında rol alan ana rahmine atıfta bulunularak başlamış; birbirine mirasçı olan bazı yakınların miras hükümlerinin düzenlendiği âyet ile sona ermiştir. Sûrenin içerisinde kadınlar ile ilgili hükümler, açıklamalar, değerlendirmeler yer almıştır.¹⁸

Sûrenin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla o dönemin tarihi ve sosyal durumuna değinmek uygun olacaktır. Sûrede yer alan bölümler Hz. Peygamber’in o dönemde karşılaşmış olduğu belli meselelerle ilgilidir. Öncelikle Hz. Peygamber Medine’ye hicretten sonra ilk olarak oluşan ve oluşacak olan İslam toplumunun düzenlenmesi ile uğraşmıştır. Bu amaçla ahlâkî, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yeni değerler ortaya koymaktadır. Daha sonrasında, Hz. Peygamber’in çabasını yöneltmiş olduğu bir diğer durum ise, İslam davetini reddetmiş olan müşrik Araplar, Yahudi kabileleri ve münafıklarla, Müslüman topluluğun arasındaki savaşlardır. Son olarak Hz. Peygamber’in tüm karşı çıkışlara rağmen İslam’ı yayarak gün geçtikçe daha çok kişiye İslam’ı ulaştırma çabasının yansımaları bu sûrede görülmektedir.¹⁹

2.1.2.1.Konusu

Sûrenin büyük bölümü savaş ve barış hallerine ilişkin pratik düzenlemelere müminlerin kafirler ile, özellikle de münafıklar ile ilişkilerine ayrılmıştır.²⁰ Âyetlerin konularını ve birbiriyle bağlantısına bakıldığında:

1-35: Sûrenin başlangıç ayeti, insan soyunun temel bütünlüğünü ve bu bütünlükten doğan, kadın ile erkeğin birbirine karşı yükümlülükleri vurgulanmaktadır.²¹ Aile

¹⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 2/231.

¹⁸ Hayreddin Karaman vd, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/ 7-8.

¹⁹ Ebu’l A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani - Yusuf Karaca - Nazife Şişman - İsmail Bosnalı - Ali Ünal - Hamdi Aktaş, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/ 322.

²⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 131.

²¹ Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, 131.

hayatının düzeni ve devamını sağlayan kanun ve düzenlemeler yer almakta; mirasın pay edilmesiyle ilgili ayrıntılı belirlemeler yapılmaktadır.²²

Miras dağıtımı, fıkıh terminolojisindeki adıyla “feraiz” konusu ele alınmaktadır. Kur’ân’ın bu konudaki tutumu, mevcut Arap geleneğindeki tutumun tam tersi olmasa da, ona muhalif ondan farklı bir tutumdur. Bilindiği gibi Kur’ân bu döneme dair birçok adet ve geleneği, İslamî ahlâka yakınlığına ya da uzaklığına göre yer yer birtakım düzenlemelere tabi tutarak, bazen de hiçbir düzenleme yapmadan muhafaza etmiştir. Ceza hukuku ve hac ibadeti ile ilgili hükümler bunun başında yer alır. Burada, yani miras meselesinde durum tamamen farklıdır. Her ne kadar Kur’ân’ın miras dağıtımı “kabile, akrabalık” ilişkileri çerçevesinde olsa da bu durum gayet normaldir. Çünkü miras, ölen kişinin malının varislere intikal etmesi meselesidir. Kur’ân’ın burada mevcut geleneğe ilave ettiği şey, kadını da mirasçılar içine dahil etmektir. Bunun sebeplerinden biri, kadınların Medine’de, Mekke’de sahip olduklarından daha fazla konuma sahip olmaları, buna karşılık erkek egemen yapının Medine’de daha hafif olması, bu durumlar Kur’ân’ın Mekke döneminde de kadın erkek eşitliğini vurgulamış olduğunu gözden uzak tutmayı gerektirmez.²³ Bu konuya örnek olarak Burûc 85/10, Nuh 71/28 ve Mü’min 40/40 âyetleri verilebilir.

36-42: Bir önceki âyetler de belirlenen kanun ve düzenlemelere uyumu sağlayacak ruhsal temeli oluşturmak için Müslümanların cömert olmalarını, bencillikten, hasetten uzak durmaları emredilmektedir. Çünkü toplum birbirine bu ahlâkî yapılarla bağlanabilir. Bu bağlanma sağlanabilirse İslam’ın tebliğinin daha kolay olacağı ifade edilmektedir.²⁴

43-57: Namaz ibadetinin önemine yer verilerek Müslümanların ahlâkî ve sosyal bir düzene hazırlanması amaçlanıyor. Ahlâkî düzen yönünde bir hazırlıktan sonra Müslümanlara savunma yönünden emirler yer alıyor. Müslümanlar Yahudi kabilelerinin tuzaklarına karşı uyarılıyorlar.²⁵

58-72: Müslümanlara emanetleri ehil kimselere vermeleri, işlerini adalet ve doğruluk prensiplerine göre yapmaları, Allah’a, Resulüne ve içlerinden seçtikleri emirlere karşı itaat etmeleri emrediliyor. Anlaşmazlık durumunda çözüm için Allah ve Resulüne

²² Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/ 324.

²³ Câbirî, *Fehmü’l Kur’ân*, 3/298.

²⁴ Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/ 324.

²⁵ Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/ 324.

başvurmaları emredilerek, toplum içerisinde bütünlüğün sağlanması amaçlanmaktadır.²⁶

73-100: Müminler vatanlarını savunmaya, Allah yolunda cesurca savaşmaya teşvik edilerek; münafıklar denilen gruplara karşı da temkinli olmaları noktasında uyarılmaktadır.²⁷

101-104: Zalimlere karşı savaş, mazlumlara korumak, korku ve tehlike anında bile namazın önemine vurgu yapılarak, bu durumlarda namazın nasıl kılınacağına değinilmektedir. Ayrıca Allah'ı sürekli zikretmek ve sabırlı olmak üzerinde vurgu yapılmaktadır.²⁸

105-135: İslam toplumunu emin kılmak ve güven içinde bir yaşam sürdürülmesi için adaleti korumaları üzerinde durulmaktadır. Karşıdaki düşmanın bile olsa adalet ile davranma temeline vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında eşler arası adaletten de bahsedilmektedir.²⁹

136-175: 150-152. âyetler, peygamberlere inanmadan Allah'a inanmanın imkansızlığını vurgular ve bu da yalnız Hz. Muhammed'in değil, Hz. İsa'nın da peygamberliğini inkar eden Yahudiler ile Hz. Muhammed'i inkar eden Hristiyanlar konusuna götürür.³⁰ Müslümanlara münafıkların, Ehl-i Kitabın ve kafirlerin tuzaklarına karşı önlem almaları zikredilerek; Allah'a, gönderilmiş olan vahye âhirete (ölümden sonra dirilişe) inanmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.³¹

176: Bu âyette ise sûrenin 1-35. âyetleri arasında ele alınan aile hukukuna değinilerek, insanın amaçlarının sosyal davranışlarından ayrılmazlığını vurgulamak istercesine son ayet ile tekrar miras hükümlerine dönülür.³²

Sûrenin kadınlara tahsis edilmiş kısmı ile birlikte ana-babaya iyilik, yoksullara yardım, namaz vakti içki içmenin yasaklanması, şirkin affedilmeyeceği, münafıkların teşhir ve eleştirisi, Mekke'de kalıp hicret etmeyen Müslümanlarla ilgili meseleler, bu çerçevede kasten ya da hatayla adam öldürme konuları, düşmanla fiili çatışma esnasında namaz,

²⁶ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/ 324-325.

²⁷ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/ 325.

²⁸ Rıfat Oral, *Kur'an'ın Temel Konuları*, (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 21.

²⁹ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/ 325.

³⁰ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 131.

³¹ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/ 325.

³² Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 131.

şahitlik konusunda adalet, peygamberden gökten bir kitap indirmesini isteyen Yahudilere cevap gibi konular işlenmekte, son bölümde de insanlardan Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiğine iman etmeleri, takva sahibi olmaları istenmektedir. Bu çağrı hem gönülden iman eden kadın-erkek bütün Müslümanları, hem münafıkları hem de Yahudi ve Hristiyanları içine alan genel bir çağrıdır.³³

2.1.3. A'râf Sûresinin Nüzûlü ve Arka Planı

Çalışmada ele alınan bir diğer sûrenin A'râf sûresi olması nedeniyle bu başlıkta sûrenin genel özellikleri incelenmiştir. Bu başlıkta A'râf sûresinin mushaftaki sıralaması, âyet sayısı, isminin nereden geldiği, sûrenin arka planında neler olduğu ve sûrenin içerisinde zikredilen konular âyet bölümleri halinde yer almaktadır.

A'râf sûresi, mushafta yer alan sıralamada yedinci, iniş sırasına göre otuz dokuzuncu sûredir. İki yüz altı âyetten oluşmaktadır. Âyet sayısı itibarıyla Mekke de indirilen sûrelerin en uzunudur. Cin sûresinden önce, Sâd sûresinden sonra Mekke'de nâzil olmuştur.³⁴ A'râf sûresinin “Sûretül mikat”, “Sûretül misak” gibi başka isimleri de vardır.³⁵

Adını sûrenin 46 ve 48. âyetlerde geçen “a'râf” kelimesinden almaktadır. Sözlük anlamı “tepenin zirvesi, dağ” anlamında kullanılan “urfun” çoğulu olan “a'râf” kelimesi; sûre adı anlamı olarak cennetle cehennem arasındaki bir yerin adı olarak geçmektedir.³⁶ İlk sırada “tanıma, bilme, tasdik ve basîret, feraset; eğriyi doğruyu ayırt etme; muhakeme, idrak, sezîş” gibi anlamlara karşılık gelen “urf” sözcüğü, aynı zamanda bir şeyin, bir nesnenin en üstte, en yukarıdaki bölümü anlamında da kullanılır. Muhammed Esed “urf”u kısaca “eğriyi doğruyu ayırt etme” ve onun çoğulu olan “a'râf”ı da “eğriyi doğruyu ayırt etme gücü, yetisi” olarak değerlendiren yorumun daha makul olduğunu söyler.³⁷

Sûrede Mekkelilere, Hz. Peygamber'in yaptığı uzun davetin neticesinde onların üzerinde bir tesir görülmemesi nedeniyle Hz. Peygamber'e yalnızca Mekkeliler ile uğraşmayı bırakıp başka insanlara yönelmesinin emrolunduğu yer almaktadır. Ayrıca

³³ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 3/306.

³⁴ Emin Işık, “A'râf Sûresi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/259.

³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân'ı Kerîm'in Türkçe Mealî Âlîsi ve Tefsiri*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/991.

³⁶ Karaman, *Kur'an Yolu*, 2/498.

³⁷ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 279-280.

Mekkelilere önceki kavimlerin peygamberlerine karşı yanlış takındıkları tutumların sonuçlarının neler olduğu anlatılarak dikkat çekilmek istenmiştir. Bunlara ek olarak hitap, Hz. Peygamber'in ileride ilişki içerisinde olacağı Ehl-i Kitaba da yöneltmiştir. Bu durum, hicret vaktinin yaklaşmakta olduğu mesajını içermektedir. Böylece Allah'ın gönderdiği mesajlar, Hz. Peygamber'in sadece kendi kavmine ait olmayarak; bütün insanlığa yayılacağına işaret etmektedir.³⁸

Kur'an'ın kendisini açıklamak ve yorumlamak, ya da hayata geçirecek şekilde somutlaştırmak için vasıta olarak kullandığı kıssalar, Kur'an'da önemli bir yer tutar. Geçmişten bugüne ve geleceğe, doğruları ve yanlışları algılama imkanı tanır. Kıssalarda söylenen ve söylenilenle, bir amaçtan ziyade, hedefe götürmede bir vasıta kabul edilir. Kıssalarda yaşanmış olaylar etkili bir üslupla anlatılmış, insanlığın başına benzer olayların her zaman gelebileceği hatırlatılmıştır.³⁹

Her kıssada gerçekleştirilmek istenen bir gaye vardır. Bunun için de birtakım unsurlar taşır. Bunlar kısaca şöyledir: Şahıslar, hareket ve problem. Şahıslar beşer cinsinden kahramanlardır. Hareket, olaylarda ve içinde geçen tartışmalardaki temel unsurdur. Problem ise kıssadaki en önemli noktayı oluşturur.⁴⁰

A'râf sûresi Kur'an kıssalarında bir "tür geçişi" yapmaktadır. Çünkü ilk kez bu sûrede, bütün unsurlarıyla birlikte tam ve tafsilatlı kıssalar anlatılmaktadır. Bu sûre, Kur'an kıssalarında yeni bir strateji ortaya koymaktadır. Bu döneme kadar anlatılan sûrelerde Lut, Medyen, Eyke, Sebe, Tübbâ', Yunus, Firavun, Süleyman, Sebe gibi hep Arap toplumlarına veya Arap ülkelerinde yaşayan toplumlara gönderilmiş peygamberlerin, kıssalarına yer veriliyor iken artık A'râf sûresinde yeni bir strateji geliştirilmiş ve bütün bu Arap peygamberlerinin yanı sıra, İsrailoğulları peygamberlerinin kıssalarına da yer verilmeye başlanmıştır.⁴¹

A'râf sûresinden önceki sûrelerde, İsrailoğulları'nın peygamberlerinden önce yaşamış olan "Baide Arapları"na gönderilmiş olan peygamberlerin kıssaları zamansal sıralamaya riayet edilmeksizin anlatılmışken bu sûrede kronolojiye riayet edilerek önce Âdem- İblis kıssası, ardından Nuh ve Tufan, daha sonra Âd, Semud, Lût/İbrahim,

³⁸ Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an*, 2/7-8.

³⁹ Remzi Kaya, "Kur'an Kıssalarının Tefsir ve Teşri'deki Yeri" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*, ed. Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 3/507.

⁴⁰ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (Konya: Esra Yayınları, 1994), 191.

⁴¹ Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, 1/256.

Şuayb ve Musa-Firavun kıssaları anlatılmaktadır. Nitekim Musa-Firavun kıssasından hareketle Kur'ân İsrailoğulları'nın peygamberleri kıssalarına geçiş yapmaktadır. Ayrıca bu kıssanın anlatımından Hz. Peygamber- Kureyş çatışmasına dair dersler de çıkarılmaktadır ki bu husus, daha önce açıklandığı gibi Kur'an kıssalarının temel amacıdır.⁴²

Kur'ân kıssalarında belli hedefler yer almaktadır. En önemlisi Hz. Peygamber ve müminler üzerindeki psikolojik baskının hafifletilmesidir. Güçlü-pozitif duyguları, İslam inanç ve ilkelerine yöneltmeye, canı ve malı, hak hayır ve iyilik uğruna feda etmeye kanalize etmedir. İnananlara güven ve huzur; inanmayanlara ise korku, endişe ve psikolojik ıstırap yer alır. Son olarak hedef ise Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu, ona vahiy indiği ve onun vahiy bilgilerini tebliğ ettiğine işaret etmektedir.⁴³ A'râf sûresinde de bu hedeflerle kıssalara yer verilmektedir.

2.1.3.1.Konusu

Sûrede Arapların bazı düşünceleri, gelenekleri, ibadetleri, inanmayanların Hz. Muhammed karşısındaki inatçı tutumları anlatılmakta, akidelerin bozukluğuna dikkat çekilmekte; müminlerin ve kafirlerin âhiretteki durumları tasvir edilmekte ve Allah'ın birliğine, kudretine kanıtlar sunulmaktadır.⁴⁴

Âyetlerin konularına ve birbiriyle bağlantısına bakıldığında:

1-10: Bu bölümde insanların tümü Hz. Peygamber'in aracılığıyla, kendilerine indirilmiş olan, Allah'ın emirlerine uymaya davet edilmektedir. Bu emirlerine uymayıp reddetme durumlarında gelecek sonuçları da hatırlatılmaktadır.⁴⁵

11-25: Tevhid ve şirk mücadelesinin ilk insanı Hz. Âdem ile başladığı, bu açıdan peygamberlerin tevhid ve doğruluğun temsilcileri, şeytanın ise şirk ve sapkınlığın temsilcileri olduğu belirtilmektedir.⁴⁶

26-53: Allah'ın kulları için olan emirleri ve bunlara uyulmayıp şeytanın gösterdiği yolda gidilmesi ile olan zıtlıklar yer almaktadır. Her iki duruma da uyulması

⁴² Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/257.

⁴³ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı el-Fennu'l-Kasasî*, Çev. Şaban Karataş, (Ankara: Ankara Okulun Yayınları, 2012), 264-285.

⁴⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/309.

⁴⁵ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/8.

⁴⁶ Oral, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, 27-28.

sonucunda elde edilecek sonuçlar zikredilmektedir.⁴⁷ 40. âyette Allah'ın, peygamberi aracılığıyla bahsettiği rehberlik olmaksızın doğru yolun bulunmasının mümkün olmadığı ifade edilir.⁴⁸

54-58: Her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın gönderdiği mesajlara uyulması üzerinde durulmuştur.⁴⁹

59-171: 59. âyetten itibaren sûrenin büyük kısmı, Hz. Nuh'tan başlayarak Hz. Hûd, Salih, Lût ve Şuayb'la devam eden ve Hz. Şuayb'ın damadı Hz. Musa'ya ve o'nın İsrailoğulları arasında yaşadığı hayata dair oldukça uzun bir anlatımla doruğuna ulaşan, mesaj ve uyarıları gönderdikleri toplumlar tarafından reddedilen önceki peygamberlerden bazılarının kıssalarına ayrılmış bulunmaktadır.⁵⁰

172-179: Bütün insanlara Hz. Âdem'in Allah'ın halifesi olarak gönderilmiş olduğu zamanda yapılan anlaşmaya uygun bir şekilde yaşamaları noktasında uyararak, vermiş oldukları söz hatırlatılmıştır. Allah'ın mesajları noktasında bilgisi olduğu halde aldırış etmeyenlerin örneği sunularak sonlarının cehennem olduğu zikredilmiştir.⁵¹

180-198: Sûrenin sonuç kısmı olarak zikredilen yerde Allah'ın mesajını anlamak için aklını kullanmayanların, sapkınlıklarına değinilerek uyarılmaktadır. Hz. Muhammed'in davetine karşı gösterdikleri düşmanca tutumun sonuçları konusunda ikaz edilmektedir.⁵² Putlara sert eleştiriler yöneltilmekte, onlara tapınanların akılsız oldukları vurgulanmakta ve toplumsal yapılarını bozan peygamber Hz. Muhammed'den kurtulmaktan söz ediyorlarsa bu putlarının yardımına başvurmaları söylenerek alaycı bir şekilde meydan okunmaktadır.⁵³ *“Yürüyebildikleri ayakları mı var onların; tutabilecekleri elleri, görebilecekleri gözleri, işitebilecekleri kulakları mı var onların! De ki: “Haydi ortak olarak gördüğünüz o varlıkları çağırın, sonra bana karşı planınızı kurun, göz açtırmayın bana! Ama bilin ki benim velim, kitabı indiren Allah'tır. O, iyileri koruyup kollar.” (A'râf 7/195-196)*

⁴⁷ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/8.

⁴⁸ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 267.

⁴⁹ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/8.

⁵⁰ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 267-268.

⁵¹ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/9.

⁵² Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/9.

⁵³ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/290.

199-206: Hz. Muhammed'e ve O'na uyanlara, davete itiraz edenlere karşı nasıl bir tutum içerisinde olmaları gerektiği hususunda talimatlar verilmektedir.⁵⁴

Son olarak, Kur'an ilk kez bu sûrede helal-haram konusuna değinmekte, İslam öncesi Arapların Kâbe'yi tavaf ederlerken yaptıkları birtakım adetler yasaklanmakta, kötülük, hayasızlık gibi şeyler eleştirilmektedir. Dolayısıyla bu sûre, bu zamana kadar inen sûrelerde esas olan nübüvvet, tevhid ve âhiret gibi inanç eksenlerine bir başka eksen, "ahlâk" eksenini ilave etmektedir. Böylece bu sûreden itibaren ahlâk konusu Mekkî Kur'an'da yer alacak ve Medenî Kur'an'da ifade edilen İslam şariatındaki yerini yavaş yavaş almaya başlayacaktır.⁵⁵

2.2.Taberî ve Mâtürîdî'nin Tefsir ve Yöntemleri

2.2.1.Muhammed İbn Cerîr et-Taberî

Taberî'nin tefsiri sahâbe, tabiin ve ilk dönem ulemasının tefsirlerini ihtiva eden eserler içinde en cami olması nedeniyle tezimize konu olmuştur. Taberî'nin kısaca hayatına ve tefsirinin genel özelliklerine burada yer verilmiştir.

2.2.1.1.Hayatı

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), hicri üçüncü asrın ikinci yarısında yetişen büyük şahsiyetlerden biridir. Taberîstan'ın Âmûl şehrinde dünyaya gözlerini açmıştır. İlk tahsilini aldıktan sonra Rey, Bağdat, Basra, Kûfe, Mekke, Medine, Beyrut ve Mısır gibi beldeleri dolaşmış, en son Bağdat'a gelmiş ve vefat edinceye kadar orada kalmıştır. Tefsir, kıraat, fıkıh, hadis, dil, tarih alanlarında otorite olmuştur. Çeşitli ilim dallarında çok sayıda kitap yazan Taberî, ilminin zirve noktasında tefsirini yazmıştır. Tefsirdeki kudreti, ona 'İmâmu'l-müfessirîn' payesini getirmiştir.⁵⁶

İlim tahsili için ilk seyahatini Rey'e yaptı; orada İbn Humeyd er-Râzî'den çok sayıda hadis aldı ve tefsir okudu. Müsennâ b. İbrâhim el-Âmülî'den hadis ve bazı İsrâiliyat haberlerini, Ebû Mukâtil'den Hanefî fikhını öğrendi. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî'den icazet aldı. Ardından Basra'ya yöneldi. Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr ve İbnü'l-Müsennâ başta olmak üzere bazı muhaddislerden dersler aldı. İlim ve kültür

⁵⁴ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/79.

⁵⁵ Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, 1/258.

⁵⁶ İsmail Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 183.

merkezlerinden biri olan Kûfe'ye geçti. Kûfe'de Ebû Küreyb Muhammed b. Alâ, Hennâd b. Serî, İsmâil b. Mûsâ'dan hadis yazdı; Süleyman b. Hallâd'dan kıraat, bazı âlimlerden Câhiliye devri şiiri yanında Arap dili ve edebiyatını öğrendi. Bu seyahatlerin ardından Bağdat'a döndü. Ahmed b. Yûsuf et-Tağlebî'den kıraat dersleri aldı ve Ebû Zûr'a er-Râzî, İbnü'l-Müneccim, Ebû Hâtim es-Sicistânî gibi âlimlerden dinî ilimlerle Arap dili ve edebiyatı okudu.⁵⁷

Geniş bir kültüre sahip olan Taberî'den, pek çok kişi ders almıştır. Onlardan birkaç tanesi: Ebû Bekr Ahmed b. Kâmil, Abdülazîz b. Muhammed et-Taberî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yahya, Ebû'l-Ferec el-Muâfi b. Zekeriyya, Ali b. Abdülazîz ed-Dulâbî gibi pek çok kişi ondan ilim almışlardır.⁵⁸

Taberî'nin yaşadığı hicri üçüncü asırda İslam düşüncesi, bütünüyle tamamlanmamış olsa da ana boyutları ortaya çıkmıştı. Bu dönemde ister fıkıh, ister akide yönünden olsun, mezhepler teşekkül etmiş ve başta Hint ve Yunan kültür mirası olmak üzere yabancı kültürlerin, Arapça'ya nakledilmesi işlemi büyük oranda tamamlanmıştı. Diğer yandan tefsir, kıraat ve hadis gibi ilimlerin ana ilkeleri tesbit edilerek, bu alanlarda temel kaynaklar neşredilmiş olarak bulunmaktaydı.⁵⁹

2.2.1.2. Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân Adlı Eseri

Tefsir ilminde rivâyet tefsiri, Taberî'den önce başlamıştır. Ancak rivâyet tefsirinin zirvesi kabul edilecek eseri, Taberî vermiştir. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân* Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiûn ve etbâu't-tabîîn görüşlerini bir araya getirerek derleyen hacimli bir ansiklopedi mahiyetindedir. Tefsire dair kendinden önceki bilgileri toplayıp kayda geçirerek muhafaza etmiş, böylece onların kaybolup gitmesini önemli ölçüde engellemiştir. Selefin görüşlerini araştırmak isteyenler için Taberî'nin tefsiri vazgeçilmez bir kaynaktır.⁶⁰

Taberî'nin tefsirdeki metodu ve *Câmi'u'l-Beyân'ın* özellikleri şöyle özetlenebilir;

- Ele aldığı âyetin önce kısaca tefsirini yapar. Sonrasında delil olarak Peygamber, sahâbe ve tâbiûndan gelmiş rivâyetleri senetleriyle birlikte verir.

⁵⁷ Mustafa Fayda, "Muhammed İbn Cerir et-Taberî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/318-319.

⁵⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2009), 532.

⁵⁹ Atik Aydın, *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 19.

⁶⁰ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 183.

- İlgili âyetin tefsiri hakkında iki veya daha fazla görüş var ise onları zikrederek, bu görüşlerin dayandığı rivâyetleri nakleder.
- Bir âyet yorumu hakkında birden fazla görüş var ise onları sadece nakletmekle yetinmez, sık sık bunlar arasından kendi tercihini yapar ve tercihinin gerekçesini bildirir.
- Gerekli görürse âyet i'râbına girer, dil tahlilleri yapar ve fıkhi hükümler üzerinde durur.⁶¹
- Görüşünü ifade ederken, kendi künyesini kullanarak “Ebû Ca’fer şöyle der” ifadesiyle söze başlar.
- Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiûndan nakledilen sahih bir rivâyete dayanmaksızın, âyet hakkında mücerret ve müstakil fikir yürütenlere karşı çıkar.
- İsnatları genel olarak tam zikreder. Bazen doğrudan Hz. Peygamber’den rivâyet eder; bazen de senetleri munkatı olarak verir.
- Kıraat farklılıkları üzerinde durarak değerlendirme yapar. Bazen farklı kıraatlerden birini tercih ederek gerekçesini açıklar; bazen de tercihte bulunmaz ve her bir kıraatin bilinen sahih kıraatlerden olduğunu söyleyerek “okuyucu hangisiyle okursa okusun doğrudur” ifadesini kullanır.
- Âyet tefsiri hususunda me’sur haberler bulamadığı takdirde, kelimelerin lügat ve nahiv açısından tahlilini yaparak neticeye ulaşmaya çalışır.
- Kelimelerin anlamlarını açıklama hususunda eski Arap şiirinden de istifade yoluna gider.
- İsrâiliyat haberlerine yer verir. İsrâiliyat bilgilerini naklederken çoğu zaman objektif bir tavır takınır.
- Zaman zaman fıkhi tahlillere girerek, alimlerin görüşlerini ve tartışmalarını zikreder.⁶²

⁶¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*, (Ankara: Doğu Matbaa, 1960), 2/189.

⁶² Zekeriyâ Pak, “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”, *Tefsir El Kitabı*, 165-166.

Özetle, Taberî'nin tefsiri, rivâyet tefsiri olma özelliğine bütünüyle sahip olmakla birlikte, dirâyet tefsirinin unsurlarını da barındırmaktadır. Taberî, nakletmiş olduğu rivâyetleri belli bir usûl içerisinde eserine yerleştirmiştir.

2.2.2. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî

Mâtürîdî'nin tefsiri geleneksel tefsirlerin metotlarını içermenin yanında, akli ve eleştirel bir yönünün de olması nedeniyle teze konu olmuştur. Tezde Mâtürîdî'nin yer almasının bir diğer nedeni ise Taberî ile yakın zamanlarda yaşamış olmasıdır. Böylece birbirlerine dönem olarak yakın olan ve biri rivâyet diğeri dirâyet yöntemini kullanan iki müfessirin tefsirleri incelenmiştir. Bu bağlamda Mâtürîdî'nin kısaca hayatına ve tefsirinin genel özelliklerine değinilmiştir.

2.2.2.1. Hayatı

Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî (ö. 333/944) Samaniler zamanında Semerkant'a yakın Mâtürîd köyünde dünyaya gelmiştir. Zamanının meşhur ulemasından dersler almıştır. İlim ve düşünceleri ile Maverâunnehir bölgesinde önemli bir isim olmuştur.⁶³ Kaynaklarda yer alan bilgiler incelendiğinde hayatı hakkında çok az bilgi yer alan Mâtürîdî, Abbâsîler'in merkezî otoritelerinin oldukça zayıfladığı bir dönemde, Sâmanoğulları'nın Mâverâunnehir'e hâkim oldukları zaman diliminde yaşamıştır.⁶⁴

Mâtürîdî, fıkhi olarak Hanefî mezhebine mensuptur. İtikad hususunda Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'ın iki büyük imamından biridir. Ebû Bekr Ahmed el-Cürcânî, Ebû Nasr el-Iyâz'dan hadis, fıkıh tahsil etmiş ve daha birçok büyük hocalardan istifade etmiştir. Mâtürîdî büyük bir müfessirdir. Eserinde ibaresi açık, metin mutâlâası faydalı bir eserdir.⁶⁵

2.2.2.2. Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Eseri

Te'vîlâtul Kur'ân, Kur'ân'ın bütün sûre ve âyetlerinin, tertip üzere başından sonuna kadar sıra ile ele alınıp, açıklanarak yorumlanmaya çalışıldığı bir tefsirdir. Mâtürîdî'nin tefsirdeki hareket noktası, Kur'ân'ın Allah Teâlâ tarafından insanlara

⁶³ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 191.

⁶⁴ Şükrü Özen, "Mâtürîdî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/159.

⁶⁵ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*, 2/200-201.

hidâyet rehberi olarak gönderilen muhkem bir kitap olması, Kur'ân'da gerçek anlamda bir çelişki ve ihtilafın olamayacağıdır.⁶⁶

Tefsirinde takip etmiş olduğu metot, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri, hadisler, sahâbe ve sonrakilerin açıklamaları, kendi görüşleri şeklindedir. Tefsirindeki bu metodu geleneksel olmakla birlikte aklî ve eleştireldir.⁶⁷

Mâtürîdî, bir âyet-i kerimeyi diğer bir ayetle veya sahih bir hadisle tefsir etmeye önem vermekle birlikte *Te'vîlat'ında* sahâbe, tâbiîn ve tebe-i taâbiîn neslinden intikal eden açıklamaları da nakletmiştir. Böylece hem tefsir, hem de âyetlerin ihtiva ettiği muhtemel anlamaları akıl yürüterek belirlemeye çalışmak sûretiyle te'vil yöntemini uygulamıştır. Bir başka ifade ile naklî, aklî ve dilbilimsel bilgileri birlikte kullanarak Kur'ân'ı anlamaya çalışmış önemli bir müfessirdir.⁶⁸

Mâtürîdî'nin tefsirdeki metodu kısaca şu şekilde ifade edilebilir;

- Genel itibariyle rivâyet tekrarlarına yer vermemiştir.
- Tefsirinde yer verdiği hadisleri değerlendirirken Kur'ân-sünnet bütünlüğünü dikkate alır. Herhangi bir âyet hakkında bir hadis ile açıklamada bulunacaksa hadisin sadece ilgili kısmını alır, diğer bölümlerine yer vermez.
- Tefsirinde her âyete eşit derecede açıklama yapmamış, kendince önemli gördüğü açıklanması gerektiğini düşündüğü yerleri ele almıştır.⁶⁹

Mâtürîdî'nin tefsiri, âyetleri Kur'ân'daki tertip sıralarına göre atlamadan sıra ile, lafızların lügavî anlamlarına işaret ederek, nüzul sebeplerine, kıraat farklılıklarına, hadis ve haberlere sahâbe ve tâbiûnun tefsirlerine müracaat ederek ele alması yönü ile kendisinden önceki klasik tefsirlere benzemektedir. Devrinin itikadî ve fikrî problemlerini çözme gayreti içerisinde olmasıyla da aktif bir metot kullanmıştır.⁷⁰

2.3.Taberî ve Mâtürîdî Tefsirlerinin Karşılaştırılması

Taberî ve Mâtürîdî'nin, yaşamış oldukları hicri üçüncü yüzyılın sonundaki yönelimi, çevreyi ve tefsire yönelik yaklaşımı temsil ettiği söylenebilir. Her ikisinin birlikte ele

⁶⁶ Talip Özdeş, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 75.

⁶⁷ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 193.

⁶⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî", *Te'vîlâtü'l Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 1/21.

⁶⁹ Fethi Ahmet Polat, "Dirayet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsir El Kitabı*, 190-191.

⁷⁰ Özdeş, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*, 76.

alınmış olması, erken dönemin tefsir metotlarının ve bağlantılarının daha net anlaşılmasını sağlamaktadır.⁷¹

Taberî ve Mâtürîdî'nin yaklaşık olarak aynı dönemde yaşamaları, iki müfessirin de tefsirle ilgili rivâyetlere eserlerinde yer vermeleri ve kendi görüşlerini zikretmeleri gibi nedenlerle teze konu olmuştur. Ancak yaklaşık olarak yakın dönemlerde yaşamalarına rağmen tefsirlerinin farklılık arzemesi, Taberî'nin rivâyetlere yoğunlukta yer vermesi ve belli kıstaslarla konuyla ilgili kendi görüşünü, yorumunu sunması; Mâtürîdî'nin ise dirâyet yönünün ağır basarak kendi görüşlerine daha fazla yer vermesi gibi konularda kıyaslanabilirler. Bu başlıkta bahsedilen konulara daha geniş olarak yer verilmiştir.

Taberî ve Mâtürîdî özelinde tefsire baktığımızda, Kur'ân'ın ne dediği ve ne demek istemiş olabileceğine yönelik iki yaklaşımın sergilendiği görülür: mantûk ve mefhum. Mantûk ve beyan anlayışının temsilcisinin Taberî, mefhum ve burhân anlayışının temsilcisinin ise Mâtürîdî olduğu söylenebilir.⁷²

Taberî'nin tefsiri hadis ve tefsir kitaplarında yeterince yer almayan sahabe ve özellikle tabiine ait tefsir görüşleriyle, kendi devrinde revaçta olan tefsir görüşlerini ve tefsirle ilgili olan tartışmaları bize nakletmiştir.⁷³ Taberî tefsirinde tercih ve dirâyet hususunda sahih haberlere ters düşmemeye özen gösterdiğini gözlemlemek mümkündür. Nitekim Taberî bir kısım te'vilin yalnızca Hz. Peygamber'in açıklamalarıyla bilinebileceğini ifade etmiştir.⁷⁴

Taberî, haberleri ve görüşleri toplayıp tescil ederek kaybolmamalarını temin etmekle birlikte, kendi görüşünü koyarak delillerini göstermiştir.⁷⁵ Yani Taberî'nin tefsirinde tercihte bulunması nedeniyle dirâyet ehlinden olduğu söylemine ulaşılsa da hakikatte o, ilk dönemden gelen rivâyet tefsirinde yer verdiği için tercihi de bu ilk dönem rivâyetlerinden olmuştur. Böylece Taberî'nin yorumunu katmış olduğu, aklî izahlara yer verdiği alan sınırlıdır.

⁷¹ Walid A. Saleh, "Taberî'nin Mâtürîdî Üzerinden Yeniden Okunması: Hicri III Yüzyıla Yeni Bir Bakış" *Akif Dergisi*, çev. Enes Temel, 51/1, 2021, 226-227.

⁷² Veysel Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 29-30.

⁷³ Ali İhsan Özdemir, "Ebû Ca'fer et-Taberî ve Câmi'ul Beyân an Te'vîl'i Âyi'l Kur'ân Adlı Tefsirinin Özellikleri" *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2001, 151.

⁷⁴ Hacı Önen, "Taberî Tefsirinin Dirâyet Metodu" *Kadim Hikmet Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, (Kasım, 2019), 4.

⁷⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 545.

Taberî, tefsirini derlediği süreçte rivayetlerin aktarımı noktasında büyük oranda seçici olduğunu söyleyemeyebilir. Anlaşıldığı üzere onun temel amacı hicri ilk üç asırda yaşayan insanların Kur'an karşısındaki duruşlarını yansıtmaktır. Bu yansıtma bazen akla ve İslam'ın genel yapısına uygun bir karakter taşımakla birlikte, bazen de mitolojik, hatta akıl ve mantık dışı yaklaşımların varlığını gösteriyordu. Taberî'nin, tefsirinde yer verdiği bütün rivayetleri doğruluğuna inanarak zikrettiğini varsayamayız. Her şeyden önce zikrettiği rivayetler arasında açıkça tercih yapması, bu yargıyı doğruladığını söyleyebiliriz.⁷⁶

Mâtürîdî, Kur'an'ın tefsir edilmesiyle ulaşılmak istenen bilgiyi elde edebilmenin yolunun, haber ve nazar (tutarlı düşünmeye dayalı istidlâl) bilgisi olduğunu ortaya koymaktadır. Zira *Te'vilâtü'l-Kur'an'a* bakıldığında Mâtürîdî'nin tefsir ettiği âyetleri, ifade edilen bu anlayış temelinde izah ettiği görülmektedir.⁷⁷ Mâtürîdî, akla ve sistemli düşünmeye önem vermiş olduğu için rivayetlerde metin ve fikir tenkidine, varsa öncekilerin veya muhaliflerin yorumlarında fikir tenkidine önem vererek, tefsirinde sık sık bu yöntemi uygulamıştır.⁷⁸

Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirlerindeki metotlarına yer verildikten sonra, burada onların tefsir anlayışlarına ilişkin bir kıyaslama yapılacaktır. Bu kıyaslama ile müfessirlerin farklılaştıkları noktaların neler olduğu hakkında kısa bilgiler verilecektir. Bu farklılaşmanın temelinde iki müfessirin farklı anlayışları benimsemeleri ve tefsirlerine de bu anlayışı yansıtmaları yer almaktadır. Birbirlerine zıt denilebilecek bu anlayışlar, eserlerin yazılma sürecinde müfessirlerin zihinlerinde temel olarak yer alınca farklılaşma doğmuştur. Farklılaşma tamamen bir zıtlaşma olarak değil yorum farklılığı olarak yer almıştır. Bu başlığın zikredilmesinin nedeni, ikinci bölümde yer alan, âyet incelemeleri üzerinde görülecek olan farklılaşmanın genel bir kıyas ile bahsedilerek ön bilgilendirmesinin yapılmasıdır.

Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsir eserleri genel olarak incelendiğinde Taberî'nin eserinde Ehl-i Hadîs'in; Mâtürîdî'nin eserinde ise Ehl-i Re'y'in yansımaları görülmektedir.

⁷⁶ Mehmet Akif Koç, "Taberî Tefsirini Anlamak Üzere-I" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (51:1, 2010), 81.

⁷⁷ Ömer Faruk Bilgin, *el-Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 57.

⁷⁸ İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Tefsir İlmindeki Yeri" *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, (Mayıs-Ağustos, 2010), 86.

Ehl-i Hadis, vahyi anlamak için vahyin yakın muhataplarının haberine dayanma anlayışına sahiptir. Taberî'nin Kur'an'a dair görüş beyan etme hususunu ilk üç nesle yer vererek, isnadı önceleyerek, lafzın zahirine mümkün olduğunca bağlı kalarak tevilden mümkün mertebe kaçındığı görülmüştür.⁷⁹ Olabildiğince tevilden kaçınmaya çalışsa da, Taberî kelimeleri izah ederken âyetteki kelimelerin öncesi ve sonrasına yani takdim ve tehirine dikkat çekerek bu durumda kelime ve ayetin kazandığı manalar üzerinde de durmuştur.⁸⁰

Mâtürîdî de Ehl-i Re'y'in temel vasıflarını eserinde uyguladığı görülmektedir. Ehl-i Re'y rivâyetleri metnin tenkidine tabi tutup Kur'an'a, akla ve vakıya arz ederek yorumda bulunur.⁸¹ Mâtürîdî, Kur'an'ın anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için ilk dönemden itibaren nüzul ortamının ve şartlarının göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizer. Ayetin anlam çerçevesinin oluşmasında sebep-i nüzul, siyak-sibak, ilk muhatapların bilgi birikimi, tarihi bağlam, Arap dilinin hususiyetleri gibi nüzul dönemindeki muhatabın zihin dünyasını oluşturan konular etkin olmaktadır.⁸²

Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirlerinde temel almış oldukları ekollerin farklılığı onların eserlerine birebir yansımıştır. Taberî'nin benimsemiş olduğu Ehl-i Hadis anlayışı daha çok ilk üç dönem rivâyetlerin kabulü olarak şekillenmektedir. İlk üç dönem rivâyetleri haricinde âyetin anlamını daha fazla genişletmek, artı bir arka plan anlamı araştırmayı ve bunlardan bir yoruma ulaşmayı uygun görmemektedir. Mâtürîdî'nin benimsemiş olduğu anlayış olan Ehl-i Re'y ise rivâyetleri doğrudan kabul değil; Kur'an'a, akla ve âyetin geçtiği olaya mukabil kabulü öngörmektedir. Bu anlayışta daha çok Kur'an'ın temel alınarak, ilk dönem rivâyetler ile birlikte zaman, mekan, olayın arka planı üzerinde durularak akla vurguyla bir yorum görülmektedir. Bizlerin de farklı ekollere sahip iki müfessiri ele almamızın nedeni, konumuzun bakış açısını genişletme sebebiyledir.

İki müfessirin de tefsirleri incelendiğinde Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsir kavramına yönelik açıklamalarının benzerlik taşıdığı görülmektedir. İki müfessir arasında

⁷⁹ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 65-66.

⁸⁰ Özdemir, "Ebû Ca'fer et-Taberî ve Câmî'ul Beyân an Te'vil'i Âyi'l Kur'an Adlı Tefsirinin Özellikleri", 152.

⁸¹ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 73.

⁸² Burhan Baltacı, "Maturîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımının İmkânı Üzerine", *Kastamonu Üniversitesi IV.Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefilik-Mâtürîdîlik-*, Ed. Cengiz Çuhadar ve diğerleri, (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017), 335.

gözlenen en temel fark eserlerini telif ederken çözüm üretmeye çalıştıkları sorunların farklılığıdır. Dolayısıyla sorunların farklılığı çözümlerinin farklı olmasını gerektirmiştir. Bu durumun sebebi olarak müfessirlerin epistemolojik olarak yaklaşımı aralarındaki farklılık olduğu söylenebilir. Taberî'nin Ehl-i Hadis ekolünün; Mâtürîdî'nin ise Ehl-i Re'y ekolünün müntesipleri olmalarından kaynaklandığı açıktır. Taberî'nin rivâyetlere yönelik çoğunlukla teslimiyet göstererek kabulcü bir yapı sergilediği, buna karşı Mâtürîdî'nin tenkitçi bir tavır izlediği görülmektedir.⁸³

Mâtürîdî, Taberî'nin “Kur'an'a dair söz söyleme hakkının ilk üç döneme indirgenmesi” anlayışına karşıdır. Ona göre rivâyet, âyetin inişine şahit sahâbeden gelmesi durumunda bağlayıcıdır. Şâyet şahitlik yoksa sahâbinin âyete yönelik değerlendirmesi te'vil olmaktadır ve çok sonra gelen bir fakihin tevili sahâbeden gelen tevil ile aynı kapsamda değerlendirilebilir. Bu durum aynı zamanda âyete dair mana verme hakkının sadece ilk üç nesil ile sınırlı kalmayacağı anlamına da gelmektedir. Mâtürîdî, ayrıca ilk nesilden de gelse rivâyet akla, vakıya ve Kur'an'a muhalif olması durumunda reddini mümkün görür. Çünkü Mâtürîdî, masum olmamaları nedeniyle herkesin hata yapabileceğini ifade etmektedir.⁸⁴ Burada Mâtürîdî, kişinin insan olması üzerine vurgu yaparak, herkesin hata yapma durumunun olabileceğini, bu nedenle kimsenin söylediklerinin yüzde yüz doğru olmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Böylece gelen rivâyetlerde, insanlar aracılığıyla aktarıldığı için hatanın oluşmasının mümkün olduğunu, bunu göz önüne alarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir sözü ya da metni, herhangi bir ön kanaat ortaya koymadan o sözün ya da metnin ilk ve doğal hâlinin gerektirdiği şekilde anlamak, ‘zâhir’ ve ‘âmm’ oluşu ifade eder. Taberî'ye göre, asıl olan, sözün zâhridir. Zâhirin dışına çıkılması ise, arızî bir durum olup, ancak bağlayıcı bir delil var ise söz konusu olabilir.⁸⁵ İşte Ehl-i Hadis anlayışında da tevilden mümkün olduğunca kaçınılması ve lafzın zahiri ile anlaşılması gerektiği yargısı hakimdir. Taberî'de asıl olan lafzın zahiridir. Mâtürîdî ise farklı bir tutum sergilemektedir. O, lafzın anlaşılmasının zahire kayıtlanması durumunda, Kur'an'ın

⁸³ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 119.

⁸⁴ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 127-128.

⁸⁵ Atik Aydın, “Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, (Bahar, 2010), 277.

bütününe göre değil, parçasına göre anlaşılmasına neden olarak Kur'ân'ın bütünlüğünün zedeleneyeceğini söylemektedir.⁸⁶

İsnad konusunda bir değerlendirme de yapılacak olursa; Taberî geleneğin etkisi altında âyetin kimin hakkında indiğine dair isimleri aktarmaktadır. Mâtürîdî ise isimlerden öte âyetin maksadı üzerine yoğunlaşır. Taberî âyetin anlamlandırılmasında isnadı olmazsa olmaz olarak gördüğünü söylemiştir. Aslında isnad, rivâyet sahiplerinin kim olduğunu göstermesi açısından önem arz eder.⁸⁷ Mâtürîdî, tefsirinde çoğunlukla hadis ve rivayetlerin senedine yer vermemekte, metin olarak da yalnızca konuyla ilgili bölümü zikretmektedir. Rivayetleri sened açısından cerh ve ta'dile tabi tutmamış olan Mâtürîdî, öncelikle Kur'ân olmak üzere sünnet, akıl ve toplumsal gerçekler açısından metin tenkidini uygulamaktadır.⁸⁸ Mâtürîdî de mana anlaşıldıktan sonra sanki senedin, Taberî kadar önem ifade etmediği görülmektedir.

Her iki müfessirin eserlerinde kullandıkları rivâyetlere bakıldığında, çoğunlukla aynı rivâyetlere yer vermiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Mâtürîdî'nin akli gerekçeler neticesinde öne çıkardığı bazı rivâyetlerin, Taberî'de zikredilen rivâyetler arasında kaybolduğu görülecektir. Taberî, bir konuya dair Ebû Mûsâ el-Eşarî, İbn Mes'ûd, Enes b. Mâlik, İbn Abbas, İbrâhim en-Nehaî, Mücahid, Ebû'l-Âliye ve Katâde'nin gibi rivâyetlerine yer verir. Mâtürîdî ise bu rivâyetleri aktarmakla beraber, başka bir yaklaşımın da mümkün olduğunu söyler. Bu yaklaşımına da aklî gerekçeler göstererek daha mâkul olduğunun üzerinde durur.⁸⁹

Bu başlıkta Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirlerinde kullanmış oldukları genel metotlara, tabi oldukları ekollere ve bu ekollerin kabul etmiş oldukları anlayışlara kısaca yer verilmiştir. Amaç Taberî ve Mâtürîdî'nin karşılaştırılması yapılarak ikinci bölümde âyet incelemelerinde yer alan noktalara teorik olarak bir hazırlıktır.

2.4.Taberî ve Mâtürîdî Tefsirlerinin Rivâyet ve Dirâyet Yönü

Yüce Allah'ın ahkâm ve şariatını açıklamak için indirdiği ve hidayet rehberi olan Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya gayret etmek, Müslümanların en büyük gayesidir. Arzu edilen tefsir, insanlara dünya ve âhirette hayatlarında saadet yollarını gösterendir.

⁸⁶ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 129-130.

⁸⁷ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 133-134.

⁸⁸ Fatma Demirtaş, *Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımı ve Öncesinde Pratik Boyut ile Dilsel Kullanımın İzleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 90.

⁸⁹ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 143-144.

Müfessirler Kur'an'ın çeşitli yönlerini ele alarak tefsirler yapmışlar, bunun neticesi olarak da tefsirde çeşitli yönler meydana gelmiştir.⁹⁰ Âyetlerin tefsiri sırasında başvurulmuş kaynaklara göre yapılan taksime göre ağırlıklı olarak rivayet bilgilerini kullanan yaklaşım ve aklî muhakemeye dayanan şahsî değerlendirmeleri, re'y ile tefsiri önceleyen yaklaşım yer almaktadır.⁹¹

Hiz. Peygamber ashabına Kur'an'ın manalarından zor gelen yerleri beyân etmiştir. Sahabe de bu rivayetleri kendilerinden sonra gelen tabiilere nakletmişlerdir. Sahabe Hiz. Peygamberden nakilleri ile birlikte kendi re'y ve içtihadına cevap verecek kadar tefsir etmişlerdi. Daha sonra gelen tabiiler, ellerinde Hiz. Peygamberin ve sahabenin tefsir haberleri olmasına rağmen bunları kendi re'y ve içtihadlarını da ilave ettiler. Çünkü Hiz. Peygamber ve sahabe asrından uzaklaştıkça müşkiller ve kapalılıklar çoğalmakta idi. Bunları açıklamak için tefsire ihtiyaç vardı.⁹²

Tefsir, içerdikleri malzeme bakımından rivâyet ve dirâyet olarak ikiye ayrılabilir. Ancak bu iki yolun kesin olarak birbirlerinden ayrı olması düşünülemez. Rivâyet tefsiri içinde dirâyet tefsirinin yöntemlerinin olması veya tam tersi olarak dirâyet tefsiri içerisinde rivâyet tefsirinin yöntemlerinin yer alması mümkündür. İkisinde de amaç, muhatabın âyeti daha iyi anlamasını sağlamak olması temeliyle, rivâyetle dirâyet tefsiri bu hususta birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır.

2.4.1. Taberî'nin Rivâyet Yönü

Rivâyet tefsiri, seleften nakledilmiş olan eserlere dayanan tefsirdir. Naklî, me'sur tefsir de denilmektedir. Diğer bir ifadeyle rivâyet tefsiri, âyetleri açıklamak için Kur'an'daki diğer âyetlerle, Hiz. Peygamber'in, sahâbenin sözleriyle açıklanış şekline denir.⁹³ Rivâyet tefsirinde esas olan, müfessirin âyetleri açıklarken rivâyetleri tefsir malzemesi olarak kullanmasıdır.⁹⁴

Rivâyet tefsirleri, Hiz. Peygamber'in ve ondan sonraki iki neslin Kur'an anlayışlarını ve tefsirini muhafaza ederek korumuşlardır. Rivâyet tefsirleri her ne kadar Hiz. Peygamber, sahâbe ve tabiûndan rivâyet olunan tefsirleri aktarma noktasında objektif

⁹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 524.

⁹¹ Abdulhamit Birişik, "Tefsir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/290-294.

⁹² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 525.

⁹³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 228.

⁹⁴ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 171.

olarak görünse de, bu tefsirleri yazan müellifler tefsirini yaptıkları âyetlerle rivâyetler arasında seçim yaparken kendi fikirlerinin etkisinde kalmaktadırlar. Bu nedenle rivâyet tefsirlerinde müfessirlerin görüşleri, dolaylı bir biçimde de olsa yer almaktadır.⁹⁵ Bu hususta rivâyet ağırlıklı tefsirin yazarı olarak teze konu olan müfessir Taberî’inde, bir âyetle ilgili var olan rivâyetleri zikrettikten sonra kendi tercihini ve yorumunu sunması, tefsirini yaptığı âyetin konularıyla ilgili açıklamalara yer vermesi ve değerlendirmede bulunması, rivâyet tefsiri içinde dirâyeti içeren görüşler olduğunu gösterir.

Rivâyetlerin yoğun olarak kullanıldığı bir tefsir olan, aynı zamanda tezin de konusunu oluşturan Taberî’nin tefsiri, kendinden önce yazılmış olan tefsir sayfelerini toplayarak sonraki kuşaklara aktaran ansiklopedi özelliği taşımaktadır. Ayrıca Taberî, derlemiş olduğu rivâyetleri yalnızca nakletmekle kalmamış; bunlar üzerinde tercihler ve değerlendirmeler yaparak eserine dirâyet özelliği de kazandırmıştır.⁹⁶

Taberî’nin rivâyet ve dirâyet değerlendirmeleri yapması, yorum ve rivâyetleri birleştirerek anlamlandırması, yorumlarında konuyla ilgili Kur’ân âyetlerini referans göstermesi, âyetleri genel ve özel olmaları açısından ele alması, daha önce yapılmış dikkat çekici yorumları tartışması, tercihler yapması, fikhî konulara yer verip bunları tartışması, kelâmî konulara temas etmesi, filolojik ve edebî tahliller yapması, yöntem olarak soru-cevabı kullanarak meseleleri açıklaması, kavramları yalın ifadelerle tanımlaması, sosyal, kültürel ve tarihsel bilgiler aktarması gibi hususlar onun rivâyet tefsiri yanında dirâyet tefsirine de yer verdiğini göstermektedir.⁹⁷

Taberî, bilindiği üzere ayrıca tefsirinde tercihe yer vermiştir. Ancak bu tercihini kendisine ulaşmış rivâyetler arasından yapmıştır. Onun tercihlerinin hepsi ilk üç dönemden gelen ve otorite kabul edilen alimlerin görüşleri arasında yapılan bir tercihtir. Bu nedenle salt rivâyetler arasında tercihte bulunması ve tercihte dikkate aldığı kıstaslardan hareketle Taberî’nin dirâyet ehli oluşu tartışmaya açıktır. Diğer bir ifade ile Taberî’nin müntesibi olduğu Ehl-i Hadis ekolünün sınırları çerçevesinde dirâyet ehli olduğunu söylemek daha uygundur. Buna karşın bazıları, Ehl-i Re’y

⁹⁵ Pak, “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”, *Tefsir El Kitabı*, 162.

⁹⁶ Mesut Okumuş, “Taberî Tefsiri’nde Bağlamın Yeri ve Önemi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:6, Sayı: 13, (Güz, 2002), 130.

⁹⁷ Sıtkı Güllü, “Rivâyet ve Dirâyet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsir’i Hakkında Bir Değerlendirme”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:8, Sayı: 19, (Bahar, 2004), 268-269.

ekolünden olan Mâtürîdî'nin, ilk üç nesil sonrası gelen bir alimin tevilinin sahâbe tevilinden evla olduğunu söylediğini aktarmışlardır.⁹⁸

2.4.2.Mâtürîdî'nin Dirâyet Yönü

Dirâyet tefsirine, re'y, me'sur veya ma'kûl tefsir de denilmektedir. Sadece rivâyetler çerçevesinde kalmayıp, dil, edebiyat, din ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerdir. İslam ülkesi zamanla genişlediği için farklı ilimler ve felsefi düşünceler, fikirler ilerledikçe tefsirlerin de bu hususlara dair bilgiler içermesi gerekiyordu. İşte dirâyet tefsiri bu ortamlarla gelişmiştir.⁹⁹ Dirâyet tarzıyla yapılan tefsirler, müfessirin bilgi ve yorumculuğunun ön planda olduğu tefsirlerdir.¹⁰⁰

Dirâyet kelimesi, tefsirde kullanılan ıstîlâhî bir kavram olarak; Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ederken sadece rivâyetlerle yetinmeyerek, edebiyat, Arap dili, mantık, kıyas gibi pek çok ilme dayanarak âyetleri izah eden tefsir çeşididir.¹⁰¹ Mâtürîdî'nin tefsirinde de bu özelliklerin yer almasıyla dirâyet tefsiri olarak teze konu olmuştur.

Mâtürîdî'nin tefsirinde akıl ve nakil Kur'an'ı anlamada birlikte kullanılmış ve arada denge kurulmuştur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, rivâyet ve dirâyet tefsiri arasındadır; ancak dirâyete daha yakın özellik taşımaktadır. Çünkü Mâtürîdî âyetleri açıklamada akli nas ile desteklemiştir. *Te'vîlât'ta* şahsi değerlendirmeler ve tahliller yer almıştır.¹⁰²

Mâtürîdî âyetleri tefsir ederken, Hz. Peygamber'den, sahâbe ve seleften gelen rivâyetleri kaynak olarak kullanmıştır. Resulullah'tan rivâyet edilen hadisleri, başta Kur'an'a sonra akla, hadis/sünnete ve icmâa arz metodunu kullanarak değerlendirmesi sonucunda kabul veya reddetmiştir. Kabul veya reddetmeyi dikkatli ve seçici bir şekilde gerçekleştirmiştir. Mâtürîdî gerek Hz. Peygamber'den gerekse sahâbe ve seleften gelen rivâyete tenkitçi bir şekilde yaklaşmış ve onları değerlendirirken çok yönlü analizler yaparak kabul veya ret yolunu tercih etmiştir.¹⁰³ Mâtürîdî herhangi bir araştırma yoluna girmeden kabul ya da ret sonucuna ulaşmamış, kesin yargıda bulunmamıştır.

⁹⁸ Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 135-136.

⁹⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 230.

¹⁰⁰ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 171.

¹⁰¹ Polat, "Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsir El Kitabı*, 177.

¹⁰² Ali Karataş, "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l Kur'ân'ı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:15, Sayı: 47, (Bahar, 2011), 163.

¹⁰³ Nuri Tuğlu, "İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Tefsirinin Rivâyet İlimleri Açısından Bazı Özellikleri", *Arayışlar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, Yıl: 3, Sayı: 5-6 (Isparta, 2001), 130.

Mâtürîdi eserinde rivâyet kaynağı olarak hadis, sahâbî kavli ve tabîünden gelen görüşlere yer vermiştir. Ancak ona göre bunlar anlama için tek başına yeterli olan temel kaynaklar değildir. Mâtürîdi'ye göre haberlerin sahih olması önem arz etmektedir. O, sahih olma ihtimalinde âyetin anlamını haber olarak kabul etmiştir. Ayrıca sahih olmama ihtimalini de düşünerek kendi yorumunu da ifade etmektedir.¹⁰⁴ Burada Mâtürîdi'nin rivâyetleri nakledenlerin de birer insan olduğunu unutmayarak hareket ettiği görülmektedir. İnsanın olduğu yerde de yanlışın ve hata payının olabileceğini göz önünde bulundurarak âyet ile ilgili araştırmaları sonucunda kendi yorumunu ve açıklamasını da eklemiştir.

Mâtürîdi, dirâyet yöntemi açısından tefsir yaparken, mevcut kaynakları dikkate almış ve yorumlama da temel kabul etmiştir. Tüm bu kaynakları kullanmış, lakin kendi tercihlerini mutlak doğru olarak kabul etme yoluna girmemiştir. Âyetin anlamını ortaya koyma çalışmasında varsa muhtemel vecihlerden bahsetmiştir. Bir kelimeyle ilgili o sürece kadar kendisine ulaşmayan ve daha sonradan ortaya konulabilecek görüşlerin olabileceğini düşünerek, yaptığı yorumların sadece bir yorum olduğu üzerinde durmuştur. Mâtürîdi, metnin bağlamını dikkate alarak yorumlarını yapmıştır. Özet olarak Mâtürîdi dirâyet kaynaklarını kullanmasının yanında, rivâyet kaynaklarını kullanırken de tercihlerde bulunması nedeniyle onun tefsiri bir dirâyet tefsiri olarak görülebilmektedir.¹⁰⁵

Sonuç olarak bu başlıkta, incelediğimiz iki müfessirin tefsirleri, içerdikleri yorumlar ve müfessirlerin tefsir yaparken kullanmış oldukları metotlar rivâyet veya dirâyet başlığı altında yer almıştır. Rivâyet ve dirâyetten neyin amaçlandığı, bir tefsirin hangi özelliklere sahip olursa rivâyet veya dirâyet olarak isimlendirildiğine dair kısa açıklamalar yapılmıştır. Bir tefsirin kesin olarak rivâyet veya dirâyet olarak adlandırılmayacağı, her ikisinin de az miktarda da olsa birbirini içinde barındırdığı üzerinde önemle vurgu yapılmıştır.

Bu açıklamalardan sonra Taberî ve Mâtürîdi'nin tefsirlerinin rivâyet ve dirâyet yöntemleri olarak hangi kategoriye girdiği hususuna değinilmiştir. Müfessirlerin tefsirleri ağırlıklı olarak hangi kategori -rivâyet, dirâyet- içinde yer aldığı ifade edilirken, bu kategori içerisine hangi gerekçelere dayanılarak konulduğu üzerinde

¹⁰⁴ Karataş, "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdi'nin Te'vilâtü'l Kur'an'ı", 161.

¹⁰⁵ Karataş, "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdi'nin Te'vilâtü'l Kur'an'ı", 161.

durulmuştur. Taberî'nin rivâyetler üzerinde durması ve tercihini de bu rivâyetler üzerinden yaparak tefsir etmesinin sonucu olarak tefsiri dirâyet unsurları barındırmakla birlikte rivâyet tefsiri olarak adlandırılmıştır. Mâtürîdi ise rivâyete yer vermekle birlikte, yorumlarında akla olan vurgusu ve rivâyetlerin de bir insandan geldiğini göz önüne alarak insanın hata yapabilme ihtimalini de değerlendirmesi nedeniyle onun tefsiri, ağırlıklı olarak dirâyet tefsiri şeklinde sınıflandırılmıştır.

Birinci bölümde teze konu olan genel hususlardan bahsedildi. Nisâ ve A'râf sûrelerinin konularına, arka planlarına değinilerek; sûrelerin biri Mekkî diğeri Medenî olmaları nedeniyle bu sûre türlerinin özellikleri zikredildi. Temel alınan iki müfessirimiz olan Taberî ve Mâtürîdi'nin kısaca hayatlarına değinilip tefsir metotlarına yer verilerek ikisi için genel bir inceleme sunuldu. Bilindiği üzere Taberî ve Mâtürîdi'nin tefsirleri içerik açısından rivâyet ve dirâyet tefsiri olarak değerlendirilir. Çalışmada bu ayrımın oluşmasının nedenleri hususuna kısaca yer verilmiştir. Burada bu konuların ele alınma nedeni, ikinci bölümde işlenen âyet incelemelerine bir zemin hazırlaması amacıyla.

3.NİSÂ VE A'RÂF SÛRESİ ÖZELİNDE TABERÎ VE MÂTÜRÎDÎ'NİN ÂYETLERİ YORUMLAMADA İZLEDİĞİ YÖNTEMLERE ÖRNEKLER

Bu bölümde Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* ve Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı tefsirlerinde Nisâ ve A'râf sûreleri çerçevesinde konu bazı seçilmiş olan âyetleri yorumlamada izledikleri yöntemler incelenmiştir. Bahsi geçen iki tefsir kitabında bu sûrelerin âyetleri tefsir edilirken hangi yönlerine değinildiği, âyetlere yaptıkları yorumların bağlam üzerine etkileri incelenmiştir. Âyet özelinde yaptıkları açıklamalara yer verildikten sonra ise seçilmiş olan âyet için hangi müfessirin yorumunun tercih edildiği nedeniyle birlikte ifade edilmiştir.

Bölüm beş ana konu başlığı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu başlıklar tez için belirlenmiş iki sûrenin konuları dikkate alınarak belirlenmiştir. Sûrelerin bütün âyetlerini incelemenin mümkün olmaması üzerine; iki sûrenin de tamamı okunarak, seçilmiş olan müfessirlerimizin görüşlerini, yöntemlerini, tefsir metotlarını genel olarak yansıtan ve iki müfessirin görüşlerinin karşılıklı değerlendirilecek âyetler seçilerek teze konu olmuştur.

Beş ana konu başlığının altında konulara uygun olarak sûreler içerisinden yukarıdaki nitelemeye göre seçilmiş âyetler başlıklandırılarak incelenmiştir. İlk başlıkta inanç ve amele ilişkin bazı konular yer almıştır. İnanç ve amelin bir bütün olması, iman etmeden amel işlemenin bir anlamının olmayacağı gibi amelin olmadığı bir iman etmenin de eksik kalacağı vurgulanmıştır. Sonraki başlıkta ise ahlâk konusu yer almıştır. Ahlâk, kişinin kendi karakterini, davranışlarını oluşturmada ve toplum içerisinde birlikte huzur içerisinde yaşama için önem ifade eden bir konudur. İnsanın her şeyin başında Allah'a karşı ahlâkî bir sorumluluğu olduğu ifade edilerek, başlıkta yer almak üzere seçilmiş olan ahlâkî ya da ahlâkî olmayan belli konular ele alınmıştır.

Diğer bir başlıkta hukuk konusu yer almıştır. Toplumsal düzen içerisinde hukukun yansımalarına, işleyişine ihtiyaç bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim de bu ihtiyacı yansıtarak birçok hukukî noktaya yer vermiştir. Nisâ ve A'râf sûrelerinde yer alan hukuki meselelerin tamamını ele almak tezin sınırlarını aşmaktadır. Bu yüzden söz konusu iki sûrede yer alan hukukla ilgili birkaç husus, belirlenen başlıklar altında ele alınmıştır.

Dördüncü başlıkta ise dini gruplar ve kıssalar incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerim geçmiş dönemlerde yaşamış peygamberler ve o toplumların tarihiyle ilgili pek çok örneğe yer

vermektedir. Bu örneklere yer verilmesi geçmiş hakkında insanların bilgilenmesi amacıyla değil, geçmiş yaşantılardan ders çıkararak kendi hayatlarını şekillendirmeleri amacıyla'dır. Kur'ân-ı Kerim, aynı zamanda inmiş olduğu bölge olan Arap yarımadasında, o zaman diliminde ve o bölge de hangi dini gruplar varsa onlarla da iletişime girmiştir. Zaten toplum içinde yaşamanın bir sonucu olarak, iletişime girmemesi düşünülemez. Farklı dini gruplarla iletişimin, onlara yaklaşımın nasıl olması gerektiği örneklerle ifade edilmiştir. Bu başlıkta da üzerinde durulan konulardan, Nisâ ve A'râf sûrelerinde yer alan birkaç örneğe yer verilmiştir.

Son başlıkta ise âhiret konusu yer almıştır. Âhiret hayatı başlığında, insanın bu dünyadaki hayat sürecini anlamlandırarak dünya hayatını düzenlemesi, kişinin yaptıklarından sorumlu olma bilincini göz önünde tutarak otokontrol sağlamasına vurgu yapılmıştır. İmanın esaslarından biri olması, bu dünyaya anlam kazandırması, aynı zamanda kişinin hayatını şekillendirmesinde âhiret hayatının önem arz ettiği ifade edilmiştir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde âhiret hayatına değinilmesi üzerine, çalışmanın son başlığında da Nisâ ve A'râf sûrelerinde âhiret hayatı ile ilgili yer alan birkaç âyet incelenerek, belirlenen iki müfessirin tefsirlerine yer verilmiştir.

3.1. İnanç ve Amele İlişkin Bazı Konular

Allah, kullarına nimetler vererek yaratma sıfatının tecellisini göstermektedir. Bu yaratılan nimetlerin somut alemde görülen varlıklar olmasıyla birlikte, inancın temelini oluşturan din de bu yaratılanlar arasında yer almaktadır. Allah insanlara dini göndererek, hayatlarını şekillendirmelerini istemiştir. İnsanın hayatlarını din ile şekillendirmesi de ilk olarak iman etme sonrasında da imanın gerekleri olan amelleri yerine getirmeyle mümkündür. Burada inanç ve amel bir bütündür. İman etmeden amel işlemenin bir anlamı olmayacağı gibi amelin olmadığı yerde iman etmek de eksik kalacaktır.

Bu başlık altında inanç amelle ilgili içeriklerin yer aldığı bazı hususlar, belli konu başlıkları altında incelendi. Söz konusu başlıklardan biri inanç noktasında şeytanın insanlara yaklaşarak amellerine engel olması, imanlarına zarar vermesidir. Diğerleri iman ve sâlih amel arasındaki ilişkidir. Bir diğeri ise iman etmeyenlerin yaptıkları iyiliklerin durumunun ne olacağı hususudur.

3.1.1. İman ve Sâlih Amel

Nisâ 124. âyette iman etme ile sâlih amel işleme arasındaki ilişki üzerine bir inceleme yapıldı. Âyeti ele alma sebebimiz iman ile sâlih amel denildiğinde birbirinden ayrı iki kavramdan mı bahsediliyor; yoksa iman edenin sâlih amel işleme gibi birbirini takip eden bir süreci mi var, bu hususlar değerlendirildi.

Teze konu olan Nisâ ve A'râf sûresinde: Nisâ sûresi 40-42. âyetleri ile 122-124. âyetleri arası; A'râf sûresinin ise 6 ile 9. âyetleri arası, 38 ile 40. âyetleri arası ve 147. âyeti iman etme ve iman sonucunda yapılan sâlih amelleri işleyenler ile iman etmeyerek karşı çıkan kişilerin âhiretteki yargılama ve hesap konusunu içermektedir. Burada Nisâ 124. âyeti konu edinilmesi, yargılama ve hesap sonucunda cenneti elde etmenin yolu olan iman ile sâlih amel arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Cenâb-ı Hak âyeti kerimede: *“Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”* (Nisâ 4/124) buyurmuştur.¹⁰⁶ İmanla ve yalnızca sevabını Allah'tan bekleyerek amel işleyen kişi “İyilik yapan” kişidir. Yani amelinde Allah'ın kendisi için koymuş olduğu kanuna, Allah'ın elçisiyle gönderdiği hidâyete ve hak dine uyan kişidir. Bu iki husus her amel işleyenin amelinin sahih olabilmesi için öncelikli iki şarttır.¹⁰⁷

Âyette geçen “وَهُوَ مُؤْمِنٌ” kısmı haldir. Zikri geçen sevabı alabilmek için amelin imanla beraber olması şart kılınmıştır. Çünkü imansız amelin geçerli olmadığı gibi amelsiz iman da muteber olmaz.¹⁰⁸ İnsanda iman olmadan imana uygun amellerin sadır olması hem mümkün değildir, hem de imansız kişiye iman gereği olan amellerin yapılması gerektiğini söylemek abestir. Bu nedenledir ki Kur'an-ı Kerim, İslam'a davet ettiği bütün insanları, önce dinin esası olan imana davet etmiş, sonra da ancak iman edenleri sâlih amel ile mükellef tutmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ayetin metni şöyledir: وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

¹⁰⁷ Ebû'l- Fidâ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev. Bekir Karlıağa - Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984), 5/1944.

¹⁰⁸ Muhamed Kadı el-Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, Çev. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011), 1/585.

¹⁰⁹ Talât Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, (Ankara: TDV Yayınevi, 2016), 2/186-187.

İman ile sâlih amelin bir arada olmasının yanında, birlikte yapılan amellerin de halis ve doğru olması gerekir. Halis olması, sadece Allah için yapılması; doğru olması ise, şeriate uygun olmasıdır.¹¹⁰

Âyette incelenen konu hakkında yapılan açıklamalardan sonra; Taberî'nin, *Câmi'u'l-Beyân* adlı tefsirinde aktardığına göre Süddî bu âyetin izahında şöyle demiştir: “İman etme ancak sâlih amellerle, Müslüman olma da ancak iyiliklerde bulunma ile kabul edilmiştir.” Yani kişinin, sadece “Ben müminim” veya “Müslümanım” demesi yeterli değil; ayrıca sâlih amel işlemesi de gerekir.¹¹¹ Taberî iman etmenin gerekliliğini yerine getirmeden “Müslümanım” demenin bir anlam ifade etmediğinin üzerinde duruyor. İman etmenin delili olarak Müslümanlığın gerekliliklerini yerine getirmeyi ön şart olarak kabul ediyor.

Taberî âyetin açıklamasında şöyle demektedir; “Niçin âyet-i kerimde ‘Kim sâlih amellerden işlerse’ denilmiyor da, amel kelimesine ‘den’ takısı eklenerek ‘Sâlih amellerden’ deniliyor?” şeklinde bir soru sorulursa, bu soruya cevabında iki yön vardır.

Birincisi şudur: Allah Teâlâ mümin kullarının bütün sâlih amelleri işlemeye gücünün yetmeyeceğini bildiğinden; bu kullarının, sâlih amelden bazılarını işleyenleri de vaadinden mahrum etmek istememektedir.¹¹²

İkincisi ise şudur: Allah Teâlâ büyük günahlardan kaçınıp farz kıldığı amelleri yerine getiren kullarına, görevlerinin bazılarında kusur etmiş olsalar bile onlara olan vaadlerini gerçekleştireceğini beyan etmiştir. Bu da Allah Teâlâ'dan mümin kullarına lütfudur. Zira Allah'ın iman ehline karşı müsamahakâr olması onun şanına daha layıktır.¹¹³

Taberî âyeti tefsirinde ilk olarak Süddî'den gelen rivâyeti aktararak, iman etmiş olan kişinin iman etmenin gerekli şartlarını yerine getirdiğinde tam olarak Müslüman olacağını söylüyor; sonrasında ise âyette yer alan “sâlih amelden” şeklindeki ifade üzerine hususiyetle durarak onu detaylandırıyor. Onun yaptığı açıklamada, âyetin tercümesine de yansıtılan “sâlih amelden” lafzındaki “den” eki için kulların gücünü

¹¹⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 5/1944.

¹¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türki, (Kahire: Hicr Yayınları, h.1422-m.2001), 6/526.

¹¹² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/527-528.

¹¹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/527-528.

bilerek, her ameli yapamasa da yapmış olduğu ameller ile onları rızıklandıracağı ifade ediliyor. Ayrıca Allah'ın kullarının güçlerini bilmesi ve onlara karşı lütfkar olması üzerinde durularak tefsir yapılıyor. Bunun yanı sıra kulların Allah için gayret etmesi durumunda karşılığının verileceği söylenilerek özellikle çaba üzerinde duruluyor.

Mâtürîdi ise tefsirinde, “*Erkek olsun kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa*” bu ilahi beyan da sâlih amellerin imandan farklı şeyler olduğuna dair delil bulunduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre Cenâb-ı Hak, “*Erkek olsun kadın olsun her kim iman etmiş olarak iyi işler yaparsa*” buyurmaktadır. Sâlih ameller iman ile aynı şey olsaydı, Allah Teâlâ'nın kim mümin olduğu halde iman ederse, demiş olması gerekirdi. Mâtürîdi devamla diyor ki âyet, sâlih amelin imandan ayrı şey olduğuna işaret etmektedir. Bu âyet ayrıca yapılan sâlih amellerin imanla yapılması halinde insana fayda vereceğini de göstermektedir. Çünkü Yüce Allah âyetteki “*İman etmiş olarak*” ifadesi ile amelin fayda vermesi için imanı şart koştur.¹¹⁴

Mâtürîdi'nin açıklamalarından anlaşılıyor ki, iman olmadan yapılan iyi işlerin fayda vermesi söz konusu değildir. Buna göre âyette amelin kabul olması için imanın zorunluluğu belirtilmektedir. Çünkü imandan kaynağını almayan ve imana eşlik etmeyen hiçbir amelin, Allah katında bir değeri yoktur. Seyyid Kutub'un, *Fî Zılâl-il Kur'an*'da da belirttiği gibi iyi bir amelin belirgin bir düşünceden kaynaklanıp, bilinen bir hedefe doğru yönelmesini sağlayan, Allah'a imandır. Bu iman, işlenen ameli, doğal ve sürekli bir harekete dönüştürür, kişisel arzunun karşılığı ya da hiçbir kurala uymayan geçici bir davranış olmaktan çıkarır.¹¹⁵

Taberî ile Mâtürîdi'nin bu âyete ilişkin açıklamalarını ifade edecek olursak; iman ile amelin ayrı şeyler olduğunu dile getirmişlerdir. Onlar bu hususta aynı görüştedir. Taberî tefsirinde âyette yer alan ‘den’ eki üzerinde bir açıklamaya giderek âyeti detaylandırmıştır. Bu detay gerçekten ince ve hassas bir noktadır. Burada gayret ve çabaya vurgu, insanları tembellikten alıkoyma vardır. Bu nedenle âyeti tefsir noktasında tercih ettiğimiz görüş Taberî'nin görüşüdür. Mâtürîdi belki de âyetin sarih

¹¹⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Mehmed Boynukalın, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 4/46.

¹¹⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, Çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce - Mehmet Yolcu, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 3/79.

olduğunu düşünerek kısa bir tefsir yapmakla yetinmiş, Taberî'nin yapmış olduğu tafsilata girmemiştir.

3.1.2. İman Etmeyenlerin Yaptıkları İyilikler

İnanç amel ilişkisi özelinde bu başlıkta iman etmemenin sonucu olarak amel işlemeyen kimselerin ulaşacakları sonuçlar zikredilmektedir. İman etmeyenlerin, Allah'tan istediklerine karşı nasıl bir durumun yaşanılacağı da görülmektedir. Nisâ ve A'râf sûresinde Nisâ sûresi 40 ile 42. âyetleri arası ile 122 ile 124. âyetleri arası; A'râf sûresinin ise 6 ile 9. âyetleri arası, 38 ile 40. âyetleri arası ve 147. âyeti âhiretteki yargılama ve hesap konusunu içermektedir. Burada A'râf sûresi 40. âyetin konu edinilmesinin nedeni, yargılama ve hesaba iman etmemiş ve bunun gereği olarak amel işlememiş olanların durumunu hem bu dünya hem de âhiret hayatı noktasında incelemektir.

İman etmeyen, tevhidi reddeden kimselerin ulaşacakları son, A'râf sûresi 40. âyette benzetme yapılarak ifade edilmiştir. Bu benzetme ile okuyucunun zihninde olayın imkansızlığı ifade edilmiştir. Cenâb-ı hak: *“Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”* (A'râf 7/40) buyurmuştur.¹¹⁶

A'râf sûresi 40. âyet özelinde incelenen nokta *“Göğün kapıları açılmayacak”* ibaresidir. *“Göğün kapıları asla açılmayacak”* yani onlar adına hiçbir sâlih amel göğ'e yükselmeyecektir. Sema kapıları açılmaz, ruhları yükselmez, işin hakikatine eremezler, düşerler, dua ve niyazları reddedilir.¹¹⁷ Nitekim Allah Teâlâ, Fâtır sûresi 10. âyette ve Mutaffifîn 18. âyette; *“Güzel sözler yalnızca ona yükselir.”* (Fâtır 35/10) ve *“Doğrusu iyilerin amel defteri de İlliyyindedir.”* (Mutaffifîn 83/18) buyurmuştur. Zemahşerî, cennetin gökte olduğu ifadesini temel alarak buradaki mananın, *“Onlara göğ'e yükselme izni verilmez; cennete girmek için onlara yol verilmez.”* şeklinde olduğunu söylemektedir. Bir başka görüşe göre ise bunlar öldüğünde ruhları,

¹¹⁶ Ayetin metni şöyledir: إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

¹¹⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, (b.y.:Eser Neşriyat,1979), 3/2161.

müminlerin ruhunun yükseldiği yere yükselmez. Bir diğer görüşe göre onlara bereket inmez.¹¹⁸

Âyette geçen “*Göğün kapıları açılmayacak*” ifadesinden neyin kastedildiği ve bu ifadenin muhataplarının kimler olduğu hakkında genel bir bilgi verilmiş oldu. Şimdi de müfessirimiz Taberî’nin, âyet-i kerimede geçen “*Göğün kapıları açılmaz*” ifadesiyle neyin kastedildiği hususunda verdiği görüşlere geçilebilir. Taberî üç görüşe yer vermektedir:

- a- Abdullah b. Abbas ve Süddî’ye göre, göklerin kapıları kafirlerin ruhları için açılmayacaktır. Bu açıklamanın üzerine Süddî ayrıca diyor ki: “Kafirin ruhu alındıktan sonra, yeryüzünde bulunan melekler o ruhu döverler. O, göğe doğru çıkar. Oraya ulaşınca da gökteki melekler onu döverler, o yeryüzüne iner. O ruh da yeryüzünün en alt tabakasına iner.”
- b- Yine Abdullah b. Abbas, Mücahid, İbrahim en-Nehai ve Said b. Cübeyr’den nakledilen diğer bir görüşe göre göklerin kapıları, kafirlerin amel ve dualarına karşı açılmaz. Yani onların herhangi birinin bir amel veya duası Allah katına ulaşmaz ve kabul edilmez.
- c- İbn Cüreyc’e göre ise göklerin kapıları kafirlerin hem ruhları hem de amelleri için açılmaz.¹¹⁹

Taberî son görüşü tercih etmiş ve demiştir ki: “Kafirler öldükten sonra onların ruhları için göklerin kapıları açılmayacağı gibi hayatta oldukları zamanda da onların sözleri ve amelleri için göklerin kapıları açılmayacaktır.” Çünkü onların amelleri işe yaramaz şeylerdir. Halbuki Allah Teâlâ, ancak güzel sözlerin ve sâlih amellerin, kendisine yükseleceğini belirtmiştir.¹²⁰

Taberî’nin bu son görüşü tercih etmesine sebep olarak, âyet-i kerimenin genel bir ifade olduğunu gerekçe göstermiştir. Ona göre bu âyetten kafirlerin dünyada yaptıkları amellerin veya âhirette ruhlarının göğe ulaşmamasını birlikte değil de sadece birini anlamak âyeti eksik anlamayı doğurur. Çünkü insan bir yolu seçtiyse -iman etme ya da iman etmeme- bu yolun sonucunu hem âhirette hem de bu dünyada görür.

¹¹⁸ Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Çev. Abdulaziz Hatip, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2/842.

¹¹⁹ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 10/192-193.

¹²⁰ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 10/194-195.

Taberî'nin konuyu genel bir anlamda ele aldığı görülmektedir. Mâtürîdî ise tefsirinde “Onlara göğün kapıları açılmayacak” mealindeki bölüm için bazılarının şöyle demiş olduğunu zikretmiştir: Göğün kapıları anlamına gelen أَبْوَابُ السَّمَاءِ ifadesiyle cennetlerin kapıları kastedilmektedir, çünkü cennetler göklerde dir. Cennetler gökte olduğu için Cenâb-ı Hak burada “Göğün kapıları” buyurmaktadır. Allah başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: “Rızkınız ve size vadedilenler göktedir.” (Zâriyat 51/22) Bize vadedilen şey cennettir ve Allah onun gökte olduğunu haber vermektedir.¹²¹

Mâtürîdî ismini vermediği başka alimlerin de görüşlerini buraya ekleyerek şöyle der: “Göğün kapıları”ndan maksat gökyüzünün kapılarıdır. Müminlerin amelleri göğe çıkarılır ve ruhları da oraya yükseltilir. Kafirlerin amelleri ve ruhları ise esfel-i sâfiline gönderilir. Onlara ve onların amellerine “Göğün kapılarının açılmayacağını” siccine gönderileceğini Mutaaffî'n sûresi 7-9 âyet bağlamında haber verir. Bu âyetlerin anlamı şöyledir: “Doğrusu şudur ki, günahkârların yazısı muhakkak siccîndedir. Siccîn nedir, bilir misin? O, amellerin kaydedilmiş bulunduğu bir defterdir.” (Mutaaffî'n 83/7-9) Mâtürîdî burada gök kelimesi gerçek anlamda değil, temsili bir anlamda kullanılan “gök” olmasının mümkün olduğunu söylemiştir. Gökyüzünün çirkin ve pis şeylerin mekanı olmadığını, bütün temiz ve iyi şeylerin mekanı olması nedeniyle “gök” kelimesini kullanılmış olabileceğini eklemiştir. Ona göre yeryüzü ise daha çok çirkin ve pis şeylerin mekanıdır.¹²²

Kafirlerin amellerinin pis ve kötü olması; onların kötü ve pis amelleri için kinaye olarak yeryüzü anlamına gelen “ard” lafzı kullanılmış olabilir. Çünkü yeryüzü her türlü kötülük ve pislğin kaynağıdır. Müminlerin temiz amelleri için de kinaye olarak gökyüzü anlamına gelen “sema” lafzını kullanmaktadır. Bu tıpkı imanin kökü yerde sabit, dalları göğe doğru uzanan temiz bir ağaca benzetilmesi gibidir. Kafirin de kökü yerden sökülen kötü bir ağaca benzetilmesi de burada zikredilebilir. “Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir. Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmüş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır.” (İbrahim 14/24-26) Âyette geçen “Dalları gökte” ibaresinde, gerçek anlamda gök kastedilmemekte, ancak temiz olma

¹²¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/344.

¹²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/344-345.

ve kabul edilme anlamı verilmek istenmektedir. Açıklamaya çalıştığımız âyetle bunun gibidir.¹²³

İman etmeyenlerin yaptıkları iyilikler başlığı altında, buraya kadar A'râf sûresi 40. âyet bağlamında Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirlerine yer verildi. Taberî "Göklerin kapıları açılmaz" ifadesini kafirlerin hem öldükten sonraki zaman da ruhları için hem de hayatta oldukları zamanda amelleri, sözleri için açılmayacağı şeklinde tefsir etmiştir. Bu tefsirini de âyetin genel anlamını göz önünde bulundurarak yapmıştır. Mâtürîdî ise "Göğün kapıları"ndan maksatın gökyüzünün kapıları olduğunu; müminlerin amelleri ve ruhlarının göğe çıkarılacağını, kafirlerin amelleri ve ruhlarının ise esfel-i sâfiline gönderileceğini söylemiştir. Bu noktada onun, Taberî ile yakın yorumlar yaptığı söylenebilir. Ancak Mâtürîdî tefsirinde, âyetle kullanılan temsili anlatımı detaylı olarak açıklamayı tercih ederek âyeti tefsir etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan temsili anlatım muhatabın zihninde olayın daha iyi kavranması amacıyla kullanılan bir usuldür. Mâtürîdî'ye göre, yeryüzünün her türlü kötülüğün işlendiği yer olması nedeniyle kafirlerin kötü amelleri için kinaye olarak yeryüzü anlamına gelen "ard" lafzı kullanılmış; müminlerin temiz amelleri için de kinaye olarak gökyüzü anlamına gelen "sema" lafzının kullanılmıştır. İki müfessirin de tefsiri incelediğinde Taberî'nin tefsirinin Mâtürîdî'nin tefsiri içinde yer aldığı görülmektedir. Sadece Mâtürîdî Kur'ân-ı Kerim'in anlatım usullerine de yer vererek bir tefsir yapmıştır. Mâtürîdî'nin konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kur'ân-ı Kerim'in anlatım usullerini başka sûrelerden de örnekler getirerek açıklama yapması onun tefsirini tercih etme nedenimiz olmuştur.

Mâtürîdî'nin tefsirinde yer verdiği bir kısmı da ekleyerek âyetin incelemesini bitirelim. O, âyet özelinde şöyle bir sorunun akla gelebileceğini söylüyor: "Allah onları, kapıları kapatmak ve cehennemi kendilerine döşek ve örtü kılmakla korkutmaktadır. Onlar bütün bunlara inanmadıkları halde bunlarla onları nasıl korkutuyor?"

Mâtürîdî, bu soruya şöyle cevap verileceğini söyler: İnsan bir şeyle korkutulduğu zaman, onun mahiyetini kesin olarak bilmese ve korkutulduğu şeyin hakikatinden haberdar olmasa dahi çekinir ve korkar. İşte o insanlar da her ne kadar varlığından şüphe etseler ve inanmasalar dahi korkmaları mümkün olduğu için cehennemle ve çeşitli azaplarla korkutuldular. Yahut da bununla müminler korkutulmuşlardır.

¹²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/345.

Nitekim Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur: “*Kafirler için hazırlanmış ateşten sakının*” (Âl-i İmrân 3/131) Mâtürîdî bu soruya bir cevap daha eklemektedir. O da şudur: Korkutma, ölümden sonra dirilmeye inananlar için yapılmıştır. Çünkü kafirlerden bazıları ölümden sonra dirilmeye, ceza ve mükâfata inanırlar.¹²⁴

3.1.3. Şeytanın İnsanı Çeşitli Yönlerden Saptırması

İblis (eş-Şeytan) Hz. Âdem'in iradeli bir varlık olarak yaratılmış olmasından sonra, Allah'ın cinleri ve melekleri ona saygıya ve onun üstün olduğunu kabule çağırıldığında, bu üstünlüğü reddederek Allah'a isyan eden ilk cinin adıdır. Şeytan insanın yaratılmasından sonra, insanın bu dünyadaki imtihanı sürecinde saptırıcı bir rol istemiş ve Allah da buna izin vermiştir.¹²⁵ Tezde Nisâ sûresi 118 - 119. âyetler ile A'râf sûresi 11 - 25. âyetler arası ve 27. âyetlerde şeytandan bahsedilmiştir. A'râf 17. âyetinin konu alınma nedeni, yön ifadeleri kullanılarak, şeytanın insanı hiçbir durumda rahat bırakmayacağını vurgulanmasıdır.

A'râf sûresi 17. âyette Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “*Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın.*” (A'râf 7/17)¹²⁶ Âyette şeytanın insanları dini hayat ve dünya hayatı açısından rahat bırakmayacağı, onlara sağ-sol-ön-arka gibi yön ifadeleri kullanılarak her açıdan yaklaşacağı ifade edilmiştir. İnsanın şeytana her yönden yaklaşmasında, öncelikle insanların amellerine engel olma; sonra da inançlarını zedeleme amacı vardır. Bu başlık altında âyette zikredilen bu yön ifadelerinin kullanım nedenleri ve müfessirlerin bu ifadeleri nasıl tefsir ettikleri ele alınmıştır.

Müfessirlerin tefsirine geçmeden önce, konuya âyet hakkında genel bir bilgi ile başlanacaktır. İblis insanı iman ve itaat yolundan çevirme amacını gerçekleştirmek için her türlü çabayı gösterecektir. Onlarla iman ve itaatleri arasına girmek için “Önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından...” yaklaşacaktır. Bu durum İblisin, insanı saptırmak için sürekli çabasını ve tükenmeyen gayretini ortaya koyan canlı, hareketli ve somut bir tablonun ifadesidir. İblis'in amacı insanların Allah'ı

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/359.

¹²⁵ Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 56.

¹²⁶ Ayet metni şöyledir: ثُمَّ لَا يَبْقَىٰ لَهُمْ مَن يَدِينُ أَيْبَهُمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

tanımamaları, O'na iman ve itaat etmeyip şükretmemeleridir.¹²⁷ Âyette İblis'in amacına ulaşmak için hiçbir fırsatı boş bırakmayacağı vurgulanmıştır.

Buraya kadar âyeti anlama noktasında genel bir açıklama yapılmıştır. Taberî'nin A'râf 17. âyet için yapmış olduğu tefsiri incelendiğinde; O müfessirlerin bu âyeti kerimede geçen "Ön, arka, sağ ve sol" ifadelerinde neyin kastedildiğine dair sahâbe ve tabiinden çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

- a- Bir görüşe göre bu âyette zikredilen "ön"den maksat âhiret, "arka"dan maksat dünya, "sağ"dan maksat dini hükümler ve sevaplar, "sol"dan maksat ise isyanlar ve kötü amellerdir. Bu görüş Abdullah b. Abbas ve Katâde'ye aittir.

Bu izaha göre şeytan şöyle demiştir: "Ben insanlara âhirette kötü sonuç elde etmeleri hususunda çabalayacağım. Ölümden sonra dirilme, hesaba çekilme, cennet ve cehenneme konma hususunda onları şüpheyi düşürecekim. Ben insanlara dünyaları hususunda da onlarla birlikte olacağım. Dünyayı onlara sevdirep yaldızlı gösterecekim. Böylece onları dünyaya daldıracağım. Yine ben insanlara dinleri ve sâlih amelleri hususunda da girişimde bulunacağım. Onları, iyilik yapmaktan engellemeye çalışacağım. Ayrıca insanları, kötü amellere teşvik edeceğim. Onları kötü amellere çağıracağım ve o amelleri süslü gösterecekim."¹²⁸

- b- Başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen "ön"den maksat dünya, "arka"dan maksat âhiret, "sağ"dan maksat hakikat ve sâlih ameller, "sol"dan maksat ise batıl ve kötü amellerdir. Şeytan bunların hepsi hakkında insanları saptıracağını söylemektedir. Bu görüş ise Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehai, Hakem, Süddî ve İbn Cüreyc'den nakledilmiştir.

- c- Mücahid'e göre ise buradaki "ön" ve "sağ" ifadelerinden maksat görünen yönler, "arka" ve "sol" ifadelerinden maksat ise görünmeyen yönlerdir. Bu izaha göre de şeytan, insanlara görünen ve görünmeyen her yerden yaklaşacağını söylemiş olmaktadır.¹²⁹

Taberî, âyette yer alan "*Önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yaklaşacağım...*" hususunda zikredilen görüşlerden doğru olanının şu olduğunu söylemektedir: Şeytan demiştir ki: "Ben insanlara, bütün hak ve batıl yönlerden

¹²⁷ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, 4/266-267.

¹²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/96-97.

¹²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/98-100.

yaklaşacağım. Onları haktan alıkoyup batılı ise süsleyeceğim.”¹³⁰ Taberî âyette yer alan yön ifadelerinden, şeytanın insanı doğru yoldan ayırmak için her yöntemi deneyeceğinin anlaşıldığını söylemiştir.

Taberî, bu âyetin tefsirinde âyetin son kısmına da vurgu yapmıştır. Âyet-i kerimenin sonunda “*Çoğunu şükredenler olarak bulmayacaksınız.*” buyrulmaktadır. Kulların Allah’a şükürü, Allah’ın birliğini ikrar edip, emir ve yasaklarına uymalarıdır. Nitekim Abdullah b. Abbas, buradaki “Şükredenler” ifadesini, “Allah’ı birleyenler” şeklinde izah etmiştir.¹³¹ Âyetin son kısmında Allah’a şükredenler olarak kullanılan ifade için Taberî, Allah’ı birleyenler anlamında bir tefsir yapmıştır. Âyet bütünlüğü içerisinde düşünüldüğünde, şeytanın insanı yoldan çıkarması Allah’ın birliğinden ayırmasıdır. O halde âyetin sonundaki ifadeye “Allah’a şükredenler olarak bulmamak” anlamını vermek, anlama uygun düşmektedir. Zira bu tevhid inancından ayrılmış olmaları anlamına gelmektedir. Âyette insanların Allah’a şükredenlerden olmamaları, şeytanın hak yoldan ayırdığını göstermesi açısından önemlidir.

Mâtürîdî ise tefsirinde, “*Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından..... sokulacağım*” bölümü için Hasan-ı Basrî’nin şöyle dediğine yer vermiştir: Âyetteki “Önlerinden sokulacağım” mealindeki ifade, âhiret cihetiyle sokulurum, yani ölümden sonra dirilmeyi, cenneti ve cehennemi yalanlamalarını sağlamaya çalışırım” demektir. “Arkalarından sokulacağım” mealindeki ifade, “Dünya hayatı açısından onlara yaklaşırım, dünyayı onlara süslü gösteririm ve ona kuvvetle sarılmalarına çalışırım.” “Sağlarından sokulacağım” ifadesi yani iyilikler hususunda yaklaşır ve onları yapmayı geciktirmeye çalışırım demektir. “Sollarından sokulacağım” sözü yani kötülükler hususunda ona yaklaşırım, kötülük yapmasını emreder ve kötülüğü ona güzel gösteririm” anlamına gelir.¹³²

Mâtürîdî Hasan-ı Basrî’den sonra Mücahid’in de tefsirine yer vermiştir. Ona göre Mücahid ise şöyle demiştir: “Sonra elbette onlara önlerinden sokulacağım” mealindeki beyan, gördükleri yerden onlara yaklaşacağım. “Arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım” mealindeki beyan da, onlara görmedikleri yerlerden yaklaşacağım anlamına gelir. Mâtürîdî ismini zikretmeksizin bu âyete ilişkin şöyle bir

¹³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 10/100.

¹³¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 10/100.

¹³² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/303-304.

açıklama da yapmıştır: “Onlara önlerinden sokulacağım” mealindeki cümle, Hasan-ı Basrî’nin dediği gibi âhiretleri açısından onlara yaklaşacağım ve kendilerine cennetin, cehennemin ve ölümden sonra dirilmenin olmadığını haber vereceğim, demektir. “Arkalarından sokulacağım” yani dünya hayatı açısından onlara yaklaşacağım ve orada çocukları için mal biriktirmelerini emredeceğim, zarara uğramalarıyla onları korkutacağım, dolayısıyla onlar mallarıyla sıla-i rahimi gözetmeyecekler ve malın hakkını vermeyecekler. “Sağlarından sokulacağım” yani dinleri yönünden onlara yaklaşacağım ve herkesin taptığı şeyi güzel göstereceğim; eğer dalalette iseler bu durumu onlar için süsleyeceğim. Şayet hidâyette iseler oradan dönünceye kadar kendilerini şüpheyi düşürmeye devam edeceğim. “Sollarından sokulacağım” yani lezzetler ve şehvetler itibarıyla onlara yaklaşacağım ve bunları güzel göstereceğim. İsmi vermeden zikrettiği bu görüşler hakkında Mâtürîdî demektedir ki; bunlar tefsircilerin belirttiği ihtimallerdir.¹³³

Mâtürîdî şu hususa da dikkat çekmektedir. Âyet-i kerimede ön, arka, sağ ve sol kelimeleri yer aldı, fakat üst ve alt yönler yer almadı. Bu bağlamda o; ön, sağ, sol ve arka sözcüklerinin içine üst ve alt lafızlarının da girebilmesinin ihtimal dahilinde olduğunu söylemiştir. O bu durumu desteklemek için Sebe sûresinin 9. âyetine bu bağlamda yer vermiştir. Söz konusu âyette Allah şöyle buyurmuştur: “*Kendilerini her yönden kuşatan göğe ve yere bakıp düşünmezler mi? Dilersek onları yerin dibine geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz.*” (Sebe 34/9) Burada belirtilen önlerinden kelimesine üstlerinden anlamı, arkalarından kelimesine altlarından anlamı girer, dolayısıyla her yönden anlamına gelir. A’râf sûresi 17. âyette de böyle olacağını; âyette belirtilen ve yön bildiren kelimelere üst ve alt yönün de anlam itibarıyla girebileceğini, dolayısıyla sağ, sol, ön, arka her yönden anlamına gelir. Mâtürîdî yorumunun devamında şöyle demektedir: “Muhtemeldir ki Cenâb-ı Hak, İblis’in rızıkları ve bereketleri engellemeye gücü yetmeyeceği için âyette alt ve üst sözcüklerine yer vermemiştir. Zira yaratılanların rızıkları ve bereketler, gökten yağın yağmur ve yerden çıkan bitkilerle sağlanır. Dolayısıyla yağmurun yağmasını ve yerden bitkilerin çıkmasını engellemeye onun gücü yetmez.”¹³⁴ Mâtürîdî, yön olarak âyette

¹³³ Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 5/304.

¹³⁴ Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 5/304.

“alt” ve “üst” kelimelerinin yer almaması hususunda açıklama yapmış ve yaptığı açıklamanın da sebebini belirterek okuyucunun âyeti daha iyi anlamasını sağlamıştır.

Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da Mâtürîdî son bir yorum daha söyleyerek âyet üzerindeki tefsirini tamamlar. Ona göre İblis insanlara “*Önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokularak*” meşgul ettiği, lezzetleri ve zevkli şeyleri göstererek onlara özendirdiği için bu sözcükler kullanılmıştır. Çünkü insan hoşuna giden bir şeyi gördüğü zaman önden, arkadan, sağdan ve soldan ona tekrar tekrar bakar. Mâtürîdî, bu cümlelerin şeytanın insana her taraftan sokulacağı anlamında temsili bir ifade olarak anlaşılmasının daha uygun olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵

Sonuç olarak Taberî ve Mâtürîdî âyette yer alan “*Önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yaklaşacağım...*” ifadesi için şeytanın her yönden yaklaşarak insanı rahat bırakmayacağını vurgulandığını söylemişlerdir. Buradaki yönlerin kullanımının temsili bir anlatım olduğu aktararak, şeytanın insanı doğru yoldan ayırma hususunda her türlü çabayı sarf edeceği ifade edilmiştir. İki müfessirde yaklaşık olarak aynı anlamları vermiştir. Taberî şeytanın her yönden yaklaşarak ona uyanların, âyetin sonunda şükredenler olarak bulunmayacağını söylemiştir. O, burada yer alan “şükredenlerden olmayacaklar” mealini Allah’ın birliğinden ayrılacaklar ve emir-yasaklara uymayacaklar olarak tefsir etmiştir. Taberî’nin bu yorumunda şeytanın insana her yönden yaklaşması sonucunda, ona uyanların nasıl bir sona varacaklarına vurgu yapmıştır. Taberî’nin yön ifadelerindeki temsili anlatımın devamında şeytana uymalarının sonucuna da yer vererek, olayın ciddiyetine vurgu noktası bu âyet için tercih edilmiştir.

Başlığımız bağlamında başka bir âyette ise, şeytanın insanı saptırma biçimlerinden biri olan, insanın şeytana uyarak Allah’ın yaratışını değiştirmesinden bahsedilmektedir. Nisâ sûresi 119. âyet özelinde söz konusu değiştirmenin ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır.

Şimdi âyetin genel mefhumuna ve âyette neyin kastedildiğine geçmeden, Mevdûdî’nin bu âyete ilişkin nuzül dönemindeki geleneğe ilişkin bilgiyi paylaşmak uygun olacaktır. Tezimizde ele aldığımız iki müfessirin tefsirleriyle bağlantılı olduğu için burada zikretmenin uygun olacağını düşünmekteyiz. Âyette ele aldığımız yer için *Tefhîmu'l-*

¹³⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/305.

Kur'ân'da putperest Arapların batıl geleneklerinden birinin kastedildiği yer almaktadır. Bu uygulama: Araplar dişi bir deve, beş veya on yavru doğurduğunda, onun kulaklarını yararak, onu tanrılarına adanmış olurlar ve onu çalıştırmayı kendilerine haram sayarlardı. Aynı şey on yavrunun doğmasında dişi deveye eşlik eden erkek deve de yapılarak, kulakları yarılır ve tanrıya adanırdı.¹³⁶

Mevdûdî, yaratıklar üzerinde yapılan yerinde ve doğru değişikliklerin yanlış olmadığı kanaatindedir. Zira ona göre bu değişiklikler insan yaşamı ilerledikçe olması doğal olan süreçlerdir. Aksi takdirde insanlık medenîyetinin tümü şeytanın saptırması olurdu. Medenîyetin Allah tarafından yaratılan şeylerin doğru ve yerinde kullanılışından başka bir şey olmadığı açıktır. Kur'ân'ın şeytani değiştirmeler olarak tarif ettiği şey eşyanın, insan fitratının ve kendi tabîî fonksiyonunun aksine kullanılması olayıdır.¹³⁷

Teze konu olan Nisâ ve A'râf sûrelerine bakıldığında; Nisâ sûresi 118, 119. âyetlerde, A'râf sûresi 27 ve 11 - 25 âyetleri arasında şeytandan bahsedilmektedir. Bizim Nisâ sûresi 119. âyette ele aldığımız husus, şeytanın insanları saptırma yolunda kendisine uyanları, Allah'ın yaratışını değiştirme de emrettiği konuların neler olduğu ile ilgilidir.

Nisâ sûresi 119. âyette yüce Allah, şeytanın şöyle dediğini eklemiştir; “*Onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler*” (Nisâ 4/119)¹³⁸ Âyette inceleyeceğimiz husus “Allah'ın yaratışı”nı değiştirmeden neyin anlaşıldığıdır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* da tefsirini yaparken konu üzerinde rivâyetleri sıralayarak sonrasında kendi tercih ettiği görüşü zikretmiştir. İnceleyeceğimiz âyette de bu usulü görmekteyiz. Tefsirini yaptığı Nisâ 119. âyette şeytanın, kendisine uyan insanlara emrederek Allah'ın yaratışını değiştireceği zikredilmektedir. Müfessirler, âyette geçen ve “Allah'ın yaratışını değiştirme” ifadesini çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

- a- Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes, Enes b. Malik, Ebu Salih ve İkrime'ye göre burada bir kısım insanların, şeytanın kendilerine emretmiş olmasıyla değiştirdikleri “*Allah'ın yaratışı*”nı değiştirmeden maksat, hayvanları

¹³⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 1/332.

¹³⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 1/332.

¹³⁸ Ayet metni şöyledir: وَلَاضِلَّ لَهُمْ وَلَأَمْنِيَّ لَهُمْ وَلَأَمْرُهُمْ فَلْيُبَيِّنَنَّ لَكَ أَلَّا تُلْغِيَ عَنْهُمْ ذِكْرَهُمُ الْمُنْجَىٰ وَلَأَمْرُهُمْ فَلْيُغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ

kısırlaştırmaktır. Ancak Hasan-ı Basrî'nin, koçlarını kısırlaştırmasında bir mahzur görmediği, Mücahid'in de buradaki (خُلِقَ اللّٰه)dan maksadın, “Allah'ın dini” demek olduğu rivâyet edilmiştir.¹³⁹

b- Abdullah b. Abbas, Mücahid, İbrahim en-Nehai, İkrime, Hasan-ı Basrî, Katâde, Süddî, Kasım, Dahhâk ve İbn Zeyd'den nakledilmiş olan diğer bir görüşe göre âyette bazı insanların, şeytanın emriyle değiştirdikleri zikredilen “Allah'ın yaratışı”ndan maksat, “Allah'ın dinidir.” Buna göre şeytana tabi olmuş olanlar, onun emriyle Allah'ın dinini değiştirmeye kalkışanlardır, denilir.¹⁴⁰

c- Hasan-ı Basrî ve Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen diğer bir görüşe göre “Allah'ın yaratışını değiştirme” diye zikredilen şeyden maksat, insanların “dövme” yaptırımları, dişlerini törpületerek aralarını açtırmaları, tüylerini aldırımları vb. şeylerdir.¹⁴¹

Taberî, konu ile ilgili rivâyetlere yer verdikten sonra bu görüşlerden tercihe şayan olanı, “Allah'ın yarattığından maksat Allah'ın dinidir.” diyen görüş olduğunu söylemektedir. Bu âyetteki “Allah'ın yarattığından maksadın”, Allah'ın dini olduğuna dair yapılan tefsiri destekleyici olarak şu âyetin yer aldığını da ekler: “Ey Muhammed, hakka yönelerek yüzünü dosdoğru bir şekilde dine çevir. Bu, Allah'ın insanlara verdiği bir fitrattır.” (Rum 30/30) Rum sûresi 30. âyette de belirtildiği gibi insan için yaratılan fitratta dine dönme arzusu yer alır.¹⁴²

Âyet-i kerimede geçen “Allah'ın yaratışı”ndan maksadın Mücahid'in rivâyetine göre din olduğu söylendiği takdirde aslında burada zikredilen diğer bütün görüşler bu görüşün içine girmiş olur. Zira Allah'ın, kısırlaştırılmasını yasakladığı varlığı kısırlaştırmak, dövme yapmak gibi yasakladığı şeyleri yapmak, Allah'a karşı gelmektir ve onun dininin hükümlerini değiştirmeye kalkmaktır. Taberî, âyeti genel bir şekilde yorumlamıştır. Burada dinin herhangi bir hükmünü değiştirmeye kalkma durumunun zikredildiğini söylemenin, dinin sadece belirli hükümlerinin değiştirilmesini kastettiğini söylemekten daha evla olduğu kanısına varmıştır.¹⁴³

¹³⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/494-502.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/494-502.

¹⁴¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/494-502.

¹⁴² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/494-502.

¹⁴³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/494-502.

Âyetin sadece kısırlaştırmayı veya dövme yaptırmayı yasakladığını söylemenin, onu geniş manasından çıkarıp dar bir manada izah etmek olacağını ve bu durumdaki bir izahın isabetli olmayacağını dile getirmiş olmaktadır.

Taberî'nin tefsirinden sonra Mâtürîdî'nin görüşlerine yer verilmiştir. O , “*Onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler.*” âyeti için müfessirlerin söyledikleri dışında bu âyetin iki manaya gelmesinin muhtemel olduğunu söylemiş ve bu iki manayı açıklamıştır. Birincisi, Allah Teâlâ kendilerine tevhid inancını emretmek, onların Allah'tan başkasına kulluk etmemeleri ve kulluğu sadece Allah'a tahsis etmeleri için bu varlıkları yaratmıştır. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: “*Ben cinleri ve insanları, sırf bana kulluk esinler diye yarattım. Onlardan bir rızık istemiyorum.*” (Zâriyat 51/56-57) Halbuki İblis, onları Allah'tan başkasına kulluk etmeye çağırmaktadır. Mâtürîdî'ye göre “*Onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler*” âyeti ile Rum sûresinin 30. âyeti anlam bakımından birbirleriyle benzetilmektedir. Söz konusu âyet şöyledir: “*Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur.*” (Rum 30/30) Buradaki “doğru din” terkibi, “Allah'ın dini” diye açıklanmıştır. Buna göre “*Allah'ın yarattığını değiştirecekler*” anlamındaki cümle şu manaya gelir: Allah'ın, insanları kulluk etme amacıyla yaratması hususundan insanı saptıracaklar.¹⁴⁴

Mâtürîdî'nin verdiği birinci anlam Taberî'nin görüşüyle benzeşmektedir. Taberî de Allah'ın dinini değiştirmeyi fitratı değiştirmek, insanın yaratılış amacını bozmak olarak anlamıştır. Mâtürîdî ise, Allah'ın dinini değiştirmeyi insanların yaratılış amacından saptırma olarak görmüştür. İnsanın fitratı inanma ihtiyacı ve inanılan bir varlığa yönelme ihtiyacıyla dolu olarak yaratılmıştır. İki müfessirde yaratılış gayesine vurgu yaparak âyetin anlam çerçevesini geniş tutmuştur. Âyetin belirli bir konu, olay, benzetme üzerine inmiş olabilme ihtimali olsa da bizim umum olarak anlamak, yaşayışta kolaylık sağlayacaktır.

İkincisi, Cenâb-ı Hak hayvanları insanların faydalanmaları için yaratmış ve onların emrine vermiştir. İnsanlar ise onları kendilerine haram kılmışlar, “Bahîre, sâibe, vasîle ve hâm” (diye bazı hayvanların işaretlenip) gibi isimlerle putlara ayırmışlardır. Böylece Allah'ın insanlar için yaratmış olduğu faydaları kendilerine yasak etmişlerdir.

¹⁴⁴ Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 4/41-42.

İşte bu tavırları ile Allah'ın kendi faydaları için yarattığı şeyleri putlara tahsis etmek sûreti ile Allah'ın yaratmasını değiştirmişlerdir.¹⁴⁵

Mâtürîdî, âyetin muhtemel iki manaya geldiğini söyleyerek bu manaları açıkladıktan sonra, diğer tefsircilerin açıklamalarına da yer vermiştir. Bazıları “*Allah'ın yarattığını değiştirecekler*” anlamındaki ifadeye “onları burmak, iğdiş etmek” manasını vermişlerdir. Bu İbn Abbas'ın görüşüdür. Diğerleri ise buradaki maksat ‘Allah'ın dinidir’ demiştir. Mâtürîdî ismini zikretmeyerek bazı görüşlere daha yer vermektedir. Bunlara göre bu âyetten maksat: vâşire (kadının dişlerini keskinleştirmesi ve inceltmesi), nâmisa (yüzdeki kılların yolunması), mütefellice (dişleri ayırmak), vâsile (saçına başkasının saçını ekletmesi) ve vâşime (kola iğne ile dövme yapılması) gibi yasaklardır. Mâtürîdî'ye göre bu açıklamalar söz konusu âyet için uzak ihtimallerdir.¹⁴⁶

Taberî, âyette geçen “*Allah'ın yaratışı*”ndan maksadın, Allah'ın dini olduğunu söylediği zaman, âyet hakkında zikredilen bütün görüşleri içine almış olmaktadır. Zira tefsirinde yer verdiği görüşlerde ayrı ayrı zikredilen, Allah'ın kısırlaştırılmasını yasakladığı varlığı kısırlaştırma, dövme yapma gibi yasakladığı şeyleri yapmak gibi durumlar Allah'a karşı gelmektir. Dolayısıyla o, bunları yapmanın Allah'ın dininin hükümlerini değiştirmeye kalkışmak olduğunu söylemiştir. Görülüyor ki Taberî “*Allah'ın yaratışı*”na din anlamı takdir ederek, genel bir anlam vermiştir.

Mâtürîdî ise “*Allah'ın yaratışı*” ifadesine iki anlam vermiştir. Birincisi, Allah Teâlâ'nın insanlara tevhid inancını emretmesi ve yarattıklarının da kulluğu sadece Allah'a tahsis etmeleridir. Yani Allah'ın dinine inanarak tevhidi kabul etmeleri üzerinde durmuştur. Bu anlam ile Mâtürîdî, Taberî ile benzer çerçevede bir yaklaşımda bulunmuştur. İkinci verdiği anlam, Cenâb-ı Hakkın insanların faydalanmaları için hayvanları yaratarak insanların emrine vermesidir. İnsanlardan bazıları ise onları kendilerine haram kılmış ve putlara tahsis ederek, Allah'ın insanlar için yaratmış olduğu faydaları kendilerine yasak etmişlerdir. İşte bu durumu temel alarak Mâtürîdî, âyetten Allah'ın insanlar için yarattığı şeyleri insanın değiştirmesi anlamına ulaşmıştır. İncelediğimiz bu âyet için daha detaylı olması ve diğer müfessirlerin yoğunlukta

¹⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/42.

¹⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/42-43.

verdiği manayı da dikkate alarak iki anlamda ele alması nedeniyle Mâtürîdî'nin tefsiri tercihe şayan görünmektedir.

3.2. Ahlâk

Kur'ân-ı Kerim'in odak terimlerinden olan 'iman' ve 'İslam', insanın Allah'a karşı ahlâkî sorumluluğunu içerir. Kavram olarak sâlih amel ise, Allah'ı gözeterek, insanlara karşı ahlâkî sorumluluklarını kapsar. Ahlâk, arkasında güç (otorite) bulunan Hukuk'tan ayrı olarak, insanın hür iradesiyle, niyete bağlı ve sürekli olarak herhangi bir zorlama olmaksızın ortaya koyduğu değer içerikli eylem, davranış ve tutumları ifade eder.¹⁴⁷

Ahlâk, kişinin kendi karakterini, davranışlarını oluşturmada önem ifade eden bir kavramdır. Toplum içerisinde, ahlâkî düzen sağlandığında huzur içerisinde yaşama gerçekleşebilir. Ahlâk terimi genel başlığımızda, bütün ahlâkî ve ahlâkî olmayan kavramlara değinilmeyecektir. Genel itibariyle birkaç ahlâkî ve ahlâkî olmayan başlıkları ele alarak, müfessirlerimizin tefsirleri incelenecektir. Bu başlık altında emanete riâyet ederek adil davranma; haset, cimrilik gibi ahlâkî olmayan durumlar; takvâ sahibi olma, tövbe etme ve dua ahlâkî incelenmiştir.

3.2.1. Emanete Riâyet

Ahlâk ve hukukun en temel kavramından biri adalettir. Adaletin söz konusu olduğu yer, insan-insan, toplum-toplum ve insan-toplum ilişkileridir. Adalet, çok genel olarak suçluya cezasını, haklıya hakkını vermek olarak tanımlanabilir. Kur'ân-ı Kerim adil olmayı tavsiye etmiş, fakat adaleti tanımlamamış; bunun yerine adaletin pratik örneklerine yer vermiştir.¹⁴⁸

Ahlâk konusu içerisinde yer alan önemli bir başlık da adalettir. Adil olarak hak edene hakkını vermek, toplum içinde yaşamının bir kuralıdır. Bu tavır sadece bir kural arz ettiği için değil, en temelinde Allah'a karşı ahlâkî bir tutum sergilemek için yapılır. Emanetin sahibine verilmesi mevzuu da bir adaleti gerektirir. Teze konu olan Nisâ ve A'râf sûrelerinde adil olmakla ilgili iki âyet yer almaktadır. Bunlar, Nisâ sûresi 58. ve A'râf sûresi 29. âyettir. Bu bölümde Nisâ 58. âyeti ele almamızın nedeni, emanete riâyet edilerek emanetin adil olarak sahibi kim ise ona verilmesinin konu edilmesidir.

¹⁴⁷ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 381.

¹⁴⁸ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 439.

Emanetin yerine getirilmesini konu edinen Nisâ sûresinin 58. âyetinde emanet kavramından ne kastedildiği ve emanetin kime verilmesi gerektiği hususuna değineceğiz. Âyet-i kerimede Cenâb-ı Hak: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...” (Nisâ 4/58) buyurmaktadır.¹⁴⁹ Âyetteki emanete, idarecilere verilmesi gereken bir makam olarak tefsir edilmenin yanında kul ile Rabbi arasındaki emanetler bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bölümde emanetin iki anlamı üzerinde durulacaktır.

Emanetin ehline verilmesi ve insanlar arasında hükmedildiğinde adaletle hükmedilmesi yönündeki emirlerin muhatap kitleleri genel olarak bütün insanlar, özel olarak müminler ve daha özel olarak ise yöneticiler gibi adalet ve emanetten kamu adına sorumlu olan şahıslar ve topluluklardır.¹⁵⁰ Tarih boyunca insanların mutluluk ve huzurlarının sağlanması veya kaybedilmesi iki sebepten dolayıdır: Emanet ve adalet. Emanetler ehillerine verildiği ve adaletle riâyet edildiği süreçte toplumda huzur ve saadet ortamı oluşmuştur.¹⁵¹

Taberî *Câmi’u l-Beyân* tefsirinde, müfessirlerin bu âyetinde, emanetleri ehline vermeleri emredilenlerin kimler oldukları hususunda çeşitli görüşleri zikretmiştir. Bu görüşlerden birincisi Zeyd b. Eslem, Şehr b. Havşeb, Mekhul ve İbn Zeyd’e; diğeri ise İbn Cüreyc’e aittir. Birinci görüş, âyetinde emaneti ehline vermeleri emredilenler, Müslümanların idarecileridir. İkinci görüş, bu âyetin muhatabı Resulullah’tır. Allah Teâlâ ona Mekke’yi fethettiğinde, Osman b. Talha’dan aldığı Kabe’nin anahtarını tekrar ona vermesini emretmiştir.¹⁵²

Emanetleri ehline verin emri için Taberî, tercihe şayan görüşün Müslümanların idarecileri için olan görüş olduğunu söylemiştir. Daha açık bir ifadeyle Allah Teâlâ Müslümanların idarecilerine, kendilerine emanet edilen ganimet malları ve diğer emanetleri, idare ettikleri kimselere vermelerini ve onlar arasında hüküm verirken adil davranmalarını emretmiştir.¹⁵³

¹⁴⁹ Meali verilen ayetin lafzı şöyledir: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

¹⁵⁰ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/81-83.

¹⁵¹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/81-83.

¹⁵² Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 7/169-170.

¹⁵³ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 7/169-170.

Taberî'ye göre Allah Teâlâ, bu âyetle idarecilere önce hakkaniyete uymalarını, emaneti ehline vermelerini, idare edilenlere karşı adaletli davranmalarını emretmekte, daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere itaatlerini emretmektedir.¹⁵⁴ Böylelikle Taberî, emir ve itaatin karşılıklı olarak vazifelerin yerine getirilmesi durumunda tam olarak tahakkuk edeceğini beyan etmektedir.¹⁵⁵

Âyeti tefsir ederken siyak sibak bağlantısını dikkate alarak, muhatap kitlesinin Müslüman idareciler olduğunu açıklamıştır. Adaletin sağlanması esasını temel alarak emanetin ehline vermeleri emredilenler, Müslüman idarecilerdir. Ayrıca Taberî, Allah'ın tek taraflı bir emir vermediğini idare edilenlerin de idarecilerine itaat etmeleri gerektiğini belirterek kapsamlı bir anlam vermiştir. Aslında Taberî, âyetlere anlam vermede takip edilmesi gereken bir yöntemi izlemiştir. Çünkü Kur'an konularına göre düzenlenmiş değildir. Kur'an her ne kadar konularına göre düzenlenmiş bir kitap değilse de, bazı durumlarda aynı konuyla ilgili âyetleri peş peşe sıralar.¹⁵⁶ Bu sıralama yer aldığı anda, siyak-sibak çerçevesini göz önünde bulundurmak gerekir. Taberî de bunu yapmıştır.

Tefsirine yer vereceğimiz diğer müfessirimiz Mâtürîdî'nin yorumuna gelince, "*Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder.*" âyeti için denildi ki Allah Teâlâ, Resûlullah (sav) vasıtasıyla Mekke'yi fethedince (amcası) Abbas (ra) Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Sikâye (zemzem suyu dağıtma) ve hicâbet (Kâbe anahtarına sahip olma) görevlerini bize versen!" Bunun üzerine Hz. Peygamber, Şeybe'nin erkek çocuğundan Kâbe'nin anahtarını alarak Abbas'a verdi. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi. Bu sebeple Resûl-i Ekrem (sav), Kâbe'nin anahtarlarını alıp Şeybe'nin çocuğuna geri verdikten sonra şöyle buyurdu: "Amca! Allah Teâlâ senden bir şeyin eksiltmesini, fakat senin insanların bir şeyini eksiltmemeni sevip istedi." Mâtürîdî, bu âyet için bir başka sebebi nüzule daha yer vermektedir o da şudur: Bu âyet toplanması ve dağıtılması konusunda güvendiği ganimet malları ile toplanma ve dağıtılma konusunda sadakalarda görevlendirdiği ve güvendiği emirler için inmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeli." (Nisa 4/59)

¹⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7/169-171.

¹⁵⁶ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2015), 49-50.

¹⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/287.

Maturîdî, aslında bu âyetin, kişilere kendileri ile Rableri arasında ve kendileri ile halk arasında güvenilen her emanet hakkında inmiş olması gerektiğini söylemiştir. Emanet konusunda kul ile Rabbi arasında kişinin eda etmekle emrolunduğu görevler de vardır; mesela ibadetler, Allah'ın lütfettiği ilim ve benzeri hususlardır. Bu bağlamda Mâtürîdî başka âyetlere daha yer verir. Bu âyetler de şunlardır: “*Biz emaneti göklere, yere arzettik...*”, “*İnsanlar arasında hükmedince adaletle hükmedin.*” Ona göre bunların hepsi emanet olup Cenâb-ı Hakk'ın “*Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder*” beyanının hükmüne girerler. Hatta, kişinin güvenilir kabul edildiği her emanet buna dahildir.¹⁵⁸

Mâtürîdî emanetin ehline verilmesinde Müslüman yöneticilerin yer aldığını söylemekle birlikte buradaki emanet kavramını tefsir ederken daha geniş bir anlam boyutuna taşımıştır. Âyette yer alan emaneti kulun Rabbi ile olan ilişkisi noktasında ibadetler ve Allah'ın lütfettiği her husus açısından değerlendirmiştir. Bu tevil âyetin anlamına daha genel bir perspektiften bakılmayı, her bireyin tek tek sorumlu olduğunu, insanı Rabbi'ne yönelterek kendisini bu dünyada bir sorguya çekmesini beraberinde getirmiştir.

Mâtürîdî konuya İbn Abbas'tan (ra) yaptığı nakille farklı bir boyut kazandırmıştır. Ondan rivâyet edildiğine göre “*Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder*” mealindeki âyet hakkında: Bu ilahi beyan müphem olup mümine de kafire de hitap eder, demiştir.¹⁵⁹

Mâtürîdî'nin emaneti kul ile Rabbi arasında emrolunduğu görevler olarak yaptığı tefsiri ele alınırsa; İbn Abbas'ın bu rivâyeti, Müslümanlar için ibadetler olarak, kafirler için ise öncelikli olarak iman etmeleri şeklinde anlaşılabilir. Kafir, öncelikle Allah'a itaatte bulunmaya inanmakla muhataptır. Şâyet kafir bu ilk hitabı kabul ederse başka hitaplarla da -ibadet gibi- muhatap olur. Mümin ise Rabbine ve O'nun Resulüne itaat etmeye inanmış olduğu için, ilk hitabın akabinde gelen diğer hitaplarla muhataptır.¹⁶⁰

Bu âyetin emanetin ehline verilmesi bölümünde Taberî ve Mâtürîdî temelde aynı anlamı söylemişlerdir. Taberî siyak-sibak bağlantısına önemle dikkate almıştır. Ancak Mâtürîdî, Taberî'den daha geniş ve farklı bir noktayı da içine alan bir anlam vererek

¹⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/288.

¹⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/288.

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/288.

tefsir etmiştir. O, âyette ehline verilmesi emredilen emanetin, adalet mefhumunu sağlamak üzere Müslüman idarecilere verilmesini zikretmiştir. Bu husus üzerinde iki müfessir de mutabıktır. Emanet kavramına, içine Müslüman idarecileri de kapsayacak bir şekilde kulun Rabbiyle olan ahdi şeklinde de anlam veren Mâtürîdî'nin tefsiri tercih edilebilir. Mâtürîdî, konuya daha geniş açıdan yaklaşıldığı için hitabın, tüm insanlığı kapsadığını ifade eder. Mâtürîdî emanet konusunda yorumu yaparken İbn Abbas rivâyetini de delil göstermiştir. Beyanın müphem olmasıyla kafir mümin, idareci tebaa gibi geniş bir muhatap kitlesinin olduğu sonucuna ulaşılabilir. Emaneti ehline verin ifadesi sayesinde, yaratılan yaratana karşı emanet bilincini, kendini hesaba çekerek, iç muhasebesinde yani davranış, söz, ibadetleri çerçevesinde canlı tutar.

3.2.2. Haset

İnsanın kendisine ve çevresine karşı ahlâkî sorumlulukları vardır. Bu ahlâkî sorumluluklar yerine getirildiği ölçüde mutluluk sağlanabilir. Ahlâkî davranışlar olduğu kadar ahlâkî olmayan, toplum içinde kötü görülerek yerilen davranışlar da vardır. Bu bölümde kötü görülen ve yerilen tutum ve davranışlardan olan haset yani çekememezliğe yer verilmiştir. Tezimize konu olan Nisâ ve A'râf sûreleri incelendiğinde, haset konusuna, sadece Nisâ sûresi 32. âyette rastlanmıştır.

Haset, başkasının iyi hallerini veya zenginliğini istemeyip kendisinin o hallere veya zenginliğe kavuşmasını istemektir. Çekememezlik, kıskançlık anlamlarına da gelir.¹⁶¹ Nisâ sûresinin söz konusu âyetinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasıpları var, kadınların da kazandıklarından nasıpları var. Allah'ın lütfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir."* (Nisâ 4/32)¹⁶² Âyette Allah'ın insanları farklı üstünlüklerle yarattığı zikredilmektedir. Bu hususun Allah'ın bir lütfu olduğu vurgulanarak; her şeyi bildiği ifade edilmiştir. Allah her şeyi bilen yani yarattıklarına adaletle hükmedendir. Bizlerin dışardan baktığımızda, birinin diğerine üstünlüğü olarak gördüğümüz hususlar, Allah'ın her şeyi bilerek vermiş olduğu lütuflardır. Bizim insanlar arasında verilenlerin eşit olarak verilmediğini, adaletsizlik

¹⁶¹ Abdullah Yeğin, *İslamî-İlmî-Edebî Yeni Lügat*, (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1992), 200.

¹⁶² Ayetin metni şöyledir: *وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ۚ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ مِمَّا اكْتَسَبْتُمْ مِنْ قَبْلِ اللَّهِ كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَكُنَّ شَيْءٌ عَلِيمًا*

yapıldığını düşünmemiz bundan da öte bizde olmayıp karşımızdakinde olanı temenni etmemiz doğru olmayacaktır.

Bu âyet özelinde ele aldığımız husus erkek veya kadın her bir cinse birbirinden farklı olarak verilen birtakım mükellefiyetlerin birbirlerine karşı bir üstünlük olmadığının vurgulanmasıdır. Allah'ın hikmet üzere her birine birtakım görevler vermesi; erkeklere has görevler için kadınların, kadınlara has görevler için de erkeklerin iştirak edemeyecekleri ecir ve sevaplar takdir etmesindendir.

Âyette yer alan “*Temenni etmeyin.*” emri ile Zemahşerî, insanların birbirlerine haset etmelerinin ve Allah'ın bazı insanları bazılarından avantajlı kıldığı hususlarda -makam ve servet gibi- temenni etmelerinin yasaklanmasını ifade etmiştir. Çünkü bu avantajlar Allah'ın taksimi olup bir hikmet ve plandan, kulların durumlarını, yani kuluna bol rızık mı az rızık mı vermesinin daha hayırlı olacağını bilmesinden kaynaklanmıştır. “*Şâyet Allah, kulları için rızıkı iyice yaysaydı, yeryüzünde kesinlikle azarlardı.*” (Şûra 42/27) Âyette zikredildiği üzere herkesin, Allah'ın kendisi için verdiği şeyin kendi çıkarına olduğunu bilerek; kısmetine, elinde olana razı olması ve din kardeşinin elindekini de kıskanmaması gerekir.¹⁶³

Âyette ele alınan nokta hakkında genel bir bakış kazanmak için buraya kadar bir bilgilendirme yapıldı. Müfessirimiz Taberî, Nisâ sûresi 32. âyetin bir bölümü olan “*Allah'ın üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin.*” ifadesi hakkında şöyle demektedir: Allah'ın, sizlerden bir kısmınızı diğerinden üstün kıldığı noktalarda, üstün kılınan kimseye haset etmeyin. Herkes, Allah'ın kendisine vermiş olduğu dereceye razı olmalıdır. Erkeklerin de yaptıkları hayır ve kötülüklerden dolayı ceza veya sevapları vardır. Kadınların da yaptıkları iyilik ve kötülüklerden dolayı ceza ve sevapları vardır. Taberî, Allah'tan istenilmesi gerekenin ise rızasına kavuşturması için yardım dilemek olduğunu söylemiştir. Şüphesiz ki Allah, kulları için neyin faydalı olduğunu çok iyi bilendir. O halde insan Allah'a tevekkül ederek, takdirine boyun eğerek hayatını devam ettirmelidir.¹⁶⁴

Âyet daha iyi anlaşılması amacıyla sebebi nüzul bilgilerine yer verildiğinde, müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikretmişlerdir: Birinci görüş, Mücahid ve İkrime'ye aittir. Onlara göre bu âyet-i kerime, Ümmü

¹⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/116.

¹⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/663.

Seleme hakkında nâzil olmuştur. Mücahid, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini zikretmiştir: "Erkekler cihad ediyor biz etmiyoruz. Mirastan da erkeğin payının yarısını alıyoruz." Bunun üzerine Mücahid, "*Allah'ın bir kısmınızı diğerinden üstün kıldığı şeylere tamah etmeyin.*" âyetinin nâzil olduğunu söylemiştir.

İkinci görüş ise Süddî'ye aittir. Ona göre bu âyet-i kerime, bir kısım insanların, Allah Teâlâ'nın diğer insanlara, özellikle lütfettiği üstün derecelerin kendilerine de verilmesini istemeleri üzerine nâzil olmuş ve onlara cevap vermiştir. Zira bir kısım erkekler "Bizim mirastaki payımız, kadınların iki katı olduğu gibi, alacağımız sevapların da kadınların iki katı olmasını istiyoruz." dediler. Bir kısım kadınlar da: "Biz, sevaplarımızın erkeklerin sevabı kadar olmasını istiyoruz. Zira cihad edemiyor, sevabını alamıyoruz. Şâyet cihad etmek bize farz kılınmış olsaydı biz de savaşır ve sevabını alırdık." dediler. Allah Teâlâ da bu âyeti indirerek "Allah'tan lütfunu isteyin ki size güzel ameller istemeyi nasip etsin. Bunu istemeniz sizin için daha hayırlıdır." buyurdu.¹⁶⁵

Zikredilen görüşlerin akabinde Taberî tercihe şayan olan görüşün, bu âyetin kadın ve erkek bütün insanlara, bazılarına verilen üstünlüklere diğerlerinin tamah etmemesini emrettiğini zikreden görüş olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁶

Taberî'nin bu açıklamalarını da dikkate alarak şunlar söylenebilir: Allah adildir. Bizim dünya nazarında bazı kullara verilmiş ve üstünlük olarak gördüğümüz hususlar aslen üstünlük olmayabilir. Allah kulunu, kulun kendisinden bile iyi tanıyandır. Bu nedenle kullar arasında, kulun güç yetirebileceği oranda lütuf olarak verilmiş farklılıklar kullar için aslında birer nimettirler.

Mâtürîdî de Taberî ile benzer düşünmektedir. Mâtürîdî, "*Allah'ın üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin.*" âyetini, Allah'ın bir kısmınızı bir kısmınıza üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin şeklinde tefsir etmiştir. O, burada Allah'ın hükmüne rıza göstermeyerek, kişinin bütün nimetleri kendisi için istediği anlamına yer vermiştir. Haset edenin haset etme nedeni, Allah'ın lütfunu, dilediği kimselere verdiği halde, O'nun lütfunun ihsanda bulunduğu kimse ile birlikte kendisine vermediği düşüncesi içerisinde bulunduğu içindir. Diğer bir neden de şu olabilir: Kendisinden başka ikram edilen kimseye iç çekme şeklinde bakmış olması, hatta bu durumu düşmanlık

¹⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/664-666.

¹⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/667.

derecesine çıkarması, dahası Allah'ın kendisi üzerindeki mevcut nimetlerden onu mahrum kılmasıdır. Mâtürîdî, Cenâb-ı Hakk'a ait nimetlerin herkese yüklediği hakkın, O'na saygı göstermeyi öğrenmek olduğunu söylemiştir. İşte bu sebeple, “Başkasına göre sana fazla nimet verilmiştir ki, ona merhamet edesin ve bu yolla ondan üstün olasın. Merhamet ettiğin kimse de sana saygı göstermekle sana üstün kılınmıştır.” denilmiştir. Mâtürîdî, temenni ve özenmenin kıskançlıktan daha ürkütücü olduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre kıskançlık nimetin ötekinden uzaklaştırılmasını, elinden alınmasını istemektir. Temenni de ise bu anlamın yanı sıra kendisinin o nimet sebebiyle başkasına üstün kılınmasını isteme anlamı vardır.¹⁶⁷

Mâtürîdî, “*Allah'ın üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin.*” âyet kesitini Tâhâ sûresi 131. âyetle birlikte düşünmüştür. Cenâb-ı Hak bu âyette Resulü'ne hitaben şöyle buyurmaktadır: “*Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır.*” (Tâhâ 20/131) Mâtürîdî, Yüce Allah'ın burada, nimet verdiklerine, üstünlüklerinden değil, kendilerini sınamak için bunu verdiğini ifade etmektedir. Mâtürîdî'ye göre insan (çoğu zaman) sınanmaktan daha çok ikram edilmek üzere dünyada var olduğunu düşünür.¹⁶⁸ Allah Teâlâ Nisâ sûresi 32. âyetinde yukardaki kesitin devamında, kişi için temenniden çok önce arzu edilecek şeyi zikrederek şöyle buyurmuştur: “*Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var...*” Burada Mâtürîdî, Allah kişiyi lehine olan şeye rağbet ettirmiş ve lütfundan istemeyi ona emretmiştir. Çünkü kulun kazanıp elde etmesi ancak O'nun lütfetmesiyle mümkündür.¹⁶⁹

Mâtürîdî, “*Allah'ın lütfundan isteyin.*” beyanı için Allah'ın ihsanının geniş olduğunu, kişinin kardeşinin malını temenni etmesinin doğru olmadığını söylemiştir. Yahut da Allah'tan kulluk isteyin; kardeşin bir lütfâ sahip olduğunda “onda olmasın her şey benim olsun” temennisinde bulunmayın.¹⁷⁰ Allah Teâlâ, âyette erkek veya kadın ayrımı yapmadan bütün insanlar için elde ettiklerinin sadece çalışmakla gerçekleşeceğini, her bir insan için çalışmasının karşılığında ecir ve mükafat verileceğini haber vermiştir.

¹⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/188-189.

¹⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/188-189.

¹⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/189.

¹⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/190-191.

Konu üzerinde genel bir değerlendirme yaptığımız da iki müfessirin de benzer anlamlar üzerinde durmuş oldukları görülmektedir. Erkek ve kadın hiçbirine has olan amel ve ecri kendisi için temenni etmemelidir. Âyet-i kerimede yer alan hitap umumidir ve hem erkekleri hem de kadınları içermektedir. Allah erkek ve kadın her birini kendilerine has amelleri işlemeye elverişli bir varlık olarak yaratmıştır. Erkekleri kadınların amelleri için elverişli kılmadığı gibi, kadınları da erkeklerin amelleri için elverişli kılmamıştır. Hiç kimse kimsenin üstünlüğüne haset etmeden, yalnız Allah'ın lütfunu istemeli, bunun için de çalışıp gayret sarf etmelidir.

Müfessirlerin âyet özelinde yaklaşık anlamlar verildiği söylendi. Mâtürîdî, Taberî'nin tefsirinin yanında bir noktayı da açıklama ihtiyacı duymaktadır. Açıklamak istediği husus, Taberî'nin tefsirinin içerisinde anlam olarak yer alıyordur ancak Mâtürîdî kelimelerle üzerine düşerek konunun önemli olduğunu vurgulamak istemiştir. Özellikle üzerinde durduğu husus kulun temenni etmesidir. Mâtürîdî kelime tahlilleri yaparak, temenniye kıskançlıktan da öte bir durum olarak gördüğünü ifade ederek, kişiye verdiği zarara değinmiştir. Burada yapılan kıyasla okuyucunun âyeti zihninde daha iyi kavraması amaçlanıp, günlük hayattaki karşılığını da göz önüne alarak hareket etmesi istenmiştir.

3.2.3. Cimrilik

Kötü görülerek yerilen ahlâkî olmayan davranışlardan biri de cimriliktir. Cimrilik, kişiyi mal-mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencillik anlamına gelmekle birlikte, duygu durumunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir.¹⁷¹ Nisâ ve A'râf sûreleri incelendiğinde sadece Nisâ sûresi 37. âyette cimrilik konusu yer almaktadır. Bu nedenle bu başlık altında sadece Nisâ sûresi 37. âyet incelenmiştir.

Âyet özelinde yapılan bu cimriliğin, hangi husus üzerine olduğuna değinilerek müfessirlerin tefsirleri incelenecektir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *“Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.”* (Nisâ 4/37)¹⁷² Âyette cimrilik ile gizlilik arasında bir ilişki kurulmuştur. Bahsedilen cimrilik

¹⁷¹ Fikret Karaman vd, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 102.

¹⁷² Ayetin metni şöyledir: *الَّذِينَ يَخْلُونِ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا*

günlük hayatımızda yer eden cömertliğin zıttı olmasının yanında, bilgileri gizleme cimriliği olarak da tefsir edilmiştir.

Cimrilik, Allah'ın vermiş olduğu nimetleri inkar şeklinde genel bir anlamla açıklanabilir. Verilmiş olan nimetler cimri olan kişilerin ne yemesinde ne giymesinde ne de harcamasında görülmez ve açığa çıkmaz.¹⁷³

İncelenen âyeti desteklemek üzere Allah Teâlâ, bir başka âyet olarak Âdiyât sûresi 6. âyette: “*Doğrusu insan, Rabbine karşı çok nankördür. Doğrusu kendisi de buna hakkıyla şahiddir.*” (Âdiyât 100/6) buyurmuştur. Burada da “Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği şeyleri saklarlar.” buyurarak onları “Biz kafirler için hor ve rüsva edici bir azap hazırladık.” âyetiyle tehdit eder. Burada küfür ile cimrilik arasında bağ kurulabilir. Zira küfür, örtmek ve gizlemek demektir. Cimri de Allah'ın kendisine verdiği nimetleri örter, gizler ve inkar eder.¹⁷⁴ Böylece o da Allah'ın kendisine verdiği nimetlerini gizlemiş yani inkar etmiş olur.

Konu üzerinde genel bir açıklama yapıldıktan sonra Taberî; Mücahid, Katâde ve Süddî'nin bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini söylemiştir. O, burada ifade edilen cimrilikten maksadın Resulullah'ın isim ve sıfatlarını insanlardan gizlemeleri olduğunu zikretmiştir. Onlara göre âyet-i kerimenin bu bölümünün izahı şöyledir: “Şüphesiz ki Allah, böbürleneni ve övünen kişileri sevmez. Onlar o kimselerdir ki Muhammed'in isim ve sıfatları hakkındaki bilgileri insanlara öğretme hususunda cimri davranırlar ve bu bilgilere sahip olan insanlara da cimri davranmalarını emrederler. Bunlar, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği Tevrat'taki bu gibi isimleri gizlerler.”¹⁷⁵

İbn Zeyd ve Abdullah b. Abbas ise bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini ancak burada zikredilen cimrilikten maksadın, mallarını harcamada cimrilik etmeleri olduğunu ve gizlediklerinden maksadın da Resulullah'ın sıfatlarını gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir. Bu husus da Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediğini rivâyet etmiştir. “Yahudilerden bir grup, Ensardan olan ve Yahudilerle oturup kalkan, onların nasihatlerini dinleyen sahâbîlere geldiler ve dediler ki: Sizler mallarınızı harcamayın. Zira sizlerin mallarınızı bitirerek fakirliğe düşeceğinizden

¹⁷³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 4/1691-1692.

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 4/1691-1692.

¹⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7/20.

korkuyoruz. İnfak etmekte acele etmeyin. Çünkü sizler yarın ne olabileceğini bilemezsiniz.”¹⁷⁶

Taberî, âyet hakkında zikredilen görüşlere tefsirinde yer verdikten sonra âyetin izahında tercihe şayan olabilecek görüşün birinci görüş olduğunu zikretmektedir. Zira âyet-i kerimede Yahudilerin hem cimrilik ettikleri hem de başkalarına cimri davranmayı emrettikleri beyan edilmektedir. Buradaki cimrilikten maksadın mali yönden cimrilik olduğu söylenecek olursa, bu takdirde Yahudilerin, hiçbir ümmette görülmeyen ve herkes tarafından yadırganan bir şey yapmış oldukları söylenilebilir. Ancak Taberî’ye göre, o günün toplumu içinde yaşayan insanların bu hale düşmüş olmaları beklenmez.¹⁷⁷

Taberî, insanların bizzat kendileri cimri olsalar bile başkalarına mali yönden cimri olmayı emredemeyeceklerini söylemektedir. Çünkü cimrilik her fert ve her topluluk tarafından kınanan; cömertlik ise herkes tarafından takdir edilen ve övülen bir haslettir. Cimriliği emrettiklerinde toplumun dışında kalacaklarını bildikleri için bunu göze alamazlar. Taberî zikredilen bu nedenlerle âyette yer alan cimrilikten maksadın “Bilgileri saklama cimriliği” olduğunu söylemenin daha isabetli olduğunu ifade etmiştir. Ancak buradaki cimrilik, mallarını Allah yolunda harcamaya karşı cimri davranma olarak alınırsa, Abdullah b. Abbas’tan da nakledildiği üzere bu hususta böyle bir cimriliğin olması herkesten beklenebilir.¹⁷⁸ Neticede âyette ele alınan cimrilik iki boyutta düşünülebilir.

Mâtürîdî, zikredilen bir görüşe göre “*Cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye edenler*” mealindeki ilahi beyanın Kâb b. Eşref hakkında indiğinin ifade edildiğini söylemiştir. O, Hz. Peygamber’in güzel özelliklerini ve sıfatlarını gizlemiş ve diğer Yahudi reislerine de bu sıfatları gizlemeleri için yazılar yazmıştır.¹⁷⁹

Mâtürîdî bu âyetteki cimrilik edenleri, Allah’ın kendilerine nimet olarak verdiği mallarda cimrilik yapanlar, yahut kendilerine Allah’ın açıklamış olduğu Resûl’ün sıfatlarında cimrilik yapıp onları gizleyenler veya emredildikleri ibadetleri gizleyenler şeklinde üç anlam vermiştir. Ona göre bu üç durumdan biri, onları küfre sevk etmiştir. Çünkü onlar en azından bunların birini gizlemeyi helal kabul ederek inkara sapmıştır.

¹⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7/20-22.

¹⁷⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7/20-22.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7/23.

¹⁷⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/231.

Bu sebeptendir ki Kur'ân'da zikredilen kötöleme onlar için söz konusu olmuştur. Onların bu gizlemeleri, kendi kitaplarında bulunan hükümlerden vazgeçtiklerinin bilinmemesi için, Hz. Peygamber'in güzel sıfatlarını, İslamiyet'in hukuk muhtevası veya ibadetleri kendi bünyelerinde gizlemelerinden kaynaklanmıştır. İşte bu onların yaptıkları tahriftir.¹⁸⁰ Mâtürîdi de cimriliği cömertliğin tersi olan cimrilik olarak değil, bilgileri gizleme anlamında bir cimrilik olarak ele almıştır.

Tefsirlerine yer verdiğimiz iki müfessir de cimriliği yaklaşık olarak, Resulullah'ın sıfatlarını gizleyerek yapılan "Bilgileri saklama cimriliği" olarak değerlendirdiği görülmektedir. O zaman bu âyetteki cimrilikte, anlam olarak akla ilk gelen cömertliğin zıttı bir cimrilik değil; âyeti bağlamıyla ele alarak bilgileri eksik verme, aktarma anlamındaki cimrilik olduğu anlaşılmaktadır. Taberî'nin, insanların bizzat kendilerinin cimri olsalar bile başkalarına mali yönden cimri davranmayı emredemeyecekleri açıklaması, âyetteki cimriliği konumlandırma noktasında önem arz eder. Çünkü cimriliğin her topluluk tarafından kınanan; cömertliğin ise herkes tarafından takdir edilen bir haslet olduğu açıktır. Âyetteki muhatapların mali olarak yapılan cimriliği emrettiklerinde toplumun dışında kalacaklarını bildikleri için bunu göze almalarının mümkün olmadığı söylenebilir.

Taberî ile Mâtürîdi'nin tefsirlerini değerlendirildiğinde Taberî'nin âyetteki görüşünün daha isabetli olduğunu düşünülebilir. Zira o, âyette yer alan cimriliği iki boyutta değerlendirmiştir. Birincisi bilgilerin gizlenmesi anlamında cimrilik, ikincisi maddi olarak infakta yapılacak cimriliktir. Âyetin sebebi nüzul bilgilerine göre Yahudiler hakkında inmiş olması ve müfessirlerin rivâyetlerine göre buradaki cimriliğin bilgileri gizleme anlamındaki bir cimrilik olduğu açıktır. Ancak âyetin siyak ve sibakını dikkate aldığımızda cimriliğin maddi olarak verme noktasındaki bir cimrilik olması da mümkündür. Taberî yorumunda bu iki yöne değindiği için onun görüşünü tercih etmek daha uygun gelmektedir.

3.2.4. Takvâ

Müslüman insanın ahlâkî meziyetlerinden birisi de takvâdır. Takvâ, bir tehlikeden ve zarardan korunmak, sakınmak, çekinmek ve korkmak anlamlarını içermektedir. Takvâ kelimesi Mekkî âyetlerde müşriklere karşı Allah'ın âhiretteki azabından korkmaları,

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/231.

çekinmeleri bağlamında kullanılmıştır. Medenî âyetlerde ise bu korku ögesi zamanla dağılarak kelime, Allah’a duyulan derin saygı ve dindarlık anlamına gelmektedir.¹⁸¹ Takvâ asla sıradan bir ‘korku’ türü değildir. Ama yine de kökeni itibariyle korku duygusudur.¹⁸² İyi ve övülen ahlâkî davranışlardan olan takvâ, Nisâ sûresi 131. ve A’râf sûresi 26. âyetlerde yer almaktadır. A’râf sûresi 26. âyette, takvâ elbisesi nitelemesinden hareketle takvâ kavramı açıklandığı için bu başlık altında takvâ bu âyet üzerinden işlenmiştir.

A’râf sûresinde “takvâ elbisesi” ifadesinin geçtiği âyetin anlamı şöyledir: “*Ey Âdem oğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneyeceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.*” (A’râf 7/26)¹⁸³ Bu başlık altında âyette geçen takvâ elbisesi diye tercüme edilen وَلِبَاسُ التَّقْوَى lafzından neyin anlaşıldığına, müfessirlerin bu kelimeyi nasıl tefsir ettiği incelenmiştir.

“Libas-giysi” kelimesi, ayıp yerleri -mahrem yerleri- örten giysiler için kullanılır. “... *Size ayıp yerlerinizi örtecek ve süslenmenizi sağlayacak elbiseler gönderdik.*” Burada -takvâ elbisesi- söz konusu edilmekte ve ‘daha hayırlıdır’ şeklinde bir nitelirmede bulunmaktadır.¹⁸⁴ Kanaatimizce elbisenin takvâ kavramı ile nitelendirilmesi, somut dünya düzleminde insanların zihinlerinde bir bilinç oluşturulması nedeniyledir. Somut bir nesne ile nitelendirilerek verilmek istenen mesajın insanlarda daha kolay kavranması amaçlanmıştır.

Müfessirimiz Taberî’nin tefsirinde; âyette zikredilen “Takvâ elbisesi”nden neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikredilmiştir: Katâde ve İbn Cüreyc’e göre burada zikredilen “Takvâ elbisesi”nden maksat imandır. Mâbed el- Cüheni’ye göre “Haya ve edep”tir. Abdullah b. Abbas’tan nakledilen bir görüşe göre “Sâlih amel” diğer bir görüşe göre “Güzel kıyafet”tir. Hz. Osman da İbn Abbas’ın ikinci görüşünü paylaşmaktadır. Bu ifade Urve b. Zübeyr’e göre “Allah korkusu”dur. İbn Zeyd’e göre

¹⁸¹ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur’an*, 397.

¹⁸² Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 301.

¹⁸³ Anlamı /mealı verilen ayetin lafzı şöyledir: يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

¹⁸⁴ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’an*, 4/284-285.

ise “Avret mahallini örtmek”tir. Zira Allah’tan korkan, avret mahallini örterek, takvâ elbisesini giymiş olur.¹⁸⁵

Taberî ‘takvâ elbisesi’ hakkında görüşlere yer verdikten sonra kelimenin kıraat olarak okunuşları üzerinde de durmuştur. Âyet-i kerimede geçen وَلِبَاسٌ kelimesi için çeşitli gramer kaideleri göz önünde bulundurularak iki şekilde okunduğunu söylemiştir:

- a- Bu kelimenin sonu “libasün” şeklinde ötre okunmuştur. Bu kıraate göre âyetin manası şöyledir: “Ey Âdemoğulları, bu takvâ elbisesi sizin için, avret mahallerinizi örten elbiselerden ve yarattığımız mal ve süslerden daha hayırlıdır. Siz, bu takvâ elbisesini giyin.”
- b- Bu kelimenin sonu “velibasen” şeklinde üstün okunmuştur. Bu kıraate göre ise âyetin manası şöyledir: “Ey Âdemoğulları, biz sizin için, avret mahallerinizi örten elbiseler, mal ve süs eşyaları, takvâ elbisesi indirdik. İşte bizim size indirdiğimiz bu şeyler, Kabe’yi tavaf ederken soyunup da çıplak şekilde tavaf etmenizden daha hayırlıdır.” O halde Allah’tan korkun. Allah’ın sizi rızıklandığı bu şeyleri giyin, şeytana itaat ederek elbiselerinizi çıkartmayın. Çünkü şeytan, bu davranışlarıyla sizi alaya alıyor, atanız Âdem ve Havva’yı, Allah’ın kendilerine giydirdiği elbiseden soyundurmak sûretiyle, onları aldattığı gibi sizi de böylece aldatmak istiyor.

Taberî, zikrettiği iki kıraatten ikinci kıraat şeklinin âyetin manasını daha iyi ifade ettiği için isabetli olduğunu söylemiştir. O, bundan sonra gelen âyetin manasını da göz önünde bulundurarak bu âyeti, son kıraat şekliyle izah etmenin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁶

Müfessirlerin takvâ elbisesi hakkında açıkladıkları görüşlerden Taberî’nin tercihinin; “Onlardan doğru olanı, takvâ elbisesinden maksadın, nefislerin ve kalplerin, Allah korkusunu hissetmeleri ve bunun sonucu olarak da emirlerini tutup yasaklarından kaçınmalarıdır.” diyen görüş olduğunu söylemiştir. Taberî, takvâ elbisesinin bu manada alındığı takdirde, sâlih ameli de imanı da hayayı da Allah korkusunu da güzel kıyafetli olmayı da nitelendirmiş olacağını söylemektedir. Zira Allah’tan korkan, ona iman etmiş olur. Emirlerini tutar, ondan çekinir. Her yerde onun, kendisini

¹⁸⁵ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 10/120-121.

¹⁸⁶ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 10/122-128.

gözetlediğini düşünür. Diğer kulların onun kusurunu görmelerinden utanır. Böyle olan kimsede de güzelliğin yansımaları, hem davranışlarında hem de iç dünyasında görülür.¹⁸⁷ Taberî takvâ elbisesinin genel bir anlam içerdiğini, yani insanın iman boyutunu da dış görünüş boyutunu da kapsadığını ifade etmiştir.

Taberî, Allah Teâlâ'nın kalplerin ve nefislerin, kendisinden korkmalarını, kişinin üzerine giydiği bir elbiseye benzeterek ifade etmiştir. Nasıl ki insan kendisini maddi tehlikelere karşı elbise ile koruduğu gibi manevi tehlikelere karşı da Allah korkusunu hissetmeyle korur.¹⁸⁸ İnsan zihni görüneni, dış dünyada olanı daha iyi kavradığı için âyette de görünen alemde olan elbiseyle takvâ bütünleştirilmiştir. Takvâ elbisesi ifadesine manevi tehlikelerden korunma manası verilmiştir.

Mâtürîdî ise tefsirinde “Takvâ elbisesi” mealindeki ibarenin anlamında tefsircilerin ihtilaf ettiklerini söylemiştir. Hasan-ı Basrî “Takvâ elbisesi”nden maksadın din olduğunu; Ebu Bekir el-Esam maksadın Kur’ân olduğunu; müfessirlerden bazıları maksadın iffet olduğunu söyler, bazıları da haya olduğunu ifade eder. Bu düşüncelerin yanında iman olduğunu da söyleyenler vardır. Mâtürîdî bütün bunların netice itibarıyla aynı anlama geldiğini ifade etmiştir. Yani “Takvâ elbisesi daha hayırlıdır” mealindeki cümle hakkında söylenen her şeyin, sözü edilen elbiseden sayılabileceğini belirtir. Çünkü din, iman, Kur’ân ve haya, insanı isyandan engeller, dolayısıyla onların hepsi hayırdır.¹⁸⁹

Mâtürîdî, takvâ elbisesini hem dünya hem de âhiret için bir elbise olduğunu söylemiştir. Çünkü o müttaki olan iffetli ve hayalî bir müminin, elbisesi olmasa bile avret yerlerini göstermeyeceğini ifade etmiştir. Mâtürîdî, günahkar bir insanın ise, elbise giyse bile avret mahallini göstermekten kaçınmayacağını, avret yerlerini elbisesiyle korumayacağını söyler. Ona göre âyette takvâ elbisesinin daha hayırlı olduğu zikredilmiştir.¹⁹⁰ Nitekim başka bir âyette Allah şöyle buyurur: “*Kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır.*”¹⁹¹

Sonuç olarak Taberî de Mâtürîdî de âyette geçen “takvâ elbisesi” için yaklaşık aynı tefsiri yapmışlardır. Taberî, takvâ elbisesinden kastedilenin, nefsin ve kalbin Allah

¹⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 10/129-130.

¹⁸⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 10/131.

¹⁸⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/318.

¹⁹⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/318-319.

¹⁹¹ *Bakara* 2/197.

korkusunu hissetmesi ile Allah'ın emirlerini uyup yasaklarından kaçınmaları olduğunu söylemiştir. Takvâ elbisesi bu manada tefsir edildiğinde, içerisinde iman, sâlih ameli, hayayı, Allah korkusunu, güzel kıyafetli olmayı da ifade etmiş olur. Bir kişinin Allah'tan korkması, ona iman etmiş olması iledir. Allah'tan korkmasından maksat ise Allah'ın sevgisini, rızasını kaybetme korkusudur. İşte bu korkuyla kişi, Allah'ın emirlerini yerine getirir, amellerini takvâ boyutuyla yapmaya gayret eder.

Mâtürîdî de, takvâ elbisesine mana olarak verilen din, iman, Kur'an ve hayanın insanı isyandan engellediğini söylemiştir. Nasıl elbise insanı dışardan gelecek zararlara karşı koruyorsa takvâ elbisesi de insanı Allah'a isyandan korumuş olur. İnsanın takvâ kavramını daha iyi anlayabilmesi için bu âyette, somut alemde bildiği elbise ile bir nitelemede bulunularak konuya açıklık getirilmiştir. İki müfessir de bu niteleme üzerinden tefsirlerini yapmışlardır ve benzer manalar vermişlerdir. Bu nedenle âyet üzerinde müfessirlerin arasında bir tercihte bulunmamayı uygun gördük.

3.2.5.Tövbe

İnsanın Allah'a karşı ahlâkî sorumlulukları vardır. Ahlâkî sorumluluklar içerisinde iyi ve övülmüş olan tutum ve davranışları yerine getirme; kötü ve yerilen tutum ve davranışlardan da uzak durma yer almaktadır. İyi ve övülmüş olan davranışlardan biri de tövbe etmektir. Tövbe Kur'an'da, kulun hatasından dönüp Allah'a yönelmesi olarak ifade edilmektedir.¹⁹² Tövbe günahları terk etmek demektir. Tövbe iman gereğidir. Bu bakımdan, iman olan kişi işlediği günahın çirkinliğini kabul eder, itirafta bulunur ve bir daha işlememeye karar verir.¹⁹³ Tezimize konu olan Nisâ ve A'râf sûrelerine bakıldığında; Nisâ sûresi 17, 64, 106 ve 110. âyetlerde tövbe ve istiğfardan bahsedilmektedir. Burada bilmeden yapılan hatalar sonrasında yapılan tövbeyi konu edinen Nisâ 17. âyet incelenmiştir.

Nisâ sûresi 17. âyette incelenilecek kelime "cehalet"tir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder..."* (Nisâ 4/17)¹⁹⁴ Âyet özelinde bu kavramı ele almamızın nedeni tövbenin kabulünde işlenen fiilin cehaletle yapılma ön şartının olmasıdır. Burada yer alan cehalet

¹⁹² Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 408.

¹⁹³ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, (İstanbul: Bayan Yayınları, 1990), 495.

¹⁹⁴ Ayetin metni şöyledir: *أَتَمَّا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ*

kavramının belirli sınırları ve şartları vardır. Âyette değineceğimiz cehalet kelimesi, günlük hayatta genel anlamda kullandığımız bilmeden yapılan bir cehalet değildir.

Konunun daha iyi açıklanabilmesi için, Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı tefsirinden *بِجَهَالَةٍ* kelimesine, müfessirlerin verdiği anlamları görerek başlamak faydalı olacaktır. *Mefâtihu'l-Gayb* da “cahillik” kelimesinin manası ile ilgili müfessirlerin zikretmiş olduğu görüşler şöyledir:

Birinci görüş: “Allah’a isyan eden herkes câhil; yaptığı o fiil ise cehalet diye adlandırılır. Rabbine isyan eden kimseye cahil denilmesinin sebebi şudur: Şâyet bu kimse, kendisine verilecek olan ceza ve mükafatın ne olduğu hususundaki bilgisini kullanmış olsaydı, bu günahı işlemez ve bu günaha yeltenemezdi. O kişi bu ilmini kullanmayınca, sanki hiç ilmi-bilgisi yokmuş gibi olur. İşte bu sebepten dolayı da, Rabbine isyan eden kimseye cahil denilir.”¹⁹⁵

İkinci görüş: İnsanın yaptığı şeyin günah olduğunu bilmesine rağmen, onun cezasının miktarının ne kadar olacağını bilmeyerek işlemiş olduğu günahlardır. Nitekim insanın yaptığı günahının neticesinde meydana gelecek olan bela ve musibetlerin miktarı bilinmemektedir. Ancak insan, yapılmaması gerekeni bilerek yapmaya yeltenirse onu yapan kimsenin bu davranışına mecazi olarak, “O, ne yaptığını bilmiyor” denilir.¹⁹⁶

Üçüncü görüş: “Cehaletle” lafzından murad, insanın günah olduğunu bilmeyerek fakat o eylemin bir günah olduğunu bilme durumunun mümkün olması şartıyla bu günahı işlemesidir. Bu durumda o kimse, cezaya tabi olur.¹⁹⁷ Yani insanın akıl ve irade sahibi bir varlık olması, bir konu hakkında bilgisinin olabilme gücüne ve tercihlerinin sonuçlarını bildiği varsayılarak hareket etmesine olanak sağlar.

Zikredilen görüşler cehaletin bilerek ya da bilmeyerek yapıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra insanın akıl ve irade sahibi olduğu hatırlatılarak, yaptıklarının sonuçlarını öğrenebilme gücüne vurgu yapılmıştır.

Taberî, tefsirinde, âyet-i kerimede geçen “*Cehaletle kötülük işleyen*” diye tercüme edilen *يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ* ifadesindeki “*Cehaletle*” kelimesinden neyin kastedildiği hususunda müfessirlerin çeşitli görüşler zikrettiğini ifade etmiştir. Ebu'l-Âliye,

¹⁹⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Çev. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - Sadık Doğru, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 7/431.

¹⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/431.

¹⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/431.

Katâde, Mücahid, Süddî, Abdullah b. Abbas, Ata b. Ebi Rebah ve İbn Zeyd'den nakledilen bir görüşe göre buradaki "Cehaletle" ifadesinden maksat, kulun günah işleme halidir. Taberî "Kötülüğü işlemektir" şeklinde anlam vermiş ve günah işleyenin ise kasıtlı ya da kasıtsız olması arasında bir fark görmemiştir. Şâyet kasıtlı veya kasıtsız olması arasında fark olsaydı, kasıtlı bir şekilde günah işleyenin günahının affedilmeyeceğini söylemek gerekirdi. Bu da, Resulullah'ın "Her tövbe edenin, tövbesinin kabulü ümit edildiği ve güneş batıdan doğmadıkça tövbe kapısı açıktır" anlamındaki hadise ters düşmektedir. Bu durum aynı zamanda, Meryem sûresi 60. âyetine de muhaliftir. Söz konusu âyetin anlamı şöyledir: *"Fakat tövbe edip, iman eden ve sâlih amel işleyen bunun dışındadır. İşte onlar cennete girecekler ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır."* (Meryem 19/60) ¹⁹⁸

Mâtürîdî ise *Tevîlâtü'l-Kur'ân*'ında, "Bilmeden kötülük edenler" ilahi beyanının iki şekilde yorumlanmasının mümkün olduğunu söyler. Bu iki durumdan biri işi bilmeyip kasıtsız olarak yapmak, diğeri ise işi kasten yapıp onun doğuracağı sonuçları bilmemektir. Bilmeden kötülük yapmanın sebeplerinden biri şehvetin galip gelmesi durumunda olur. Kişi daha sonra tövbe edip iyi bir kimse olma ümidiyle o işi yapar. Nitekim Yusuf'un (as) kardeşleri böyle düşünüp, şöyle demişlerdir: *"Yusuf'u öldürün veya onu uzak bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!"* (Yusuf 12/9) Allah Teâlâ onları cahiller diye niteleyerek diğeri bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Yusuf, 'Siz, cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşlerine yaptıklarınızı biliyor musunuz?'"* (Yusuf 12/89) Buradaki cehaletle iş yapmak bağışlanma umuduyla, Allah'ın rahmetine ve keremine dayanmak sûretiyle o işi yapmak demektir. Ayrıca Mâtürîdî, işlediği kötülüğün cezasının ne olduğunu bilmeden yapmak anlamına gelme ihtimalinin de bulunduğunu söylemektedir. ¹⁹⁹

Mâtürîdî, cehalet kavramına, fiilin bilmeden yapılma durumu haricinde insanın nefsinin arzuladığı şeyleri yapma isteğinde bulunup, bilerek yapılan fiilleri de dahil etmiştir. Kötü şeyi işlemek hikmetin ve aklın sevk ettiği şeylerden değil, nefsani isteğin sürüklediği şeylerdendir. Allah'a isyan edip günah işleyen herkese cahil, işlediği fiile de cehalet denilmiştir.

¹⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/506-507-508.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/95-96.

Sonuç olarak Taberî âyette geçen cehaletle ibaresinden maksadın günlük hayatta kullanılan cahillik ile aynı anlamı ifade etmediğini söyler. O, günlük hayattaki cahillikte bilmeden yapmış olma söz konusu iken âyetteki “cehaletle” ibaresinin daha genel ve hem bilmeden hem bilerek yapılmayı içine aldığını söylemiştir. Çünkü insanın gaflete düşmesi ihtimal dahilindedir. Bazen doğruyu bildiğimiz halde yanlışla yönelebiliyoruz. Eğer ki âyette geçen ibareyi sadece bilmeden yapılan durumlar için ele alınmış olsaydı, ümitsizliğe düşme oranı artardı. İncelediğimiz âyet, Allah’ın merhametinin tekrardan zikredilmiş olduğu, tövbenin her durumda da yapılması gerektiğini gösteren bir âyettir.

Mâtürîdî, “cehaletle” ibaresini Taberî ile benzer bir anlamda tefsir etmiştir. Bu nedenle ikisi arasında herhangi bir tercihte bulunmuyoruz. Âyette geçen “cehaletle” lafzının bilmeden yapılma anlamı var olmakla birlikte, insana Allah’ın merhametini ve her durumda tövbe edilmesi halinde, tövbesinin kabul edilme umudunu vermesi açısından bilerekte olsa yapılan “cehalet” (gaflete düşme) şeklinde tefsir edilmiştir. Bu yapılan tefsir insan psikolojisi açısından önemlidir. Çünkü insanın ümitsizliğe düştüğünde yanlışını yapmayı bırakmak yerine, bu yanlış artırarak devam ettirmesi mümkündür. Bu nedenle âyetin tefsirinde daha genel bir anlam kullanılarak, maksat anlatılmak istenmiştir.

3.2.6. Dua Ahlâkı

Dua Rabbe olan bir yakarış halidir. Dua kelimesi altı şekilde tefsir edilir: Söz, ibadet, nidâ (seslenmek, yüksek sesle çağırmak, davet etmek), istiğase (yardıma çağırmak), istifhâm (sormak) ve istemek talepte bulunmak manasında kullanılır.²⁰⁰ Dua temelde “çağırmak” anlamındadır. İsimle çağırmak da demek olduğu için kelimenin anlamı içine “isimlendirmek” de girer. İlahı çağırmak ve O’na yalvarmak rastgele bir çağrı değildir ve insanların birbirini çağırmaları gibi olamaz.²⁰¹

Her şeyin bir usulü, adabı olduğu gibi duanın da bir adabı ve ahlâkı vardır. Dua ahlâkı A’râf sûresi 55. âyet çerçevesinde ele alınacaktır. Cenâb-ı Hak söz konusu âyette: *“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.”* (A’râf 7/55) buyurmuştur.²⁰² Âyette gizlice ve haddi aşmayarak dua edin denilerek

²⁰⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Kur’ân Terimleri Sözlüğü*, terc. M. Beşir Eryarsoy, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 377-380.

²⁰¹ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, 497-498.

²⁰² Ayetin metni şöyledir: اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

insanlara dua etmenin adabı, usulü öğretilmektedir. Aynı zamanda dua sadece bir yakarış değildir. Dua ameldir, kulluktur, çabadır. A'râf sûresi 55. âyette duanın adabına, dua ile kulluk arasındaki ilişkiye yer verilmektedir.

Âyette insanın, kendi konumu dikkate alınarak bir yakarış ve duaya yöneltilmektedir. Bu dua hali bağırarak değil, içten, gizli ve biçare bir şekilde olması isteniyor. İçtenlikli ve gizli yakarış, Allah'ın yüceliğine en layık ve mevlâsı ile kul arasında irtibatı sağlamada en uygun olan durumdur. Allah'ın yüceliğinin tam manasıyla bilincine varmış olan kişi, duasında bağırıp çağırmaktan haya eder. Duada yakarış durumu, Allah'a gönülden yalvarma ve boyun eğme şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰³ Dua etmek aynı zamanda zikretmek anlamındadır. A'râf sûresi 205. âyette dua etmenin zikretmek olarak ifade edilmiştir.²⁰⁴ *“Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret (dua et), gafillerden olma!” (A'râf 7/205)*

“Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin” âyetinde özellikle gizlilik üzerinde durulmuştur. Çünkü gizlilik ihlasın delilidir. *“O, haddi aşanları sevmez”* bölümünü sadece dua olarak sınırlayamayız. Allah duada ve diğer işlerde haddi aşmayı sevmez. Âyette haddi aşanları sevmez denilerek insanın sınırını bilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle dua edenin kendine layık olmayan şeyi -mesela peygamberlik istemek, göğe çıkmak gibi- istemesinin uygun olmadığına dikkat çekilmiştir.²⁰⁵

Taberî ise tefsirinde, *“Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin.”* mealini, “Ey müminler, Rabbimize boyun eğerek, yalvararak gizlice dua edin. Gösteriş için bağırarak dua etmeyin.” şeklinde tefsir etmiştir. Çünkü Allah'ın, dua ederken bağırarak haddi aşanları sevmeyeceğini belirtmiştir. Taberî, konu ile ilgili olarak Resulullah döneminde yaşanmış bir olayı da aktararak detaylandırır. Ebu Mûsâ el-Eş'ârî şöyle demektedir: “Bir gün Resulullah ile beraberdik. Bir vadiye vardığımızda tekbir ve tehlili getirdik. Seslerimiz fazla yükseldi. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: “Ey insanlar, kendinize gelin ve kendinize acıyın. Sizler sağır veya burada olmayan birine yalvarmıyorsunuz. Şüphesiz ki sizler, size çok yakın olan ve her şeyi işiten Allah'a dua ediyorsunuz.”²⁰⁶

²⁰³ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, 4/314.

²⁰⁴ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 17-18.

²⁰⁵ Beydavî, *Envaru't-Tenzîl*, 2/241.

²⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/248.

Taberî bu hususta Hasan-ı Basrî'nin şöyle dediğini eklemiştir: “Önceleri kişi Kur’ân’ın tümünü kalbinde toplayıp ezberliyor, ancak komşusu bunu hissetmiyordu. Kişi çokça fıkıh bilgisi elde ediyordu, insanlar onu hissetmiyorlardı. Yine kişi yanında misafirleri bulunduğu halde evinde uzun uzun namaz kılıyor misafirler bunu hissetmiyorlardı. Biz öyle insanları gördük ki, onların yeryüzünde gizli olarak yapabilecekleri bir amel varsa, o ameli açıkça yaptıkları asla görünmezdi. Müslümanlar, dua ederlerdi fakat sesleri duyulmazdı. Sadece bir fısıltı duyulurdu. Çünkü Allah Teâlâ “Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin.” buyurmuştur.” Taberî, Hasan-ı Basrî'nin bu açıklamasından sonra, konuyu desteklemek amacıyla bir örnek daha vermektedir. Allah, yapmış olduğu sâlih amelden razı olduğu Hz. Zekeriyâ'yı Meryem sûresi 3. âyette zikrederken, “*Bir zaman Zekeriyâ Rabbine gizlice niyaz etmişti.*” (Meryem 19/3) buyurmuştur. Örnek olarak verilen bu âyet ile Taberî, Allah’ın bizlere nasıl dua edileceğini öğretmiş olmaktadır.²⁰⁷

Mâtürîdi tefsirinde A'râf 55. âyette geçen, “*Rabbimize dua edin.*” mealindeki “dua edin” ifadesine bazılarının Rabbimize “kulluk edin” anlamını verdiğini zikretmiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “*Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir.*” (Mü'min 40/60) Cenâb-ı Hak bu âyetin baş tarafında dua yapmayı, sonunda ise kulluk etmeyi belirtmiştir. Buna göre dua emri, kulluk etmek emri anlamına gelir. Mâtürîdi, bazılarının da âyetteki dua lafzına, bilinen manasıyla dua diye anlam verdiklerini söylemiştir. Bir hadis-i şerifte de “Dua, ibadetin özüdür.” buyrulmaktadır. Çünkü ibadet taklit ile olur, ama duada taklit yoktur; insan ancak kendisinin bir şeye muhtaç olduğunu, fakat onu elde etmekten aciz olduğunu gördüğünde Rabb’ine dua eder. İşte bu açıdan dua ibadetin özüdür.²⁰⁸

“*Biliniz ki O, haddi aşanları sevmez.*” meali için Mâtürîdi burada, Allah’a şirk koşarak haddi aşanların kastedildiğini söylemektedir. Bu cümleye, Allah, duada haddi aşanları sevmez manası da verilmiştir. Mâtürîdi bir insanın haddi aşarak dua etmesine şu örnekleri vermiştir: “Allah’ım, beni peygamber veya melek yap! Beni cennette şöyle bir yere ve şöyle bir makama yerleştir.” Konuyla ilgili bir diğer örnek olarak; Abdullah b. Muğaffel(ra), oğlunun şöyle dua ettiğini işitmiştir: “Allah’ım! Senden Firdevs

²⁰⁷ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 10/249.

²⁰⁸ Mâtürîdi, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 5/386.

cennetini istiyorum ve şunları da istiyorum.” Babası Abdullah b. Muğaffel, oğluna şöyle dedi: “Allah’tan cenneti iste ve cehennemden O’na sığın! Çünkü ben Resulullah’ın şöyle buyurduğunu işittim: “(İnsanlar arasında) Duada ve temizlikte ileri gidenler olacaktır.” Mâtürîdî, duada haddi aşmanın, muhtemelen insanın Rabbi’nden layık olmadığı şeyi istemesi olarak tefsir etmiştir. Mesela kişinin dua ile hayırlı insanların ve peygamberlerin kerametini istemesi haddi aşmaya örnek olabilir. Müfessirimiz Mâtürîdî, Âyette geçen “i’tidâ” kelimesinin konulan sınırı aşmak anlamına geldiğini de eklemektedir.²⁰⁹ Ayrıca Mâtürîdî, Taberî tefsirinde de yer alan Hasan-ı Basrî’den gelen rivâyeti de zikretmiştir.

Taberî, “*Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin.*” mealindeki âyeti Rabbinize boyun eğerek, yalvararak gizlice dua edin; duanızı gösteriş için bağırarak etmeyin şeklinde ifade etmiştir. Bağırarak, haddi aşarak dua etmemeyi de Allah’ın, dua ederken haddi aşanları sevmeyeceğini belirterek açıklamıştır. Taberî, konu ile ilgili olarak Resulullah döneminde yaşanmış bir olayı da aktararak yapmış olduğu tefsire dayanak sunmuştur.

Mâtürîdî ise, “*Rabbinize dua edin.*” ifadesinde yer alan dua edin sözcüğünün, Rabbinize kulluk yapın anlamına geldiğini söyleyerek, dua ile kulluk arasında bir ilişki kurmuştur. Mâtürîdî, âyeti bir bütün içerisinde ele aldığı Cenâb-ı Hakk’ın âyetin baş tarafında dua etmeyi, sonunda ise kulluk yapmayı belirttiğini zikretmiştir. Bu duruma göre, dua emrinin kulluk etmek emri anlamına geldiğini söyleyerek yapmış olduğu tefsiri desteklemiştir.

A’râf sûresi 55. âyet özelinde yorum olarak, Mâtürîdî’nin tefsirini tercih etmekteyiz. Mâtürîdî dua ile kulluk arasında bir ilişki kurarak, sadece bir kelime anlamı vermekle kalmayıp, âyetin bütünü üzerinden bir anlam çıkarmıştır. Duanın nasıl yapılması gerektiği açıklanarak, haricinde kurulmuş olan dua-kulluk ilişkisi Mâtürîdî’de tercih nedenimiz olmuştur.

3.3. Hukuk

Din, Allah ile insan arasında, temeli itaat, sevgi ve saygıya dayanan gönüllü bir bağ iken; aynı zamanda, temeli ahlâka dayanan, insanlar arası ilişkilere yön veren dinamik bir sosyal nizamdır. Kur’ân-ı Kerim’in getirmiş olduğu sosyal ahlâk kendini hukukî, siyasî, ve iktisadî süreçlerde gerçekleştirir. Kur’ân yirmi küsür senelik nüzul

²⁰⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 5/386-387.

sürecinde, eğitmiş olduğu toplulukla kendi mesajının özüne bağlı, örnek olacak bir toplumsal düzen oluşturur.²¹⁰ Toplumsal düzen içerisinde hukukun yansımalarına, işleyişine ihtiyacımız vardır. Kur’ân-ı Kerim de bu ihtiyacı yansıtarak birçok hukukî noktaya yer vermiştir. Nisâ ve A’râf sûrelerinde yer alan tüm hukuki meseleleri ele almak tezimizin sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle söz konusu iki sûrede yer alan hukukla ilgili birkaç husus, başlıklar altında incelenmiştir.

Bu başlık altında Nisâ sûresinden örnekler seçilecektir. Bu bağlamda bu sûrede işlenen temel konulardan olan evlilik, cariyelik hukuku, kasten adam öldürme, komşuya iyilik etme, miras ve malın kendisine verilmemesi gereken kişiler gibi başlıca konular Taberî ve Mâtürîdî’nin yorumları çerçevesinde ele alınmıştır.

3.3.1. Evlilik

Evlenme ve boşanma toplumsal düzen içerisinde yer alan hukukî iki süreçtir. Ayetlerde de bu iki husus ile ilgili birçok açıklama yer almaktadır. Teze konu olan Nisâ sûresinin Medenî bir sûre olması nedeniyle hukukî düzen içerisindeki konular yoğun olarak yer almaktadır. Evlenme ve boşanma ile ilgili Mekkî bir sûre olan A’râf sûresinde bir ayete rastlanılmamıştır.

3.3.1.1. Dört veya tek kadınla evlilik

Nisâ sûresi 3, 4, 35, 22 ile 28 ve 127 ile 130. âyetler arasında evlenme ve boşanma konuları yer almaktadır. Dört veya tek kadınla evlilik konusu üzerinden evliliğin ele alınması nedeniyle Nisâ sûresi 3. âyete yer verildi.

Nisâ sûresi 3. âyetin ana teması için tek kadınla evlilik denilebilir. Cenâb-ı Hak: *“Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”* (Nisâ 4/3) buyurmaktadır.²¹¹ Sûrenin 3. âyetinin seçilmesinin nedeni tek eşliliği tercihin, adaletli olmaya vurgusunun, müfessirlerimizin tefsirinde açıklayıcı bir şekilde yer almasıdır.

²¹⁰ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur’an*, 473.

²¹¹ Ayet metni şöyledir: *وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي النِّكَاحِ مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْلَىٰ وَلْتُمْ وَرَبَاعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَنْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا*

Âyette birden fazla kadınla evliliğin adaleti gözetememe endişesinden dolayı sakınılan bir durum olduğu zikredilmektedir. Bu endişeden dolayı bir taneyle ya da elleri altındaki cariyelerle yetinmeyi tavsiye etmekle birlikte birden fazla kadınla evlenmeye de verilen bir izin olduğu görülmektedir. Birden fazla kadınla evlenilebileceği ancak bunun aralarında adaleti gözetme şartıyla olması gerektiği ifade edilmektedir. Birden fazla evliliğe ruhsat var, ancak azimete uygun olanı tek kadınla evliliklerdir.

İslam kaç kadınla evlenileceğini tamamen serbest bırakmak için gelmemiştir. İşi erkeğin hevasına, isteğine bırakmamış birden fazla kadınla evlenmeye bir sınırlandırma getirmiştir. Yoksa verilen izni tamamen kaldırırdı. O halde İslam neden bu izni vermiştir? Çünkü İslam düzeni, insanı merkeze alarak oluşturulmuş realist ve pratik bir düzendir. İslam insanın yapısı ve fitratıyla uyum içindedir. İnsanın zorunluluklarına, gerçeklerine uygundur. Farklı zaman ve bölgelerde; farklı durumlarda değişen hayat koşullarıyla da uyum sağlamaktadır.²¹² Kanaatimizce bu durum İslam'ın insan temelli ve evrensel bir din olduğunu da göstermektedir.

Konu hakkında genel bir giriş yapıldıktan sonra müfessirlerin açıklamalarına geçilebilir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde şöyle demektedir: “Allah Teâlâ'nın emirleri, mendup ve irşad için olduklarına dair herhangi bir delil bulunmadığı takdirde farziyet ifade eder ve bağlayıcıdır.” Taberî, Allah Teâlâ'nın burada: “Size helal olan ve hoşunuza giden kadınlarla evlenin.” şeklindeki emrin bağlayıcı olmadığına ve farziyet ifade etmediğine dair herhangi bir delil var mıdır şeklinde bir soru yöneltmiştir. Cevaben de denilir ki: “Evet, buradaki emrin farziyet ifade etmediğine dair delil vardır. O da: Eğer aralarında adaleti yerine getirmemekten korkarsanız o zaman bir kadınla evlenin yahut da sahip olduğunuz cariyelerle yetinin.” ifadesidir demiştir. Ona göre bu ifade göstermektedir ki iki, üç veya dört kadınla evlenmeyi zikreden emirlerin mendup ve irşad olduklarına dair deliller olmadığı için farziyet değil; bu emri yerine getiremeyenler için bir yasaklama ifade eder.²¹³ Yani, evlendiği kadınlar hakkında adaletli davranamayacak kimselerin, birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmıştır.

Mâtürîdî ise tefsirinde, “*Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın alın.*” beyanının kesin hüküm taşımadığını, fakat bir yol gösterme ve eğitim konumunda olduğunu ifade

²¹² Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, 2/348-349.

²¹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/367-368.

etmiştir. Çünkü bir erkek adaletle davranamayacağından korkmasına rağmen dört eşle evlense yine caizdir. Alimler tarafından ittifak edildiği gibi adaleti yerine getiremeyecek kişinin tek kadınla yetinmesi gerekli değildir. Şu husus da göz önüne alınmalıdır ki, cevazın şartı kılınan korkunun sınırını bilmenin bir yolu yoktur. Hatta her adil davranışın alt seviyede de olsa bir korkusu bulunur.²¹⁴

Mâtürîdî, adaleti gözetmenin çok ince bir çizgi olduğunu ifade ederek tek kadın ile evliliğin üzerine vurgu yapmış, dinin bütün işlerinin korku ve ümit üzerine bina edildiğini söylemiştir. Bir kimsenin, dinin emir ve yasaklarını yerine getirdiğini ancak içinde korku ve ümit çizgisini her zaman barındırdığını dile getirmiştir. Belki bu şüphe halinin, insanı dinç tutan bir durum olduğuna dair de yorum eklemiştir.

Çok evlilik yapan erkeklerin eşlerine eşit şekilde davranarak sevgi anlamındaki adaleti sağlamaları pek mümkün olmasa da, özen gösterilmesi durumunda hukuki anlamdaki adaletin temin edilmesi mümkündür. Esasen böyle olması sebebiyledir ki, insanlar ancak maddi sayılabilecek haklarda, nimet ve imkanlarda adaleti yerine getirmekle mükellef tutulmuşlardır. Ancak zaman zaman beşerî duyguların hukûkî manadaki adaleti etkilemesi de söz konusu olabilir.²¹⁵

İki müfessirlerin de âyet hakkındaki tefsirleri zikredildi. Taberî, kadınların arasında adaleti sağlayabileceklerse birden fazla kadınla evlenilmesine izin verildiğini aktarıyor. O, birden fazla kadınla evlenmenin kesinlik ifade etmeyen bir durum olduğunu belirterek, adaleti sağlama şartının var olduğuna vurgu yapıyor. Özetle Taberî evlendiği kadınlara adaletli davranamayacak kimselerin, birden fazla kadınla evlenmesini yasaklayıcı bir durum olarak tefsir ediyor. Mâtürîdî ise adaletle davranamayacağından korksa bile dört eşle evlenilmesinin caiz olduğunu vurguluyor. Çünkü korkunun bir duygu durumu olduğunu; duyguların ise sınırını, miktarını belirleyebilmenin söz konusu olmadığını dile getiriyor. Adalet duygusunu sağlamaya çalışma endişesi ve şüphesi içinde olmak yerine, tek eşle yaşamanın daha uygun olduğu aşıkardır.

İki müfessirin de yorumları dikkate alındığında Taberî, adaleti sağlama hususundaki duruma istinaden daha temkinli yaklaşarak, adaleti gözetemeyecekse birden fazla

²¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/14-15.

²¹⁵ Muhsin Demirci, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 253.

evliliği yasaklama yorumunu yapmıştır. Mâtürîdi adaleti gözetmenin zor bir durum olduğunu söylemekle birlikte Taberî'ye nazaran daha kesin bir yargı kullanmayarak şartlar ve duruma göre birden fazla evliliğin olabileceğini söylemiştir. Bu âyette Taberî'nin yapmış olduğu yorum tercih edilerek; duygu durumlarının kontrolünün zor olması nedeniyle kişinin adaleti sağlamsının güç olduğu düşünülmektedir. Özetle Allah Teâlâ'nın erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine verdiği izinin nedeni, insan için birtakım zaruretlerden (savaş vb gibi) kaynaklanan durumlarda fayda ve kolaylığın sağlanabilmesi içindir. Zorunlu bir neden yoksa, bu adalet yükünün altına girmesi kişinin kendi hayatını da yaracaktır.

3.3.1.2. Cariyeyle evlilik

Nisâ sûresinin Medenî bir sûre olması nedeniyle hukuki düzen içeren konulara yer verdiği yukarıda ifade edilmiştir. Bu başlık altında cariyeye evlilik Nisâ sûresi 25. âyet çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu âyetin ana teması evlilik konusu üzerinedir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *“İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir. Bu (câriye ile evlenmek), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir; sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır.”* (Nisâ 4/25)²¹⁶ Âyetin tefsirinde cariyeye ile evliliğin belli şartlar sonucu olması gerektiği ifade edilmiştir. Cariye ile hür kadının karşılaştırılması yapılarak, niçin özgür kadının tercih edilmesi gerektiği açıklanmıştır.

Nisâ sûresi 25. âyet-i kerimede Mekke toplumunda yaygın olarak görülen cariyelik konusuna değinilmektedir. Âyette o dönemin toplumunda cariyeye sistemine niçin izin verildiği açıklanmış ve cariyelik hukuku hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

İslam erkeğin mali imkanları elverdiği takdirde özgür kadın ile evlenmesini tercih eder. Çünkü özgür kadının sahip olduğu özgür niteliği, onun için koruyucu bir zırh oluşturur. Bu sayede o, kocasının namusunu nasıl gözeticeğini, ırzını nasıl

²¹⁶ Ayet metni şöyledir: وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتَ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ الْقَوَائِمِ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِيهِنَّ وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٌ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخَذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تُصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ

koruyacağını öğrenir. Fakat özgür olmayan cariye üzerinde bu faktörlerin hiçbirisi etkili değildir. Bundan dolayı o evlendiği takdirde bile “koruma zırhı içinde” değildir. Çünkü içinde kölelik günlerinin izlerini taşır. Özgür kadın için var olan korunmuşluk, iffet ve onurun cariyede bulunmadığını söyleyebiliriz.²¹⁷ Bu âyetin koyulduğu yasaya muhatap olan toplum için bu faktörler geçerlidir, denilebilir.

Yukarıda zikredilen bu faktörlerin etkili olmasıyla İslam, özgür kadınlarla evlenebilecek imkanlara sahip olan Müslüman erkeklerin cariyeler ile evlenmemelerini tavsiye etmiştir. Ancak cariyeler ile evlenmeyi maddi durumun normal olarak yapılacak evliliği gerçekleştirmeye elverişli olmadığı gibi belli durumlarda serbest bırakmıştır.

Câmi’u’l-Beyân tefsirinde Taberî âyette geçen güç yetirmek, cariyeler, cezalandırmak gibi konular üzerinde durmaktadır. Burada طَوْل “güç yetirmek” üzerinde durulacaktır. Taberî tefsirinde âyet-i kerimde geçen ve “Güç” manasına tercüme edilen طَوْل kelimesi, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Katâde, Said b. Cübeyr ve İbn Zeyd’e göre “Mal, bolluk ve maddi imkan” demektir. Buna göre âyetin bu bölümünün izahı şu şekildedir: “İçinizden birinin, hür ve mümin kadınlarla evlenmeye maddi imkanı yoksa, mümin olan cariyesiyle evlensin.”²¹⁸

Rebia, İbn Zeyd, Cabir, İbrahim en-Nehaî ve Ata’dan nakledilen diğer bir görüşe göre ise burada geçen طَوْل kelimesinden maksat, “arzu ve istek” dir. Bunların anlayışına göre âyetin izahı şöyledir: “Sizden kimin, hür ve mümin kadınlarla evlenme arzu ve isteği yoksa ve cariyelerle evlenmek istiyorsa, mümin olan cariyesiyle evlensin.”²¹⁹

Taberî bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu طَوْل kelimesinin manasının “Maddeten güç yetirme ve malca zengin olma” demek olduğunu söylemiştir. Zira, bütün alimler, Allah Teâlâ’nın haram kıldığı herhangi bir şeyi sadece şehvani arzuları tatmin etmek için helal kılmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. O halde Taberî, hür olan kadınlarla evlenme imkanı bulunan kişilere, cariyelerle evlenmeyi haram kılan Allah Teâlâ’nın, sırf şehvani arzuları tatmin etmek için onlarla evlenmeye izin vermesinin düşünülemeyeceğini söylemiştir. Zira, çaresiz kalan kimsenin leşten yeme ruhsatı, hayatını tehlikeden kurtarmak içindir. Şehvani arzuları

²¹⁷ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’an*, 2/418-419.

²¹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6/592.

²¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6/592.

tatmin etmeme hali, böyle bir tehlikeyi meydana getirmeyeceğinden sırf bu arzuları tatmin etmek için haramların helal kılınması düşünülemez. Taberî'ye göre bütün bunlar gösteriyor ki, buradaki طَوْلَا kelimesinin manası, maddeten güç yetirmektir. Arzu ve istek manasına değildir.²²⁰

“İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin cariye kızlarınızdan alsın.” Mealindeki âyet için Mâtürîdî tefsirinde şöyle demektedir: Bu âyetin sonunda Yüce Allah: *“Bu (cariye ile evlenmek) içinizden sizden günaha düşmekten korkanlar içindir.”* buyurmuştur. Bazı alimler şu görüşü ileri sürmüştür: “Hür kadınlarla evlenmekten aciz olmadıkça ve günaha düşmekten korkmadıkça hür erkek cariye ile evlenemez. Ancak bu iki durum birleşince cariye ile evlenmek caiz olur.”²²¹

Mâtürîdî'ye göre âyet-i kerimeye ait yorumun böyle olması isabetli değildir. Çünkü bugün (Mâtürîdî'nin zamanı) cariyeler hür kadınlardan daha az bulunur; erkeğin cariye satın almak için bulamadığı paradan daha az bir para ile evlenebileceği hür bir kadın bulabilir. Ancak şöyle denebilir: O zamanda cariyeler daha çok bulunuyordu, hür kadınlarsa daha azdı; cariyelerin masrafı ve mehirleri daha basitti. Mâtürîdî, bu nedenle ilahi hitabın bu şekilde gelmiş olabileceğini söylemiştir.²²²

Mâtürîdî'nin âyet için tefsirini incelediğimiz de tefsiri yaparken âyetin indirilmiş olduğu zamanı ve çevreyi göz önüne aldığını, günümüz şartlarında cariyelerin yok denecek kadar az olması ve hür kadınların yaygın olmasıyla tercih noktasının hür kadınlara yönelik olduğu görülmektedir.

Taberî ve Mâtürîdî'nin cariyelik hukukuna ilişkin görüşleri incelendiğinde konuya yöntem olarak farklı yaklaşıtları görülmektedir. Taberî kişinin özgür kadınla evlenmeye güç yetirememesi halinde cariyeye izin verildiğini söylemektedir. Mâtürîdî ise Taberî'nin görüşünü de içine alacak şekilde ona ek olarak bir şart daha ileri sürmektedir. Bu âyet için Mâtürîdî'nin görüşü tercih edilmiştir. Bunun nedeni olarak Mâtürîdî'nin yorumunun içinde Taberî'nin görüşünü de barındırdığının düşünülmesidir.

²²⁰ Taberî, *Câmi 'u l-Beyân*, 6/592-593-594.

²²¹ Mâtürîdî, *Te 'vilâtü l-Kur 'ân*, 3/152-160.

²²² Mâtürîdî, *Te 'vilâtü l-Kur 'ân*, 3/152-160.

Mâtürîdî'ye göre bir kişinin cariye ile evlenebilmesi için hür kadınla evlenmeye maddi gücünün yetmemesinin yanında, günaha düşme korkusunun da olması gerekiyor. Mâtürîdî tefsirinde, “Hür kadınlarla evlenmekten aciz olmadıkça ve günaha düşmekten korkmadıkça hür erkek cariye ile evlenemez. Ancak bu iki durum birleşince cariye ile evlenmek caiz olur.” şeklinde açıklama yapan bazı alimlerin yorumlarının isabetli olmadığını söylemektedir. Çünkü Mâtürîdî'nin zamanında cariyelerin hür kadınlardan daha az bulunması ve erkeğin cariye satın almak için bulamadığı paradan daha az bir para ile evlenebileceği hür bir kadın bulabileceğini söylemektedir. Aslında Taberî'nin cariye sistemine izin verilmesi açıklamasının altında, Mâtürîdî'de geçen şartlardan biri olan günaha düşmesinin engellenmesi düşüncesinin yattığını söylemenin doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü evlilik kurumunun amaçlarından biri de kişiyi günaha düşmeden sakındırmaktır.

3.3.2. Kasten Adam Öldürme

Ceza hukuku içerisinde yer alan adam öldürme fiili Nisâ ve A'râf sûrelerinde sadece Nisâ sûresi 92 ve 93. âyetlerde yer almaktadır. Bu âyette kasıtlı olarak adam öldürme mevzuu daraltılarak, müminin kasten öldürülmesi ele alınmıştır.

Nisâ sûresi 93. âyette Cenâb-ı Hak: “*Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*” (Nisâ 4/93) buyurmaktadır.²²³ Bu âyette bir müminin kasten öldürülmesinin sonucunda uygulanacak olan kısastan bahsedilmiştir. Aynı zamanda bu fiili işleyen iman dairesi içerisinde olup olmadığı ve tövbe etmesi halinde Allah'ın bağışlaması üzerinde durulmuştur. Allah'ın bağışlayıcı olması üzerine vurgu yapılarak müminin ümit var olması istenmiştir.

Taberî, konunun önemini göstermek amacıyla, haksız yere adam öldürmenin haram olduğunu beyan eden âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere yer vermiştir. Bazı âyetlerde adam öldürmeme emri, Allah'a ortak koşmama emriyle beraber zikredilmiştir. Bu durum konunun önemine işaret etmektedir.²²⁴ Taberî, Allah'a ortak koşmama ve adam öldürmeme emrinin yer aldığı birkaç âyete yer vermektedir. O âyetlerden biri şöyledir: “... Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik yapın. Fakirlikten dolayı

²²³ Anlamı / meali verilen ayetin lafzı şöyledir: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

²²⁴ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, 6/337-338.

çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça asla kıymayın. Allah aklınızı kullanasınız diye size bunları emretti.” (En'âm 6/151) Bir başka Âyette ise: “Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak.” (Furkân 25/68) buyrulmaktadır. İki âyette de Allah'a şirk koşturmayla birlikte haksız yere bir cana kıymaktan bahsedilmektedir.

Taberî'nin zikrettiği hadislerle gelince, Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyuruyor: “Kıyamet gününde insanlar arasında görülecek ilk hesap, (haksız yere dökülecek) kan hususundadır.” Başka bir hadis-i şerifte: “Allah katında, dünyanın yıkılıp gitmesi Müslüman bir kişinin öldürülmesinden daha hafiftir.”²²⁵

Âyet ve hadisler incelendiğinde haksız yere adam öldürmenin, Allah'a şirk koşturmayla beraber zikredilmesi; kıyamet günü insanların arasında ilk görülecek hesap olması bu günahın büyüklüğünü göstermektedir.

Âyete ilişkin yapılan açıklamaya, Zemahşerî'nin tefsirini de ekleyerek konu daha iyi detaylandırılabilir. Müfessir Zemahşerî, “Âyette büyük günah işleyip de tövbe etmeyenin ebediyen cehennemde kalacağına dair bir delil var mı?” şeklinde bir soru yöneltmiş, cevap olarak ise açık bir delilin var olduğunu söylemiştir. Ona göre bu açık delil Yüce Allah'ın “*Kim öldürürse*” ifadesinin, Müslüman-kafir, tövbe etmiş-etmemiş bütün katilleri içerdiğini söylemesidir. Ancak, tövbe edeni başka deliller kapsam dışı bırakmıştır.²²⁶

Zemahşerî'nin bu yorumunda âyetin failinin kim olduğunun fark etmeyeceğine dair bir vurgu vardır. O, bu âyette genel bir hitap kullanıldığını düşünerek öldürme fiili üzerinde durulduğuna dikkat çekmiştir. Açıklamaya göre haksız bir nedenle yapılan bu fiilin büyüklüğü, işleyenin kim olduğuna bakılmadan bütün insanları içine alan bir ifadeyle zikredilmiştir.

Âyet daha iyi anlaşılması amacıyla yukarıda birkaç âyet ve hadislerle de yer verilerek Taberî tarafından, önemine vurgu yapıldı. Şimdi de Taberî'nin, müfessirlerin âyet-i

²²⁵ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân*, 6/337-338.

²²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/232.

Taberî zikredilen görüşlerden ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira Resulullah'ın hadisinin bunu ispatladığını söylemiştir.²²⁹ Taberî birinci görüşte yer alan öldürmeye kastedici aletleri sadece demirle sınırlandırmayarak, kasten öldürülmek üzere yapılacak her fiili esas almıştır. Böylelikle bu fiilin yapıldığı her türlü araçta konunun içine girmiş olmaktadır.

Taberî bu hususta doğru olan görüşün: “Kim kasıtlı olarak bir mümini öldürecek olursa ve Allah da onu cezalandıracak olursa onun cezası cehennemdir. O orada ebedi olarak kalmaya layıktır.” şeklinde olduğunu zikretmiştir. Fakat Taberî, Allah'ın, müminlere lütufta bulunarak onları affedeceğini, onları orada ebedi olarak bırakmayacağını da eklemiştir. Onları ya lütfuyla affedip hiç cehenneme koymayacak yahut da oraya koyarak sonra da lütfu ve merhametiyle cehennemden çıkaracaktır.²³⁰ Zira Allah, mümin kullarına şöyle vaad etmiştir: *“De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey kendi aleyhlerine olarak günahla haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”* (Zümer 39/53) Taberî Zümer sûresinin 53. âyetine, konuyu desteklemek üzere yer vermiştir. Allah, kullarından ümitlerini kesmemelerini tavsiye etmiştir.

Mâtürîdi tefsirinde, “Kim bir mümini kasten öldürürse” yani dininden ötürü yanlışlık ve bilmezlik olmaksızın, aksine bilerek -dininden dolayı- kastederek öldürürse; bunu yapan kişi gerçekten kafir olmuş ve Allah'ın yüce kitabında zikrettiği tehdit onun için gerekli hale gelmiştir. Öldürme kasten olması halinde de katiller hakkında kısas yazılır.²³¹

Te'vilâtü'l-Kur'ân tefsirinde Mâtürîdi'nin kasten adam öldürenin kafir olacağını dile getirdiği bir önceki paragrafta zikredildi. Mâtürîdi bu duruma bir istisna getirip, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan diğer âyetlerden yola çıkarak ancak imanını yenilerse Cenâb-ı Hakk'ın, bu kimsenin imanını ve tövbesini kabul edeceğini söylemektedir.²³² Burada Cenâb-ı Hakk'ın öldürdükten sonra bile katillere yönelik iman niteliğini devam ettirdiği görülmektedir.

²²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/339.

²³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6/340.

²³¹ Mâtürîdi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/420.

²³² Mâtürîdi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/421.

Mâtürîdi, aynı sûrenin devamındaki âyeti açıklayıcı olarak şu âyeti eklemiştir: “*Bu sizin için Rabbiniz’den bir hafifletmedir ve bir rahmettir.*” (Bakara 2/187) Öldürme fiilini işleyen kişinin ebedi olarak cehennem ateşinde kalması uzak bir ihtimaldir. Allah âyet-i kerimede, iman sıfatının devamına ve rahmet ümidine işaretle bulunmuştur. Yine Allah Teâlâ: “*Onun cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir.*” buyurmuş, buna mukabil “onu cezalandırır” dememiştir.²³³ Anlaşılacağı üzere Yüce Allah’ın öldürme fiilini işleyene lütfu ile muamele etme ihtimalinin mevcut olduğu Mâtürîdi tarafından ifade edilmiştir.

Mâtürîdi, âyetin tevilini; İbn Abbas’tan, kendi yorumunu destekleyen bir görüş naklederek sona erdirmiştir. Rivâyet edildiğine göre İbn Abbas “*Cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir*” mealindeki beyan hakkında şöyle demiştir: “Cehennem o kişiye verilen bir cezadır, Allah dilerse azap eder, dilerse onu bağışlar.”²³⁴ Sonuç Allah’ın lütuf ve ihsanına bağlıdır.

Konu, Kadı Beydavî’nin tefsirinden incelendiğinde, farklı bir boyut kazanmaktadır. O, İbn Abbas’ın (r.a.) sözüne yer vererek konuya açılım getirmektedir: Ona göre: “Mümini kasten öldürenin tövbesi yoktur.” demiştir. Belki de bundan mübalağa kastetmiştir. Çünkü ondan aksi de rivâyet edilmiştir. Cumhur ise bunun tövbe etmeyene mahsus olduğunu söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ: “*Şüphesiz ben tövbe eden için çok bağışlayıcıyım.*” (Taha 20/82) demiştir ve buna benzer âyetler de mevcuttur. Beydavî’ye göre ebedi olarak cehennemde kalacak olanlar, bunu helal sayanlara mahsustur. Ebedi kalmaktan maksadın uzun bir süre olma ihtimalinin de kastedilmiş olacağını belirtmiştir.²³⁵ Beydavî ve ismini zikretmeyerek cumhur diye ifade ettiği diğer müfessirler kasten adam öldürmeden dolayı ebedi olarak cehennemde kalınmayacağına, tövbe edilirse Allah’ın affedici olduğuna yönelik vurgu yapmışlardır. Şâyet kişinin, bu günahın yapılmasını helal saydığına ise cehennemde ebedi kalacağını söylemişlerdir.

Sonuç olarak kasten adam öldürmek, imanla birlikte işlenmemesi gereken büyük bir suçtur. Cezası da Allah’ın azabına bırakılır. Taberî ve Mâtürîdi üzerinden değerlendirildiğinde Taberî öldürmenin yapıldığı suç aleti üzerinden detaylandırdığı

²³³ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/422

²³⁴ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/422.

²³⁵ Beydavî, *Envaru’t-Tenzîl*, 1/564-565.

bir tefsir yaparak görüşünü sunmuştur. Mâtürîdi ise bu detaya girmemiştir. İkisi de kasten yapılan öldürme üzerinde durarak kısas hükmünü dile getirmiştir. Aynı zamanda Allah'ın merhametine, affediciliğine de vurgu yaparak öldürme fiilini işleyenleri tövbe etmeye yönlendirmişlerdir. Mâtürîdi âyetin tefsirini genişleterek aklî bir çıkarım yaparak, kasten adam öldüreni iman dairesinin dışında sayamayacağımızı söylemiştir. Bu konu hakkında Kur'ân-ı Kerim'deki diğer âyetleri de delil göstererek değerlendirmesini sunmuştur. Bu nedenle tercih ettiğimiz görüş Mâtürîdi'nin görüşüdür.

3.3.3. Nisâ 36. Âyette Geçen Yakın ve Uzak Komşu İfadeleri

Dini öğretilerin içerisinde Allah'a karşı ahlâklî olmanın yanında insanlara karşı ahlâkî sorumlulukların yerine getirilmesi de yer almaktadır.²³⁶ Bu aslında hukukun bir parçası olarak görülebilir. İnsanın kendisine ve çevresine karşı ahlâkî sorumluluklarının yer aldığı konulardan birisi de komşuluktur. Nisâ ve A'râf sûreleri incelendiğinde Nisâ sûresi 36 ve 85. âyetlerde bu konudan bahsedilmektedir. A'râf sûresinde bu konuyla doğrudan alakalı bir âyet, incelenildiği kadarıyla bulunmamaktadır. Konu Nisâ sûresi 36. âyet özelinde işlenmiştir. Söz konusu âyette komşuluk, aradaki mesafenin oluşturduğu hukuk üzerinden ele alınmaktadır.

Nisâ sûresi 36. âyette birçok grup sayılarak kişinin bu gruplara iyi davranması hakkında bir uyarı içermektedir. Cenâb-ı Hak: "...Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın." (Nisâ 4/36) buyurmuştur.²³⁷ Bizim burada üzerinde duracağımız husus zikredilen gruplardan yakın ve uzak komşuluktan neyin kastedildiğidir. Diğer grupların (anne, baba, akraba, yetim, yoksul, gibi) açık bir anlam ifade etmesine rağmen yakın uzak komşulukta bir sıfat kullanılmıştır. Bu yakınlık uzaklık sıfatının âyet özelinde neyi ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Buradaki yakınlık ve uzaklık maddi düzlemdeki mesafe anlamında mı, yoksa farklı bir anlamda mı kullanılmış bu durum incelenecektir.

²³⁶ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 423.

²³⁷ Ayetin metni şöyledir: *وَالَّذِينَ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنُبِ وَإِنَّ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ*

İnsan toplumsal bir varlıktır. Yaratılışı ve ihtiyaçları gereği toplum halinde yaşamaya mecburdur.²³⁸ Sosyal hayatın aileden sonraki halkasını komşular oluşturduğu için her din ve kültürde komşuluk ilişkileriyle ilgili kurallar yer almaktadır. İslâmî kaynaklarda ise komşu hakları genel olarak kul hakları veya insan hakları denilen haklar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu haklarla ilgili emir ve yasaklar komşuluk ilişkilerini de kapsamaktadır. Burada özel olarak komşuluk haklarına yer verilmektedir.²³⁹

Uzak ve yakın komşuluğun anlamlarına baktığımızda; “Yakın komşu” yani yeri yurdu yakın olan, “uzak komşu” yani yeri yurdu uzak olan demektir. Yakın komşunun, nesep bağı olan akrabalar olduğu, uzak komşunun ise yabancılar olduğu söylenmiştir. ‘Özellikle yakın komşuya’ mealinde (وَالْجَارُ ذَا الْقُرْبَى) şeklinde mansup da okunmuştur. Böylece hem yakınlık hem de komşuluk hasebiyle, yakın komşunun hakkının büyük olduğuna dikkat çekilmektedir.²⁴⁰ Hz. Peygamber (sav) komşu haklarından söz etmiş ve komşuya hoşgörü ile davranmayı emretmiştir. Bu âyet umumi ahlâk ilkelerini kapsayıp, iyilik etmeye ve güzel ahlâk prensiplerine uymaya teşvik etmektedir.

Taberî tefsirinde geçen rivâyette, âyette yer alan “*Yakın komşu*” diye tercüme edilen (وَالْجَارُ ذَا الْقُرْبَى) ifadesi, Abdullah b. Abbas, Katâde, Mücahid, Dahhâk ve İbn Zeyd tarafından “Soy bakımından akraba olan komşu.” diye açıklanmış, Meymun b. Mihran tarafından da “Dinen yakın komşu” yani müslüman komşu şeklinde izah edilmiştir. Taberî birinci görüşün doğru olduğunu, ikinci görüşün ise âyetin zahirine ters düştüğünü, bu itibarla sahih olmadığını söylemiştir.²⁴¹ Buradaki komşuluk günümüzde de kullandığımız manasıyla kapı komşuluğu şeklinde değil; soy olarak akraba komşuluğu halinde tefsir edilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve “*Uzak komşu*” diye tercüme edilen (وَالْجَارُ الْجُنُبُ) ifadesi, Abdullah b. Abbas, Katâde, Süddî, Mücahid, İkrime, İbn Zeyd ve Dahhâk tarafından “Soy bakımından uzak olan komşu.” Yani “dinen uzak olan”, ‘müslüman olmayan komşu’ diye izah edilmiştir. Bunlar da Yahudi ve Hristiyanlardır. Taberî demektedir ki: “uzak komşu” için bu görüşlerden tercihe şayan olanı, “Soy bakımından uzak olan komşu” diyen görüştür. Bu komşu Müslüman, Yahudi, Hristiyan olabilir. Zira bundan

²³⁸ Ömer Yılmaz, “Allah Komşularla Yardımlaşmayı Emreder”, *Kur’ân’dan Öğütler*, tsh. Ömer Menekşe - İsmail Derin, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 1/ 66.

²³⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/66.

²⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/130.

²⁴¹ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 7/6-8.

önce ifade edilen komşu akraba olan komşudur. Bu komşu da “Akraba olmayan komşu” diye izah edildiği takdirde, âyet-i kerime daha genel anlam içermiş olur. Böylece bütün komşulara iyi davranılmasının emredildiği anlaşılmış olur.²⁴² Taberî’nin izahıyla âyette, Arap dilinin kullanım çeşitliliğini görmüş olmaktadır. Taberî uzak ve yakın komşu şeklinde ayırarak komşuluğu hem kan bağına bağlı olarak hem de kan bağı olmasa bile çevremizde olan diğer komşuları kapsayacak şekilde açıklamış olmaktadır.

Mâtürîdi ise *Te’vilâtü’l-Şur’ân*’ın da; “Yakın komşu” hitabını akraba olan yakın komşu olarak anlam verildiğinde akraba olan komşunun iki hakkı olduğunu söyler. Bunlar: akrabalık hakkı ve komşuluk hakkıdır. Allah Teâlâ, “Uzak komşu” hitabını kullanarak, bitişik olmayan komşular arasında uzak komşuyu özel olarak zikretmiştir. Mâtürîdi bu durumun, komşuluk sebebiyle oluşan hakların, bitişik komşular hususunda geçerli olduğuna dair delil olduğunu söylemektedir. Bunun nedeni, mülkiyet sebebiyle yani bir komşunun mülkünün diğer komşunun mülküne temas etmesiyledir. Akrabalık da bu duruma benzer olduğu için onları yakın komşu kılar. Çünkü akraba olanların da aralarında kan bağı bulunduğu için birbirlerine yakın olurlar.²⁴³

Mâtürîdi konuyu şu şekilde özetlemiştir: Cenâb-ı Hakk’ın âyette geçen komşu için zikrettiği iyilikte bulunma hakkı, akrabalık hakkı ile değil, komşuluk hakkı ile ilgilidir. Bu sebeple O, nesep yönünden yakınlığı olanlara iyilikte bulunmayı emrettiği gibi, mülk yakınlığı olanlarına da iyilikte bulunmayı emretmiştir. Ayrıca Mâtürîdi, kan bağıyla yakınlık olduğu gibi mülkün de mülke yakın olmasının kendine özgü bir hak oluşturduğunu söylemiştir.²⁴⁴

Taberî ve Mâtürîdi’nin görüşleri değerlendirildiğinde, yakın ve uzak komşu tabiri için Taberî kan bağına esas alarak, yakın komşuyu akraba; uzak komşuyu ise akraba olmayan komşu şeklinde bir tefsirde bulundu. Mâtürîdi ise burada akrabalık hususunu değil komşuluk hakkını temel almıştır. O, uzak ve yakın nitelemesi için, mülkün yakınlığı ve uzaklığı manasını taşıdığını söylemektedir. Bu âyet için tercih ettiğimiz görüş Mâtürîdi’nin görüşüdür. Çünkü toplum içinde yaşamının bir sonucu olarak

²⁴² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7/9-10.

²⁴³ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Şur’ân*, 3/220-223.

²⁴⁴ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Şur’ân*, 3/221-224.

istemişlerdir. Yoksa sırf, bir şeyler öğrenmek, bilgin olmak için fetva isteminde bulunmamışlardır.²⁴⁶ Bu durum, İslam'ın ilk yayılmış olduğu toplumun, dinin hükümlerini öğrenmeye gösterdikleri gayretleri, hayatlarına hemen yansıtma çabalarıyla da görülmektedir. Fıkhi bir konu olmasının yanında, o toplumun dinlerini yaşamadaki hassasiyetlerini de göstermektedir.

Müfessirlerin tefsirine geçilmeden önce Kadı Beydavî tefsirinde âyetle yer alan sebeb-i nüzul rivâyetine yer verilebilir. Beydavî, âyetle geçen “*Senden kadınlar hakkında fetva isterler.*” lafzında fetva istenilen konunun kadınlara verilecek mirasları hakkında olduğunu söyler. Mirasla ilgili olduğunu söylemesinin nedenini de âyeti sebeb-i nüzulü ile açıklar. Sebeb-i nüzul şöyledir: Uyeyne b. Husayn, Hz. Peygamber (sav)’e geldi: “Bize haber verildiğine göre sen kıza yarım ve kız kardeşe de yarım hisse veriyormuşsun. Biz ancak savaşa katılanlara ve ganimet alanlara miras veririz” dedi. Efendimiz de kendisine bu şekilde emrolunduğunu söyleyerek; “Allah onların hakkında size fetva veriyor.” onlar hakkında hükmünü açıklıyor dedi.²⁴⁷

Taberî tefsirinde, “*Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü Allah açıklıyor.*” âyetinde yer alan kitapta zikredilen hükümlerden hangi hükümlerin kastedildiği hususunda müfessirlerin ihtilaf ettikleri özetle şu şekilde anlatılmaktadır:

- a- Kitapta zikredilen hükümlerden maksat bu sûrenin başında geçen ve miras hükümlerini açıklayan 11 ve 12. âyetteki hükümlerdir. Bunlara göre âyetin izahı şöyledir: Ey Muhammed kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar. Onlara de ki: “O kadınlar hakkında size fetvayı Allah veriyor. Bu Kur’ân’da zikredilen miras hükümleri bakımından kendilerine farz kılınan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar hakkında, kendilerine mirastan pay verilmeyerek zayıf düşürülmüş olan çocuklar hakkında ve yetimlere adaletli olarak davranmanız hususunda size fetvayı Allah veriyor.” Bu görüş sahâbeden, Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas’a, tabiinden ise Said b. Cübeyr, Şu’be, İbrahim en-Nehaî, Süddî, Mücahid, Katâde’ye aittir.²⁴⁸

²⁴⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’an*, 3/82-83.

²⁴⁷ Beydavî, *Envaru’t-Tenzîl*, 1/587.

²⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6/526.

Cahiliye döneminde çocukları ve kadınları, mirasçı saymamaları nedeniyle Allah Teâlâ, bu âyet-i kerimde kadınların ve çocukların bu sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde zikredildiği gibi mirasçı olacaklarını beyan etmiştir.

- b- Kitapta zikredilen hükümden maksat, Said b. Cübeyr'e göre şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar. De ki: "Onlar hakkında fetvayı Allah veriyor. Bu sûrenin son âyetinde, âyetin hükmü olarak kendilerine farz kılınmış olan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar hakkında, mirastan pay verilmeyerek zayıf düşürülen çocuklar hakkında ve yetimlere adaletli davranmanız hususunda da size fetvayı Allah veriyor."²⁴⁹

Cahiliye döneminde ergenlik çağına gelmemiş çocuklara, mirastan pay verilmiyordu. Bunlar, ölenin bacası ve kardeşi de olsalar mirastan pay alamıyorlardı. Bu âyetin inmesi ile büyük olsun küçük olsun kardeşlerin de mirastan pay alacakları beyan edilmiş oldu. Dikkat edilirse birinci görüş ile ikinci görüş birbirine benzemektedir. Ancak birinci görüşte Allah'ın hükmünün beyan edildiği âyetler olarak 11 ve 12. âyetler ifade edilmiş, ikinci görüşte ise 176. âyet olarak ifade edilmiştir.

- c- Hz. Aişe'den nakledilen diğer bir görüşe göre, kitapta zikredilen hükümden maksat, bu sûrenin 3. âyetinde zikredilen ve mehirleri verilmeden yetimlerle evlenmeyi yasaklayan âyet-i kerimenin hükmüdür. Zira cahiliye döneminde kişiler, velâyeti altında bulunan, malında kendisine ortak olan ve güzelliği yerinde olan yetimlerle evleniyor; onlara mehir vermiyorlardı. Bu sûrenin 4. âyeti indirilerek, yetimlere karşı adaletli davranamayanlara diğer kadınlarla evlenmeyi emretti. İşte âyet-i kerimde bu hüküm zikredilmekte, "Kitapta okunan" şeklinde ifade edilmekle bu hükmü Allah'ın koyduğu bildirilmektedir.²⁵⁰
- d- Muhammed b. Mûsâ'ya göre ise kitapta zikredilen hükümlerden maksat, Resulullah'a sormadıkları ve kocasıyla geçinemeyeceğinden korkan kadının hükmüdür. Bu hüküm, Nisâ 127. âyetten sonraki âyette zikredilmektedir.²⁵¹

²⁴⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/526.

²⁵⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/526.

²⁵¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6/526.

Âyet hakkında var olan rivâyetleri zikrettikten sonra Taberî, bu görüşlerden tercihe şayan olanının birinci görüş olduğunu söylemektedir. Kitapta size okunan şeylerden kastedilenin, bu sûrenin baş kısmında ve en sonunda zikredilen miras hükümlerini beyan eden âyetler olduğunu ifade etmektedir. Taberî bu âyetteki açıklamada yer alan kitapta size okunan hükümler kısmını Nisâ sûresi ile sınırlandırmıştır. Çünkü tercih ettiği birinci görüşün açıklama noktasını, bu sûreyi baz alarak yapmıştır. Buna göre âyetin izahı şöyledir: “Ey Muhammed kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar.” De ki: “Kadınlar hakkında size fetvayı Allah verir. Kur’ân’da size okunan miras âyetlerindeki hükümler yönünden Allah’ın kendileri için mirastan pay takdir etmesine rağmen; sizlerin kendilerine mirastan pay vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlara ait olan fetvayı da Allah verir. Yine ergenlik çağına gelmedikleri için kendilerine mirastan pay verilmeyerek zayıf düşürülen çocuklara ait ve sizin, yetimlere karşı adaletli davranmanız hakkındaki fetvayı da Allah verir.”²⁵²

Te`vîlâtü'l-Kur`ân'da Mâtürîdî: “Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü Allah açıklıyor.” âyeti için burada Cenâb-ı Hakk’ın, insanların kadınlar hakkında açıklama yapılmasını istediklerini zikretmiştir. Fakat bu açıklamanın hangi konuyla ilgili olduğunu belirtmemiştir. Mâtürîdî bu âyetle, bazen yöneltilen soruda herhangi bir açıklama bulunmasa da, verilen cevapta sorunun maksadını görebilmenin mümkün olabileceğini ifade ederek bir analiz de bulunmaktadır. Bu analizini desteklemek amacıyla şu ilahi beyanı örnek vermektedir *“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar vardır.”* (Bakara 2/219) Mâtürîdî, bu âyetle ilahi beyanın, yani içki ve kumar hakkında sorulan sorudan maksadın, ondaki zarar ve günah olduğunu göstermek amacıyla zikredildiğini söylemektedir.²⁵³ Örnek olarak verilen âyetle kullanılan usulün, konumuz olan Nisâ 127. âyetle de var olduğunu ifade etmiştir.

“Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü Allah açıklıyor.” Bu bölümün ne sorusunda ne de cevabında sorunun neye yöneltildiğinin açıklaması yapılmamıştır. Miras ve diğer haklar gibi kadınlarla ilgili her şeyin sorulmuş olabilmesi mümkündür. Nitekim bunlar Kur’ân-ı Kerim’de teker teker belirtilmiştir. Meselâ. *“Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay*

²⁵² Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 6/526.

²⁵³ Mâtürîdî, *Te`vîlâtü'l-Kur`ân*, 4/46.

vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır.” (Nisâ 4/7) ve “Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınlarında kazandıklarından nasipleri var.” (Nisâ 4/32) mealindeki âyetler miras hakkındadır. Kadınların hukuku konusunda ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde görevlerine denk hakları vardır.” (Bakara 2/228) Belirtilen âyetteki sorunun, evliliğin doğurduğu haklardan başka haklarla ilgili olması da muhtemeldir. Cenâb-ı Hak diğer âyetlerde bu hakları tek tek belirttiği için açıklanmaya çalışılan Nisâ 127. âyet onları beyan etmemiştir. Çünkü buradaki cevap, bir vaâd konumunda “size açıklıyor” şeklindedir. Zira Allah Teâlâ bunu zaman zaman yapmaktadır. Mâtürîdî burada başka bir ihtimalin daha var olduğunu söyler: Cenâb-ı Hakk’ın bazen soruda ve cevapta hiçbir açıklama yapmamış olması, meselenin ehline bilinmiş olmasından kaynaklanabilir. Bu durumun ehline malum olduğu için sorunun cevabını açıklamaya gerek görmemiştir. Mâtürîdî âyetle nitelenen konunun kesin ifadelerle zikredilmemiş olması nedeniyle, müfessirlerin yorumlarının doğru olabileceğini söylemektedir.²⁵⁴

Âyetin inmiş olduğu toplumdaki cahiliye Arapları kadınlara ve küçük çocuklara miras vermiyor, ancak savaşıp ganimet alabilecek erkek çocuklara veriyordu. Allah Teâlâ kadınların ve küçük çocukların da mirasta hak sahibi olduklarını açıklayıp onlar için belli haklar ayırınca, ashâb-ı kirâm bunu Resulullah’a sormuşlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü Allah açıklıyor.” Mâtürîdî bu bilgiyi verdikten sonra İbn Abbas’tan da böyle bir rivâyetin geldiğini ve onun da meseleyi bu şekilde açıkladığını belirtmiştir.²⁵⁵ Mâtürîdî, âyet üzerinde net olarak bir yorumda bulunmamakla birlikte âyetin nüzul ortamı bilgisine de yer vererek konunun miras hakları üzerine olabileceği yorumunu yapmıştır.

Taberî ve Mâtürîdî’nin tefsirlerine yer verilen Nisâ sûresi 127. âyetle, fıkhi bir mesele olan kadınlara verilen miras hakkı üzerine müfessirlerin açıklamaları incelendi. Taberî konuya ilişkin rivâyetleri zikrederek, konu bütünlüğüne de dikkat çekerek, âyetle miras haklarının ifade edildiği yorumunu tercih etti. Mâtürîdî ise âyetin birden fazla konuyu içerdiğini söyleyerek bir tercihte bulunmadı. Ancak nüzul ortamı bilgisine de yer vermesi nedeniyle, konunun miras ile ilgili olduğunu düşündüğü yorumu

²⁵⁴ Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 4/46.

²⁵⁵ Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 4/46.

yapılabilir. Taberî, sûredeki konu bütünlüğü nazarında yapmış olduğu yorumu nedeniyle tercih ettiğimiz görüş olmuştur. Sonuç itibariyle her âyetin, yer aldığı sûre içerisinde bir bütünlüğü vardır. Bu bütünlük göz önünde tutularak anlaşıldığında daha doğru bir sonuca varılabilir.

3.3.5. Uhdesine Mal Verilmemesi Gereken Kimseler

Nisâ sûresi 5. âyette, bireysel ve ekonomik olarak bir kişinin, kazanmış olduğu mal konu edilmiştir. Âyette malın kullanımı ve korunması konusu genelinde malın kimler eline verilmemesi vurgusu vardır. Bu başlığımız içerisinde malın kullanımı, sarf edilmesi noktasında akıl zayıflığı olan kişilere yönelik tedbir açıklanmıştır.

Âyette Allah, “*Allah’ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin...*” (Nisâ 4/5) buyurmuştur.²⁵⁶ O, Müslümanların mallarını aklen zayıf ve eksik olan kişilere vermelerini yasaklamıştır. Mal, hayatın devamı için bir gereklilik olması nedeniyle sefihlere verilir çarçur edilmesi menedilmiştir. Bu âyetle, Kur’ânî öğretilerin bir noktada da insan hayatına iktisadi bağlamda da yön vermiş olduğunu görmekteyiz.²⁵⁷

Âyetin muhtevasına göre sefihler, infak edilmesi gereken mal sahibi yakınlardır. Müfessirler “Sefih” kelimesinin kimleri kastettiği hususunda İbn Abbas, Mücahid, Mukatil ve tabiin ile sahâbeden diğerlerine nispet ederek bir dizi görüşler nakletmişlerdir. Kimisi bu kelimeden maksadın çocuklar ve kadınlar, kimisi yalnız kadınlar, diğer bir kesim ise bu kelimeden maksadın akıl ile iyi ve kötüyü ayırt etme yeteneğinden yoksun herkes olduğunu söylemişlerdir. Âyet mal sahiplerinin, mallarını tedbir amacıyla idrak ve akıl yönünden zayıf olan çocuklarından ve kadınlarından sakınmalarını istemiştir.²⁵⁸

Taberî tefsirinde konuyla ilgili rivâyetleri sıralayarak tercihini sunmuştur. Âyet-i kerimede geçen “*السُّفَهَاءُ*” diye tercüme edilen “*Aklı zayıf olanlar*” kelimesinden kastedilen; kadınlar ve çocuklardır. Bu görüş, Said b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, Süddî,

²⁵⁶ Anlamı verilen ayetin lafzı şöyledir: وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا

²⁵⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altinkaya, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 6/72.

²⁵⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 6/72.

Dahhâk, Mücahid, Hakem, Katâde, Ebu Malik ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilmiştir.²⁵⁹

Taberî, âyet-i kerimde geçen (السُّفَهَاءُ) kelimesinin mutlak olarak zikredildiğini, bu nedenle bütün akıllı zayıf olanları kapsar mahiyette olduğunu, bu kelimeyi, akıllı zayıflardan sadece bir sınıfa tahsis etmenin doğru olmayacağını zikretmiştir.²⁶⁰

Mallarınızı akıllı ermezle vermeyin. Bu ilahi beyan hakkında Mâtürîdî tefsirinde; Hasan-ı Basrî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Yani kafirlere vermeyin.” Mâtürîdî başka bir görüşe göre mallarınızı akıllı ermezle vermeyin, aksi takdirde onlar size hakim olurlar, fakat siz onlara hakim olun denildiğini zikretmiştir. *Mallarınızı akıllı ermezle vermeyin.* Aslında “sefih” (السُّفَهَاءُ), gerçek manasında cahil olsun veya olmasın, cahillerin yaptıkları işi yapan kimselerdir. Yani sefih denildiğinde sadece akıl zayıflığı anlaşılmamalıdır. Mâtürîdî, bir kişinin gerçek anlamda akıl zayıflığı yoktur, fakat akıl zayıflığı gösteren davranışı, sözleri, kararları varsa o kişinin de sefih olarak nitelendirildiğini söylemektedir. Âlim bir kişiye bile meşru sınırları aşar ve kötü fiiller işlerse ona da sefih lakabı verilir. Mâtürîdî burada Kur’ân-ı Kerim’deki Ehl-i Kitap âlimlerinin sefihlikle nitelenmesinin bu anlayışa bağlı olduğunu ifade eder. Cahillerin de sefihlikle nitelenmesi, cehaletin sefihliği yapmaya sebep olmasındandır.²⁶¹

Matürîdî “*Mallarınızı akıllı ermezle vermeyin*” mealindeki beyanın yukarıda zikredilen iki anlama gelmiş bulunmasının muhtemel olduğunu söylemektedir. Söz konusu iki muhtevadan hangisi olursa olsun dünya ve âhiret hayatı için harcama yapmanın yahut da yapmamanın yolu tedbirli olmak, dini hükümlere riâyet etmek ve sebepleri gözetmektir. Her iki yönden de yani cahil ile alimin sefihliği malların Allah tarafından verilmiş amacını saptırır. İşte servetin lütfedildiği kimse, onu anılan sefihlere vererek malı zayi etmekten sakındırılmıştır. Şâyet bu gruplara uyacak olursa hikmet sınırının ve irade sahibi bir varlık olan insan aklının övgü alanının dışında kalır.²⁶²

Allah’ın insana akıl ve irade verdiği Kur’ân-ı Kerim’in birden fazla yerinde zikredilerek akıl ve irade sahibi olmasıyla da birçok varlıktan üstün olduğu defaatle

²⁵⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6/367.

²⁶⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6/367-368.

²⁶¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/21-22.

²⁶² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/22-23.

dile getirilmiştir. O halde insanın, diğer varlıklardan üstünlük olan bu durumu yaşantısında da göstermesi gerekmektedir.

İki müfessir de akıl zayıflığının tek bir gruba tahsis edilmesini doğru bulmamıştır. Taberî sefihlik ile ilgili genel bir anlam tercih etmektedir. Mâtürîdi ise yukarıda bahsettiği iki ihtimalin de mümkün olduğunu söylemektedir. Mâtürîdi'nin akıl zayıflığı hususunda yapmış olduğu tefsir sefihlik durumunu daha genel açıkladığı için bu âyette onun yorumunu tercih ettik. Çünkü Mâtürîdi, bir kişinin gerçek anlamda akıl zayıflığının olmadığını fakat akıl zayıflığı gösteren davranışı, sözleri, kararları varsa o kişinin de sefih olarak nitelendirildiğini söylemektedir. Âlim bir kişi hakkında bile meşru sınırları aşar ve kötü fiiller işlerse ona da sefih lakabı verilebileceğini söylemiştir.

3.4. Dini Gruplar ve Kıssalar

Tarih, hem geçmiş zaman dilimlerinde cereyan etmiş olayların, hem de özgür irade sahibi bir varlık olan insanoğlunun ortaya koyduğu eylemlerin ve bu eylemlerin sonuçlarıdır. Kur'ân-ı Kerim her iki anlamıyla da tarihle yakından ilgilenir. Geçmiş toplumlara dair tarihi anlatımlar (kıssa) Kur'ân metninin üçte birine yakın bir yoğunluğa sahiptir. Bunların çoğunu doğal olarak, peygamberli toplumların kıssaları teşkil etmektedir.²⁶³ Kur'ân-ı Kerim geçmiş dönemlerde yaşamış peygamberler ve o toplumların tarihiyle ilgili pek çok örneğe yer vermektedir. Bu örneklerle Kur'ân-ı Kerim'de yer verilmesi geçmiş hakkında insanlar bilgilensin amacıyla değildir. Burada insanların, geçmiş yaşantılardan ders çıkararak kendi hayatlarını şekillendirmeleri, hayat prensiplerini düzenlemeleri amaçlanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, aynı zamanda inmiş olduğu bölge olan Arap yarımadasında (ilk olarak Mekke ve çevresinde), o zaman diliminde ve o bölgede hangi dini gruplar varsa onlarla da iletişime girmiştir.²⁶⁴ Bireysellik ve toplumsallık insan hayatında önem ifade eden iki çizgidir. Felsefî, sosyolojik, psikolojik gibi birçok sistem bu temel üzerine oturur. Zaten toplum içinde yaşamının bir sonucu olarak, iletişime girmemesi,

²⁶³ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 691.

²⁶⁴ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 141.

bu sistemler içerisinde toplumdan ²⁶⁵ayrı yaşaması düşünülemez. Farklı dini gruplarla iletişimin, onlara yaklaşımın nasıl olması gerektiği örneklerle ifade edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’de İslam dışında hiçbir din ismiyle zikredilmez. Dolayısıyla Yahudilik ve Hristiyanlık, Kur’ân’ın konuları arasında yer almamıştır. Kur’ân yalnızca bu dinlerin müntesipleri ile ilgilenmektedir.²⁶⁶ Dinler ile değil de müntesipleriyle ilgilenmesi, o kişilerin inandıklarını düşünmeye sevk etmiştir. İnanışları şeyi düşünmeleri sağlanarak, doğru inanç üzerine vurgu yapılmıştır.

Açıklandığı gibi Kur’ân-ı Kerim’de dini gruplardan, kıssalardan, geçmiş yaşantılardan bahsedilerek insanlara geçmişten ders çıkarıp hayatlarını şekillendirmeleri, farklı dini gruplarla nasıl bir iletişim sağlamaları gerektiği ve diğer din mensuplarıyla ilişkiler üzerinde durulmuştur. Bu başlık altında üzerinde durduğumuz konulardan, Nisâ ve A’râf sûrelerinde yer alan birkaç örneğe yer verilecektir. Dini gruplar ve kıssalar başlığında iletişime girilen bazı gruplarla olan ilişkiler ile birlikte Kur’ân-ı Kerim’de kıssaların anlatılma hikmetleri ele alınacaktır.

3.4.1. Ehl-i Kitap

Ehl-i Kitap, Allah’ın peygamberlerine indirdiği kitaplara iman edenlere verilen bir isimdir. Kur’ân’da Yahudi ve Hristiyanlara “Ehl-i Kitap” denildiği gibi diğer peygamberlere indirilen kitaplara iman edenlere de “Ehl-i Kitap” denir.²⁶⁷ Nisâ ve A’râf sûreleri incelendiğinde, Ehl-i Kitap ile ilgili Nisâ sûresi 44, 49, 153-161 arasında yer alan âyetlerde Yahudilerden; 171. âyette ise Hristiyanlardan bahsedilmektedir. A’râf sûresinde bu konu ile ilgili âyete rastlanmamaktadır. Teze konu olan Nisâ sûresi 153. âyette ise Ehl-i Kitabın istediği kitap konusu üzerinden, genel olarak sahip oldukları tavır ve tutuma yer verilmiştir.

Bu âyette “Ehl-i kitap”tan kimin kastedildiği, bahsedilen kitabın hangi özelliklerde olmasını istedikleri ve istekleri gerçekleştikten sonraki tavırlarının nasıl olduğu hususunda müfessirlerin tefsirleri incelenmiştir. Söz konusu âyette Cenâb-ı Hak: “*Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Onlar bundan daha büyüğünü Mûsâ’dan istemişler, “Bize Allah’ı apaçık göster” demişlerdi de bu haksız*

²⁶⁵ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, çev. Bekir Karlıağa, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 172.

²⁶⁶ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur’an*, 148.

²⁶⁷ Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 138-139.

*davranışları yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler; biz bunu da affettik. Ve Mûsâ'ya apaçık bir delil verdik.” (Nisâ 4/153) buyurmuştur.*²⁶⁸

Âyette geçen “Ehl-i Kitap senden kendilerine gökten kitap indirmeni isterler.” bölümündeki Ehli kitabın isteklerine Yüce Allah, peygamberinin yerine cevap vermeyi üzerine almaktadır. Burada Allah, Ehl-i Kitap olarak bahsedilen Yahudilere karşı, Müslüman topluma, onların tarihinden; peygamberleri, önderleri ve uyarıcıları olan Hz. Mûsâ'yı (as) anlatmaktadır. Nüzul dönemi ortamına gittiğimizde Yahudiler, Mûsâ'ya iman ettiklerini iddia ediyor; İsa'nın ve Peygamberimizin peygamberliğini doğrulamıyorlardı.²⁶⁹

Taberî, tefsirinde âyette zikredilen Ehl-i Kitaptan maksadın, kendilerine Tevrat verilen Yahudiler olduğunu söylemiştir. Yahudiler, Hz. Muhammed'den, gökten bir kitap getirmesini istemişlerdir. Taberî, Yahudilerin Resulullah'tan istedikleri bu kitabın nasıl bir kitap olmasını talep ettikleri hususunda müfessirlerin çeşitli görüşlerine tefsirinde yer vermiştir:

- a- Süddî ve Muhammed b. Ka'b el-Kurezi'ye göre Yahudiler Resulullah'tan, gökten kendilerine yazılı bir kitap getirmesini istemişlerdir. Zira Hz. Mûsâ'ya Tevrat, gökten yazılı bir kitap olarak indirilmiştir. Bu hususta Muhammed b. Ka'b el-Kurezi şöyle demektedir: Yahudilerden bir kısım insanlar Resulullah'a geldiler ve ona: “Mûsâ, Allah katından yazılı levhalar getirdi. Sen de bize, Allah katından yazılı levhalar getir, seni tasdik edelim.” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ve bundan sonraki âyetleri indirdi.
- b- Katâde'ye göre ise Yahudilerin, Hz. Muhammed'den kendilerine indirmesini istedikleri kitap, Yahudilere mahsus olacak bir kitaptır.
- c- İbn Cüreyc'e göre ise Yahudilerin Resulullah'tan kendileri için indirmesini istedikleri kitaptan maksat, Yahudilerin belli adamlarına inecek ve Hz. Muhammed'in tasdik etmelerini emredecek bir kitaptır.²⁷⁰

Müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerini zikrettikten sonra Taberî, bu görüşlerden tercihe şayan olanının şu görüş olduğunu söylemiştir: “Yahudiler, Resulullah'tan

²⁶⁸ Ayetin metni şöyledir: يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَأَتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُبِينًا

²⁶⁹ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, 3/125.

²⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7/638-640.

istemişlerdir ki o, Allah'tan, bütün yaratıkların benzerini getirmekten aciz kaldıkları, kendilerinin de hak Peygamber olduğuna şahitlik ettikleri ve Yahudilerin, Resulullah'a tabi olmalarını emreden bir kitabı, gökten Yahudilere göndermesini istesin." İstenen bu kitabın yazılmış bir kitap olması, bu talepte bulunsun ya da bulunmasın onların hepsine veya sadece talepte bulunanlara indirilmiş olması muhtemeldir. Bu itibarla Taberî, yukarıda zikredilen görüşlerin hepsinin de mümkün olabilen görüşler olabileceğini söylemiştir.²⁷¹

Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'da "Ehl-i Kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar." anlamına gelen bu âyet-i kerime hakkında yapılan iki yorumdan birinde şöyle denildiğine yer vermiştir: Onlardan her biri, Muhammed (as)'in herkese bir kitap getirmesini istiyordu. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın şu beyanlarına benzemektedir: "Onlardan her biri, kendisine açılmış sahifeler (ilahi vahiy) verilmesini istiyor. Hayır!" (Müddessir 74/52-53); "Bize okuyacağımız bir kitap indirmedığın sürece göğe çıktığına da asla inanmayacağız." (İsrâ 17/93) Denilmiştir ki onlar bir defada indirilen Tevrat gibi bir kitap istiyorlardı. "Kur'ân ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!" (Furkân 25/32) mealindeki âyette ifade buyrulduğu üzere; nasıl ki Tevrat Hz. Mûsâ'ya parçalar halinde değil, bir defada indirilmişse Kur'ân-ı Kerim'in de Hz. Muhammed'e bir defada indirilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Şâyet Kur'ân, Allah tarafından gelmiş olsaydı Tevrat'ın bir defada geldiği gibi o da parça parça değil bir defada nâzil olurdu, o yüzden bu Muhammed'in uydurmasıdır diyorlardı. Cenâb-ı Hak şöyle haber vermiştir: "Onlar bundan daha büyüğünü Musâ'dan istemişler, 'Bize Allah'ı apaçık göster' demişlerdi." Onlar Musâ'dan istediklerinin benzerini Muhammed (as)dan da istemişlerdi. "Bize melekler gönderilmesi veya Rabbimizi görmemiz gerekmez mi?" (Furkan 25/21) demişlerdi.²⁷²

Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın onların üzüntü verici taleplerine karşı peygamberini teselli ettiğini ve ona sabrı emrettiğini ifade ediyor. Mâtürîdî, onların Mûsâ'dan peygamberliğine delil olacak mucizeler istediklerini, Mûsâ'nın da mucizeleri gösterdiğini ama yine inanmadıklarını söylemektedir. Allah burada Ehl-i Kitap'ın isteklerinin doğru yolu bulma amacı taşımadığını, inada dayalı istekler olduğunu haber vermektedir. Çünkü onların istekleri doğru yolu bulma amacı taşıysaydı, arzuları yerine

²⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7/641-642.

²⁷² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4/96.

getirildiğinde, doğru yolu kabul etmeleri gerekirdi. “*Bu haksız davranışları yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı.*” (Nisâ 4/153) mealindeki âyette ifade edildiği üzere azap kendilerini yakalayivermişti. Zaten Ehl-i Kitap, öğrenmek amacıyla değil, inat olsun diye isteklerde bulunuyordu.²⁷³

Nisâ sûresi 153. âyette Ehl-i Kitap ifadesi üzerinden, kendilerine Tevrat indirilen Yahudiler’in istekleri konu edilmiştir. Taberî, Yahudiler’in Resulullah’tan bir kitap istediklerini söylemiştir. Ancak istedikleri bu kitabın içeriği hakkında da yorumda bulundukları ifade edilmiştir. Taberî, Yahudilerin Allah’tan, bütün yaratıkların benzerini getirmekten aciz kaldıkları, kendilerinin de hak Peygamber olduğuna şahitlik ettikleri ve Yahudilerin, Resulullah’a tabi olmalarını emreden bir kitabı, gökten kendileri için göndermesini istediklerini söylemiştir. Mâtürîdî ise Ehl-i Kitap’ın isteklerini iki yönde ele almıştır. İlk olarak Ehl-i Kitap Yahudiler’in her birinin Resulullah’tan kendilerine bir kitap istemeleri; diğeri de tıpkı Hz. Mûsâ’ya bir defada indirilen kitap gibi toplu indirilmiş bir kitap istedikleri şeklindedir. İki müfessirinde “Ehl-i Kitap’ın istekleri” noktasında yapmış oldukları tefsir, küçük farklar olmakla birlikte benzemektedir. Bu nedenle âyet özelinde iki müfessirden bir seçimde bulunmamayı uygun gördük. Taberî’nin ve Mâtürîdî’nin yorumu âyeti anlama üzerinde farklı açılardan bakış açısı sunmuştur.

3.4.2. Yahudilerin Hz. Peygamber’e Karşı Tutumları

Hz. Muhammed’e Allah’ın verdiği peygamberlik lütfu, iman etmeyenler için haset sebebi olmuştur. İman etmeyen bu gruplar, Kur’ân-ı Kerim’in indirildiği bölge göz önüne alındığında genel olarak Yahudiler, Hristiyanlar ve müşriklerdir. Bu gruplarla ilişkilerin yoğun olduğu zamanın Medine dönemine denk gelmesi nedeniyle farklı gruplarla ilişkiler A’râf sûresine nazaran, Nisâ sûresinde daha fazla yer almaktadır.

Nisâ sûresi 54. âyette Allah’ın lütfunun ikramlarından neyin anlaşıldığı ele alınacaktır. Yüce Allah Âyeti kerimede “*Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümrانlık bahsettik.*” (Nisâ 4/54) buyurmuştur.²⁷⁴ Allah’ın Hz. Muhammed’e verdiği peygamberliğe haset eden belli bir grubun bu haset ettikleri

²⁷³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 4/97.

²⁷⁴ Ayetin metni şöyledir: أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ أَتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا

noktanın ne olduğu ve müfessirlerin âyeti nasıl tefsir ettikleri üzerine bir inceleme yapılmıştır. Haset eden bu grup Yahudilerdir. Âyette Yahudiler'in Hz. Peygamber'e karşı takındıkları tutum üzerinde durulmuştur.

Âyette haseti yargılamak ve çirkinliğini göstermek amacıyla “*Yoksa Peygamber (sav)’e ve müminlere haset mi ediyorlar?!*” buyrulmaktadır. Yahudiler, Allah'ın müminlere nasip ettiği zafer, galibiyet, izzetlerinin artması ve günden güne ilerlemelerinden dolayı Müslümanlara haset etmekteydiler. Bu hasetlerinin yersiz olduğunu belirtmek amacıyla “Biz vermiştik” ifadesi kullanılarak bildikleri bir şeyle, yani Allah'ın kitap ve hikmeti İbrahim hanedanına verdiğine ilişkin kendi bilgileriyle onların seslerini bastırma amaçlanmıştır. “İbrahim hanedanı” Peygamber'in (sav) selefleridir.²⁷⁵ Yani Allah'ın onlara vermiş olduğunun benzerini Peygamber'e (sav) de vermesi garip olarak algılanacak bir durum değildir.

Âyet hakkındaki açıklamadan sonra Taberî, Allah'ın insanlara rızkından verdiği şeylerden maksadın ne olduğu hususunda iki görüşten bahseder; Bunlardan biri Katâde ve İbn Cübeyr'e aittir. Bu alimler Allah'ın rızkından maksadın peygamberlik olduğunu söylemektedirler. Buna göre âyetin izahı şöyledir: “Yoksa Yahudiler, Allah'ın Arap kavmine lütfundan verdiği peygamberliği mi kastediyorlar?” İkinci görüş ise Abdullah b. Abbas, Süddî ve Dahhâk'a aittir. Onlara göre ise, Allah'ın lütfundan verdiği şeylerden maksat, Hz. Muhammed'e dilediği kadar kadınla evlenmeyi helal kılmasıdır. Bu izaha göre de âyetin manası şöyledir: Yoksa Yahudiler, Allah'ın Peygamberi Muhammed'e dilediği kadar kadınla evlenmesini mübah kılmasını mı kıskanıyorlar?²⁷⁶

Taberî, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira Allah'ın lütfundan verdiği şeyin Peygamberlik olduğu ve bununla Araplar'ı şerefleştirdiği muhakkaktır. Çok kadınla evlenme de Allah tarafından verilen bir lütuf ise de bu olay Resulullah'ın ve sahabilerinin övülmeleri için yeterli bir sebep değildir.²⁷⁷ Taberî âyette yer alan ‘*Allah'ın lütfu*’ lafzını peygamberlik olarak ele almıştır. Lafzın sadece çok kadınla evlilik hususunu içine aldığını söylemenin eksik olacağını ifade etmiştir.

²⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/160.

²⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7/158-159.

²⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7/159-160.

Mâtürîdi ise “*Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar?*” âyeti hakkında Cenâb-ı Hakk’ın şöyle buyurmuş olabileceğini zikrediyor: Belki haset eden topluluk, Allah Teâlâ’nın, kitap ve nübüvvet türünden verdiği üstünlük dolayısıyla, Muhammed’e (sav) haset ediyorlar. Onların bu iddialarını reddetmek üzere âyetin devamında Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Oysa İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik.*” İbrahim’e haset etmediler. O zaman Hz. Muhammed’e verdiği kitap ve Peygamberlik sebebiyle nasıl haset edebilirler. Oysa Hz. Muhammed de İbrahim’in evladından, soyundandır. Burada haset eden topluluğun hasetlerine yönelik bir eleştiri ve kendileriyle -yaptıkları hasetle- çeliştikleri husus vardır.²⁷⁸

Mâtürîdi, âyette yer alan “*Allah’ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı*” bölümündeki lütfun çok kadından dolayı olduğunun da söylendiğini zikretmiştir. Fakat bu yaptıkları haset değil, bir kötöleme ve ayıplamadır. Çünkü haset, bir kimsenin kendisinde olmayan bir şeyi başkasında görüp, o şeyin başkasının değil kendisinin olmasını temenni etmesidir. Oysa onların da kadınları vardı. Şâyet kendilerinin de çok kadınları varsa kadından dolayı ileri sürdükleri bir kötöleme ve yaptıkları ayıplamadır. Eğer bu hasetleri çok kadından ötürü söz konusu olsaydı şöyle diyebilirlerdi: “Şâyet peygamber olsaydı peygamberlik, onu kadınlarla meşgul olmaktan alıkoyardı.” veya “Dörtten fazla kadınla evlilik, insanlara haram kılınmıştır. Fakat kendisi dokuz, on kadınla evleniyor.”²⁷⁹ Bunun üzerine onların ithamlarını reddederek Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Andolsun ki senden önce de elçiler göndermiş, onlara da eşler ve çocuklar vermiştik.*” (Ra’d 13/38)

Mâtürîdi, kadınların çokluğunu risâlet ve nübüvvetin varlığına engel olmadığını söylemiştir. O, kişiye çok kadınla evlenmenin iki şeyden dolayı yasaklandığını ifade eder: Ya zulmetme korkusu yahut da haklarını vermekten aciz olma durumudur. Kendi açılarından peygamberlerin zulmetmesi söz konusu değildir, zaten onlar kadınların haklarını yerine getiriyorlardı. Şunu da belirtmek gerekir ki, Resûlullah’ın özellikle dokuz yahut on kadının haklarına riâyet etmesi Hz. Muhammed’in nübüvvetinin mucizelerindendir.²⁸⁰ Çünkü O, geceleyin ibadette bulunmak, gündüz de oruç tutmak açlığa dayanmak ve peş peşe çeşitli zorluklara tahammül göstermekle tanınmaktadır.

²⁷⁸ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/266.

²⁷⁹ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/267-268.

²⁸⁰ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/267-268.

Halk arasında bilindiği üzere, durumu bundan ibaret olan bir kimse tek kadının bile hakkına riâyet etme gücüne sahip olamazken, nerde kaldı ki on veya fazlasının hakkına riâyet edebilsin. Diğer birkaç peygambere de baktığımızda bu durumun yer aldığını görmekteyiz. Hz. Davud’un yüz kadına bakması, Süleyman (as)’ın bin kadına bakması bu ölçüye göredir. Bu husus peygamberlik alametlerindendir. Çünkü bu kadar çok sayıda kadının haklarına riâyet etmeye onlardan -peygamberlerden- başkasının gücü yetmez.²⁸¹

Mâtürîdî’nin yorumları incelendiğinde, birden fazla kadınla evlenildiğinde adaleti gözetme noktasının güç olması bakımından insanların zorlanacağını, hatta adaleti sağlayamayıp zulmedeceği bir durumun olma olasılığının çok yüksek olduğu çıkarılabilir. Bu kadar hassas ve zor bir duruma ancak peygamberlerin güç yetirebileceği zikredilmektedir. Yahudilerin Hz. Peygamberi kıskanmalarının nedenlerinden biri de, birden çok evlilik yapması olarak yorumlandığı için Mâtürîdî burada İsraili haberlerden de örnekler vererek, bunu açıklama yoluna gitmiştir.

Âyetin tefsirine farklı bir bakış açısından yaklaşmak amacıyla Kadı Beydavî tefsirine de yer verilebilir. Beydavî: “Yoksa insanları mı kıskanıyorlar?” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Cevaben, hayır, onlar Resulullah’ı (sav) yahut Arapları veyahut bütün insanları mı kıskanıyorlar? Çünkü bir kimseyi peygamberlikte kıskanan bütün insanların fazilet ve kemallerini kıskanmış gibidir. Bu yüzden onları kınadı ve kıskançlıklarını da reddetti.²⁸² Beydavî burada âyetin tefsirinde haset edenlerin peygamberlik hususunda yaptıkları bu kıskançlığa genel bir anlam vererek, bütün insanların kemal ve faziletlerini kıskanmak olarak ele almıştır. Çünkü insan diğer varlıklardan akıl sahibi olmasıyla ayrılmaktadır. Peygamberler de bu en yüce varlık olan insanlardandır. Beydavî’nin açıklamalarına göre Peygambere haset edenler, insanlığı kıskanmış gibidir diyebiliriz.

Özetle âyetin tefsirinde Taberî ve Mâtürîdî, Allah’ın lütfu kavramında, lütuftan maksadın peygamberlik olduğunu söylemekle yaklaşık olarak aynı anlamları vermişlerdir. Taberî tercih ettiği görüşü açıklarken çok kadınla evlilik meselesini bir lütf olarak değerlendirmekle birlikte, âyetle zikredilen hususta bir övülme sebebi olarak ele almıştır. Mâtürîdî ise çok kadınla evliliği nübüvvetin bir mucizesi olarak

²⁸¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/267-269.

²⁸² Beydavî, *Envaru’t-Tenzîl*, 1/536.

değerlendirmiş ancak âyette zikredilen lütfu Taberî gibi peygamberlik olarak ele almıştır.

Âyette zikredilen Allah'ın lütfundan maksadın çok kadınla evlilik olması yönündeki açıklamada Mâtürîdî tercih edilebilir. Zira Mâtürîdî'nin çok kadınla evliliği adaleti sağlama noktasında, nübüvvetin mucizesi olarak görme hususunda yaptığı açıklamalar konunun izahı noktasında tercihe şayandır. Lütuf olarak gördükleri çok kadınla evlilik mevzusunun adaleti sağlama noktasında bir insanın gücünün yetmesinin zor olduğu vurgulanmıştır. İnsan duyguları olan bir varlıktır. Her ne kadar eşleri arasında adaleti sağlayıp zulmetmemeye çalışsa da bunu başarması zordur. Bu hususta en az hata yapabilecek olan insan peygamberlerdir.

3.4.3. Müşrikler

Müşrik, Allah'a ilah, rab, ma'bud oluşunda, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul eden kimseye denir. Başka bir ifadeyle müşrik, ulûhiyyet özelliklerinden birini, bir başkasına veren kimsedir.²⁸³ Mekke döneminde müşriklerle Müslümanlar aynı toplum içinde beraber bir yaşam sürmekteydi. Bu durumda müşriklerin Müslümanlarla özellikle de Peygamberimizle iletişimi görülmektedir. Bu iletişimlerinde müşriklerin tahrik edici ve şüphe uyandırıcı lafızlarına rastlanmaktadır.

A'râf sûresi 2. âyette ele alınan husus müşriklerle oluşan bu iletişimde müşriklerin sözleriyle kalpte şüphe oluşturmalarıdır. Aynı zamanda Mekke dönemindeki müşriklerin inkarlarının sûrenin konularına yansıdığı bu âyette görülmektedir. Cenâb-ı Hak: *"Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermek için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın."* (A'râf 7/2) buyurmaktadır.²⁸⁴

Âyette geçen *"Göğsünde ondan bir sıkıntı olmasın"* ifadenin ne anlama geldiğini; sıkıntı kavramının nasıl tefsir edildiği incelenenektir. Teze konu olan müfessirlere geçmeden önce farklı müfessirlerin de konu ile ilgili tefsirlerine yer verilmiştir. "Sıkıntı" diye tercüme edilen lafzı Kadı Beydavî şüphe olarak tefsir etmiştir. Çünkü şüphe edenin göğsünde bir sıkıntı vardır ya da o hususta yalanlanmak, hakkını tam

²⁸³ Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 506.

²⁸⁴ Anlamı / mealı verilen ayetin lafzı şöyledir: كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ فِي صَدْرِكَ حَزَجٍ مِنْهُ لِنُنْذِرَ بِهِ وَنُبَكِّرَ بِهِ الْمُؤْمِنِينَ

elde edememek korkusuyla kalbi sıkışık olan kimsedir. Beydavî yasağın şüphe duyana yönlendirilmesinin mübalağa sebebiyle olduğunu söylemiştir.²⁸⁵

Zemahşerî de *Keşşaf*'ında, “*Sakın bundan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın*” ifadesindeki sıkıntının şüphe anlamında olduğunu zikretmiştir. Zemahşerî şüphenin ‘sıkıntı’ olarak isimlendirilmesinin sebebini, yakîn sahibi kimsenin göğsünün, yani zihninin açık ve ferah olması, şüphe içinde olan kimsenin de göğsünün daralması, sıkıntıya girmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu âyette, “onun Allah’tan inzal edildiği konusunda şüpheye düşme” ya da “onun tebliği konusunda sıkıntıya düşme” anlamında olduğunu söylemiştir. Çünkü Peygamber (sav), halkından, onların kendisini yalanlamalarından, kendisine eziyet etmelerinden ve yüz çevirmelerinden endişe ediyor; bu sebeple de tebliğ vazifesini eda etme konusunda içi daralıyor, bir türlü ferahlayamıyordu. Bu yüzden Allah, Peygamberini halkının tepkisini düşünüp endişelenmesini kendisine yasakladı.²⁸⁶

A'râf sûresi 2. âyet özelinde ele alınan “*Göğsünde ondan bir sıkıntı olmasın*” mealindeki ifade için farklı müfessirlerden tefsir açıklamalarına yer verilerek genel bir çerçeve çizilmiş oldu. Taberî'nin tefsirine geçtiğimizde âyet-i kerimede geçen ve “Sıkıntı” diye tercüme edilen حَزَجْ kelimesinin Arapça sözlük anlamının “Sıkıntı, darlık vb. şeyler” olduğunu söylemiştir.²⁸⁷ Taberî öncelikle sözlük anlamına yer vererek kelimenin anlamını ifade edip; sonrasında âyeti açıklama hakkında yer verilen rivâyetlere geçerek tefsirini yapmıştır.

Âyette yer alan “sıkıntı”dan maksadın, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katâde ve Süddî “Şüpheye düşmek” olduğunu, söylemişlerdir. Taberî müfessirlerin burada geçen müşriklerin sözleriyle oluşturdukları sıkıntıyı, “Şüpheye düşme” manasında tefsir etmelerinin sebebindeki şüphenin, onun hak kitap olması hakkında olduğunu söylemiştir. Bu sebeple buradaki sıkıntı, “şüpheye düşme” olarak ifade edilmiştir.²⁸⁸

Âyette “Kitap” olarak ifade edilen Kur’ân-ı Kerîm’dir. Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğu âyette belirtildikten hemen sonra “*Ondan dolayı içinde bir sıkıntı olmasın*” buyrulmuştur. Buradan anlaşıyor ki Hz. Peygamber, müşriklerin kendisini yalancılıkla suçlayacaklarından, kendisine inanmayacaklarını,

²⁸⁵ Beydavî, *Envaru't-Tenzîl*, 2/212.

²⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/798.

²⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/55.

²⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/56.

olumlu bir tepkide bulunmayacaklarını düşündüğü için onlara tebliğde bulunmaktan çekiniyor ve üzülyordu. Buna rağmen, insanlar iman etseler de etmeseler de Kur'ân inkârcıları ikaz etmek, müminlere de kendi rehberliğini hatırlatmak üzere indirildiği için, Resûlullah'ın tebliğ işlevini her durumda yerine getirmesi gerekiyordu.²⁸⁹

Mâtürîdi tefsirinde, *“Bu, kendisiyle uyarman için Rabbi’nden indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın.”* âyetinde Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu söylemektedir: Kavmine tebliğ etmek üzere Allah'ın sana farz kıldıklarından, Allah'ın seni müşriklerden uzak durmaya mecbur etmesinden ve müşriklerin Allah'tan başkalarına kulluk etmelerinden dolayı kalbin daralması.²⁹⁰

Hz. Peygamber daha önceki peygamberlerin korktukları şeylerin başına gelmesinden korkuyordu. Nitekim Hz. Mûsâ'nın: *“Onların beni öldürmelerinden korkuyorum.”* (Şuara 26/14) demesi örnek verilerek, Cenâb-ı Hak Hz. Muhammed'e, *“Allah seni insanlardan koruyacaktır.”* (Maide 5/67) buyurarak onu korkusundan emin kıldı. İnsanların bu âyetlerin Allah'tan geldiğini anlamaları için de bu sûrenin sonunda *“Haydi ortak olarak gördüğünüz o varlıkları çağırın, sonra bana karşı planınızı kurun, göz açtırmayın bana!”* (A'râf 7/195) buyrulmuştur. Burada Allah, insanların kendisine yapmalarından korktuğu kötülükleri, asla yapamayacaklarını Resulullah'a haber veriyordu.²⁹¹

“Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın” buradaki حَرْج kelimesi, göğsün daralması anlamına gelir. Mâtürîdi, “göğsün daralması” mealindeki bu ifadenin çeşitli anlamlara geldiğini söylemiştir:

- a) Küfür ve şirk içinde olan o kafirlere, özellikle kendine muhalif olanları öldürmeyi ve helak etmeyi amaç edinen krallara ve firavunlara, kitabı tebliğde karşılaşacağı tehlikelerden ve zorluklardan dolayı Peygamberin içinin daralması anlamına gelebilir.
- b) Yahut onun Allah'tan gelmediğine dair şeytanın gönlüne vesvese vermesi anlamına da gelebilir.

²⁸⁹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/500.

²⁹⁰ Mâtürîdi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/286.

²⁹¹ Mâtürîdi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/286-287.

- c) Yahut da kendisine onun, öncekilerin efsanelerinden ibaret olduğunu söyleyebilirler. Nitekim o kafirler de öyle söylemişlerdi: “Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir.”²⁹²

Mâtürîdî “*Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın*” mealindeki bölümün yasak koyma anlamına da gelebileceğini söylemiştir. Yani bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın, sana yüklenen bu sorumluluktan dolayı içinde bir darlık olmasın! Mâtürîdî, sen kendine müşriklerin sözleri, davranışları nedeniyle helak edecek bir sıkıntıyı yüklenme anlamına gelmesinin de muhtemel olduğunu söylemektedir. Nitekim bir âyette Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Sen de onların yüzünden üzülmeye, tuzak kurmalarından dolayı da canını sıkma.*” (Neml 27/70) Başka bir âyette de şöyle buyurdu: “*Onlar için üzülmeye kendini helak etme.*” (Fâtır 35/8) Bu âyetler yasaklama anlamında değil, ancak kendini helak edecek sıkıntıyı yüklenme anlamındadır. Mâtürîdî, farklı sûrelerden âyetleri örnek getirerek A’râf sûresi 2. âyetin açıklamasını desteklemiştir.²⁹³

Özetle Mâtürîdî, “*Artık kalbinde bir sıkıntı olmasın*” mealinde Allah’ın, Resulullah’a farz kıldığı kulluk görevleri ve kavminin karşı çıktığı hükümler konusunda içinin daralmamasını emrettiğini ifade etmiştir.

Taberî, sıkıntıyı, “Şüpheye düşme” olarak ifade edildiğini söylemiştir. Buradaki şüphenin ise -müşriklerin sözleriyle- Kur’ân’ın Allah’tan geldiğine yani hak kitap olduğuna dair şüpheye düşme olduğunu belirtmiştir. Mâtürîdî ise “*Kalbinde bir sıkıntı olmasın*” ifadesi için birden fazla anlam vermiştir. Bu manalar, Resulullah’ın şirk içinde olan kafirlere, kitabı tebliğ etmek durumunda karşılaşıacağı tehlikelerden ve zorluklardan dolayı içinin daralması anlamına gelebileceğini veya vahiylerin Allah’tan gelmediğine dair şeytanın gönlüne vesvese vermesi yahut da kendisine onun, öncekilerin efsanelerinden ibaret olduğunu söyleyebilecekleri gibi anlamların olduğunu zikretmiştir. İki tefsirde incelendiğinde Mâtürîdî’nin birden fazla anlam verdiğini ve bu anlamlar içerisinde Taberî’nin yorumunun da varolduğu görülmektedir. Mâtürîdî’nin verdiği birkaç mana genel olarak ifade edildiğinde; “*Artık kalbinde bir sıkıntı olmasın*” meali için Allah’ın, Resulullah’a farz kıldığı kulluk görevleri müşriklerin sözleri, davranışları ve kavminin karşı çıktığı hükümler

²⁹² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/287.

²⁹³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/287.

konusunda iinin daralmamasını emrettiğini ifade etmesi bu âyet için tercih nedenimiz olmuştur. Konuya birkaç noktadan yaklaşıarak olası anlamlara yer vermesi nedeniyle, A'râf sûresi 2. âyet için Mâtürîdi'nin tefsiri tercih edilmiştir.

3.4.4. Kıssaların Hikmetleri

Kur'ân-ı Kerim de geçmiş dönemlerde yaşamış peygamberler ve onların toplumlarının tarihiyle ilgili pek çok örneğe yer verilmektedir. Kur'ân'ın indiğı bölgede yaşayan insanların tarih kültürleri, büyük ölçüde, bilinen Arap tarihi ve Ehl-i Kitap kaynaklı Kitab-ı Mukaddes kıssalarından oluşmaktadır. Böylece Kur'ân'da işlenen tarihi örneklerde, işte bu malzemeler arasından seçilmiştir.²⁹⁴

Nisâ ve A'râf sûreleri incelendiğinde kıssaların genel olarak yer ettiğı sûrenin A'râf sûresi olduğı görülür. Bu durumun nedeni A'râf sûresinin Mekkî bir sûre olmasıdır. A'râf sûresi 11- 25. âyetler arası Hz. Âdem kıssasından, 59 - 64. âyetler arası Hz. Nuh kıssasından ve 103 - 156. ve 159 - 171. âyetler arasında da Hz. Mûsâ, Harun ve İsrailoğullarının kıssalarından bahsedilmektedir. Teze konu olan A'râf sûresi 59. âyette Hz. Nuh kıssasına yer verilir. Bu başlık altında Hz. Nuh kıssasına değinilecek; ardından da Taberî ve Mâtürîdi'nin Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kıssaların hikmetlerine dair yorumları okuyucuyla paylaşılmıştır. Hz. Nuh kavmini Allah'ın birliğine, tevhid inancına, Allah'a ibadet etmeye davet etmiştir. Bu daveti de uzun yıllar sürmüştür. Hatta inanmazlarsa büyük bir azap geleceğini de haber vermesine rağmen, çok az kişi hariç kavmi inkarını sürdürmüştür.

A'râf sûresi 59. âyette Hz. Nuh'un kıssasının bir bölümüne yer verilmiştir. Allah Teâlâ, *“Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.” (A'râf 7/59)* buyurmaktadır.²⁹⁵ Âyette incelenilecek husus kıssanın içeriğine değinme ya da Hz. Nuh'un kavmi hakkında açıklamalarda bulunma değil; daha çok âyet özelinden Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kıssaların hikmetleri, esasları üzerinde; teze temel alınan müfessirlerin açıklamalarına yer vermektir.

²⁹⁴ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 725.

²⁹⁵ Ayetin metni şöyledir: لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

Allah Teâlâ A'râf sûresinin başında Hz. Âdem'in kıssasını ve bununla ilgili hususları zikretmiştir. Sonrasında da sırasıyla peygamberlerin kıssalarına yer vermektedir. Önce Hz. Nuh'u zikrediyor. Çünkü Hz. Âdem'den sonra yeryüzü halkına gönderilen ilk resul odur.²⁹⁶ A'râf sûresinde birkaç peygamberin kıssasına yer verilerek hikmetleri üzerinde duruluyor.

Bu âyette Hz. Nuh ile kavmi arasında geçmiş olan hadise, Hz. Muhammed'le halkı arasında bir benzerinin meydana gelmesi nedeniyle anlatılmıştır. Kureyş ileri gelenlerinin, Hz. Muhammed'in davetine karşı sebep oldukları şüpheler, yüce peygamberden binlerce yıl önce kavminin ileri gelenleri tarafından Hz. Nuh'un çağrısına karşı yapılmış olanların aynısıydı ve karşılıkları da, Hz. Nuh tarafından verilmiş cevapların aynısı olduğu vurgulanmıştır.²⁹⁷ Yani bu inkarcıların benzer özelliklerde olduğu zikredilerek, küfür içinde olanların zaman geçse bile değişmediği ifade edilmektedir.

Taberî, Allah Teâlâ'nın bu sûrenin başında Hz. Âdem'i zikrettiği ve bu âyetten itibaren de başta Hz. Nuh olmak üzere bir kısım Peygamberlerin, ümmetleriyle olan kıssalarını bizlere bildirdiğini ifade etmiştir. A'râf sûresi 57. âyette: Hz. Nuh'u, kavmine emirleri tebliğ etmesi, Allah'tan başka taptıkları şeylerden dolayı gazaba uğrayacakları hususunda uyarması için Peygamber olarak gönderildiği anlatılmıştır. Nuh onlara: *"Ey kavmim, sadece Allah'a kulluk edin. Onun dışındaki putlara ve tanrılara tapmayı bırakın. Zira sizin, Allah'tan başka ilahınız yoktur. Şâyet iman etmezseniz, sizler için cezası büyük olan bir günün azabından korkarım."* demiştir.²⁹⁸ Bu âyette mesel olarak gördüğümüz gibi Kur'ân-ı Kerim de kıssaların bildirilmesinin hikmetlerinden bazılarının şunlar olduğu söylenmektedir:

- a- Resulullah'ı teselli etme amacı vardır. Çünkü bu kıssalar, insanların Peygamberlerin getirdiği delil ve mucizelerden yüz çevirmelerinin süregelen bir huyları olduğunu bildirmektedir.
- b- Müminlerin maneviyatını takviye ederek, kafirlerin ise moralini yıkma hedefi vardır. Zira bu kıssalar, büyüklük taslayanların sonlarının kötü olduğunu, itaat edenlerin akıbetlerinin ise güzel olacağını bildirmektedir.

²⁹⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 6/3003.

²⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 2/45.

²⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/260.

- c- Allah Teâlâ'nın kafirlere mühlet verse de sonunda onlardan intikam alacağını bildirme ve ibret almayı sağlamaktır.
- d- Hz. Muhammed'in (sav) Peygamberliğinin hak olduğunu ortaya koyma amacı da yer almaktadır. Zira okur yazar olmayan bir zatın, insanlığın başlangıç tarihinden itibaren, kendi dönemine kadar olan zamanı, Allah'tan vahiy gelmeden özetlemesi imkansızdır.²⁹⁹

Taberî Kur'ân-ı Kerim de yer alan kıssaların hikmetlerini belli maddeler üzerinde ele almıştır. Mâtürîdî tefsirine geçtiğimizde Hz. Peygambere; *“Andolsun ki Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik.” tıpkı seni de kendi kavmine gönderdiğimiz gibi*” denilerek Hz. Peygambere yalnız olmadığı vurgusu yapılmıştır. *“Ben Peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim.” (Ahkâf 46/9)* mealindeki âyette de ifade buyurulduğu üzere, sen gönderilen ilk elçi değilsin. Bu âyet aslında, soyları bilinmese bile nebilere ve resullere imanın sahih olduğuna işaret edilmektedir.³⁰⁰

Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da, Kur'ân-ı Kerim de yer alan kıssaların hikmetleri olarak şunlar yer almaktadır:

- a) Kıssalarda Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risâletinin ispatına dair delil vardır. Çünkü bu kıssa ve haberler onların kitaplarında da açıklanmıştı. Onlar Resulullah'ın dilinin, kendi kitaplarındaki dilden farklı olduğunu, O'nun bunu öğrenmek için bilen birinin yanına gidip gelmediğini ve onlardan herhangi birinden kıssaları işitmediğini bilmekteydiler. Onların Hz. Peygamberin bu bilgileri gaybı bilen birisinden öğrendiğini anlamış olmaları gerekir.
- b) İnsan söz ve haberleri dinlemeyi seven bir fitratta yaratılmıştır. Bu, insanların kalplerine sevdirilmiştir. Öyle ki insanların bir kısmı kendiliğinden birtakım sözler söyler ki başkaları onu işitip dinlesin. Cenâb-ı Hak onlara bu haber ve kıssaları anlattı ki onlar bunları işitip dinlesinler. Bu, daha iyi ve daha uygundur. Zira Cenab- ı Hak, *“Biz sana en güzel kıssayı da anlatıyoruz” (Yusuf 12/3)* mealindeki beyanla bunların en güzel kıssalar olduğunu bildirmiştir.

²⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/260-261.

³⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/393-394.

- c) Cenâb-ı Hak bozgunculuk yapmaları ve peygamberleri yalanlamaları sebebiyle gelecekte başlarına gelecek helak, yok olma ve azap çeşitlerini, ayrıca bozgunculuk yapanla ıslah edicilerin sonunu bilsinler diye onlara bu kıssaları anlattı. Bütün bunlar, onları kendilerinden önceki bozguncuların yaptığı benzer şeyleri yapmaktan alıkoymak içindir.
- d) Cenâb-ı Hak nebi ve resullerin düşmanlarıyla, düşmanlarının da peygamberlere yönelik muamelelerinin nasıl olduğunu bilsinler diye bunları anlatmıştır ki onlar da düşmanlarına karşı peygamberler gibi muamele de bulunsunlar.
- e) Onlar beşerden bir peygamber olmasını inkar ediyorlardı. Böylelikle Cenâb-ı Hak önceki peygamberlerin tümünün beşer olduklarını bildirdi.
- f) Onlar putlara tapıyorlardı ve diyorlardı ki “*Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk.*” (Şuarâ 26/74), “*Biz onların izlerinden gitmekteyiz.*” (Zuhruf 43/23) Cenâb-ı Hak, onlara ataları arasında iyi -ki bunlar peygamberlerdi- ve kötülerin olduğunu bildirdi.
- g) Bu kıssalarda iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamanın nasıl olacağına dair bilgiler bulunmaktadır. Cenâb-ı Hak bize iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamayı, kimin iyiliği emredip kötülüğü yasaklayacağını tanımlamıştır.³⁰¹

A'râf sûresi 59. âyet için iki müfessirimiz içinden bir tercihte bulunulmayacaktır. Çünkü genel bir bütün olarak kıssaların hikmetleri zikredilerek, Kur'ân-ı Kerim de yer alma amaçları üzerinde durulmuştur. Taberî ve Mâtürîdî'nin benzer yorumları olduğu gibi Mâtürîdî, hikmetleri daha geniş çerçeve de açıklamıştır.

3.5. Âhiret

Âhiret hayatının var olması, Allah'ın adaletinin gereği ve insanın denenmesinin zorunlu sonucudur. Sonucu olmayan bir deneme anlam ifade etmezdi. Kur'ân-ı Kerim de insanın imanı ve küfrüne, sâlih ameli ve günahına; cennet veya cehennemle karşılık göreceği vurgulanarak, yeryüzünde yapacağı davranışları ve tercihlerine dikkat etmesi istenilmektedir.³⁰² Âhiret kavramı beş şekilde tefsir edilir: Kıyâmet / kalkış, hasseten cennetin kastedildiği yerler, hasseten cehennemin kastedildiği yerler, kabir ve ahîr

³⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 5/394.

³⁰² Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 246.

(son, sonuncu) anlamlarına gelir.³⁰³ Kur'ân'ın âhiret anlayışını temel olarak belirleyen görüş, her insanın yaptığı işlerin daha önce hiç hissetmediği bir şekilde şuuruna vardırılacağı bir ânin geleceğidir.³⁰⁴

Âhiret hayatı, insanın bu dünyadaki hayat sürecini anlamlandırır. Anlamlandırmakla birlikte aynı zamanda da dünya hayatını düzenler. Kişinin yaptıklarından sorumlu olma bilincini göz önünde tutarak otokontrol sağlar. İmanın esaslarından biri olması, bu dünyaya anlam kazandırması aynı zamanda kişinin hayatını şekillendirmesinde âhiret hayatı önem arz etmektedir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde âhiret hayatına değinilmektedir. Bizler de çalışmamızda Nisâ ve A'râf sûrelerinde âhiret hayatı ile ilgili yer alan birkaç âyeti inceleyerek, müfessirlerin tefsirlerine yer verildi.

Bu başlıkta dünya hayatında yapılan her şeyin kayıt altında olması, insana dünya ve âhirette verilecek karşılıklar ve dinlerini oyun eğlence edenlerin âhiretteki durumları konu edilecektir.

3.5.1. Dünya Hayatında Yapılan Her Şeyin Kayıt Altında Olması

Âhiret hayatı, bu dünyada yapılanların yargılama ve hesap sonucunda karşılığının alındığı yerdir. Nisâ ve A'râf sûresinde: Nisâ sûresi 40 - 42. âyetler arası ile 122 - 124. âyetler arası; A'râf sûresinin ise 6 - 9. âyetler arası, 38 - 40. âyetler arası ve 147. âyeti âhiretteki yargılama ve hesap konusunu içermektedir. Bizim burada A'râf sûresi 6 ve 7. âyeti konu almamız yargılama ve hesapta Allah'ın bildiği bir hususun sorgusunun yapılması değil; kulun yaptıklarının göz önüne serilerek kınama ve hatırlatma yapılmasıdır.

A'râf sûresi 6 ve 7. âyette Cenâb-ı Hak: *“Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız. Ve onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Biz (olup bitenlerden) uzakta değiliz.”* (A'râf 7/6-7) buyurmaktadır.³⁰⁵ Âyette her bilginin Allah'ın katında var olduğu, insanların saklamasının mümkün olmadığı üzerinde durulmuştur.

³⁰³ Süleymân, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, 402-403.

³⁰⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alpaslan Açıkgenç, (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 209.

³⁰⁵ Ayetin metni şöyledir: ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ (6) ﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَنْهُمْ بَعْلُمْ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ﴾ (7)

Taberî ve Mâtürîdi tefsirine geçmeden önce âyet ile ilgili âyetin daha iyi anlaşılması amacıyla, İbn Kesîr'in tefsirinden bazı hususlara yer verilebilir. İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas'ın rivâyetine yer verilir. İbn Abbas der ki: “And olsun ki onlara bilerek anlatacağız. Zaten bilmiyor da değildik. Yaptıklarından haberdarız.” âyetin manası; kıyamet günü kitap konularak, onların yapa gelmekte oldukları şeyler söylenecektir. Yani Allah Teâlâ kıyamet günü kullarına küçük veya büyük, az veya çok yaptıklarını ve söylediklerini haber verecektir.³⁰⁶ Âyetle insanların yaptıklarından, sözlerinden Allah'ın haberdar olmadığını sanmasınlar diye, insanlara bir hatırlatma ve uyarma yapılmaktadır.

Âyet hakkında genel bir açıklama yapıldıktan sonra A'râf sûresi 7. âyet Taberî tefsirinde şöyle açıklanmıştır: “Şüphesiz ki biz kendilerine Peygamber gönderilenlere dünyada kendilerine gönderdiğimiz emir ve yasaklar hususunda ne yaptıklarını bilerek anlatacağız. Zaten biz onların yaptıklarından uzak değildik.” Her şeyi bilen yüce mevlâ elbette ki kullarının dünyada yaptıklarını da bilmekte aynı zamanda da tespit ettirmektedir. Kıyamette kullarını bu tespitlerle hesaba çekecektir.³⁰⁷ Allah kullarının neler yaptığını bilmektedir. Özel olarak bir de tespit ettirmesinin nedeni; kullarının neler yaptığını, kulların bizzat kendisinin görmesi ve inkar yoluna gitmemesi içindir.

Taberî bu âyetlerle bir önceki âyet olan A'râf 5. âyet arasında bağlantı kurarak şöyle demektedir: “Allah Teâlâ bundan önceki âyetle (A'râf 7/5), kendilerine Peygamber gönderilen ümmetlerden ve Peygamberlerden hesap soracağını bildirirken bu âyet-i kerimede de, onların ne yaptıklarını bizzat kendisinin onlara bildireceğini beyan etmektedir.” O halde birinci âyetle -Araf 7/5- ifade edilen “Hesaba çekme”den maksat nedir?” Cevaben denilir ki: “Allah Teâlâ'nın hesaba çekmesinden maksat, kınama ve hatırlatmadır. Onların ne yaptıklarını öğrenme değildir.” Bu bakımdan iki âyet birbirini tamamlamaktadır.³⁰⁸

Taberî siyak sibak ilişkisini temel alarak âyeti tefsir etmiştir. Âyetteki hesaba çekme kulların yaptıklarını kendisine tek tek söyletme anlamında değildir. Buradaki hesaba çekme, biz size peygamber göndererek doğru yolu gösterdik, nelerin yanlış olduğunu ifade ettik bunlara rağmen siz yanlışta ısrarcı oldunuz anlamında bir kınamadır.

³⁰⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2904.

³⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/64.

³⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/65.

İnsanlar yaptıklarını unuturlar, adeta kendileri yapmamış gibi düşünürler. Bu nedenle Allah, siz işte bunları yaptınız, sonucu da böyle geldi anlamında bir hatırlatma yapacaktır.

Taberî, Allah Teâlâ'nın kullarını kınama ve hatırlatmada bulunmak maksadıyla, kıyamet gününde onları hesaba çekeceğini, onların da çeşitli cevaplar vereceklerini ifade eden bir âyet ekler. Âyette şöyle belirtilmiştir. “*Ey Âdemoğulları, ben size “Şeytana tapmayın. O sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin işte doğru yol budur.” Diye emretmemiş miydiniz?*” (Yasin 36/60-61)³⁰⁹ Taberî, âyeti âyetle tefsir etme yöntemini kullanarak, bir âyette ifade edilen husus hakkında başka bir âyetten açıklamalar getirip tefsir ettiği âyeti destekler. A'râf sûresi 7. âyetin tefsirinde de aynı yöntemini kullanmıştır.

Mâtürîdî, âyet ile ilgili tefsirinde şöyle demektedir: “*Ve onlara olup bitenleri tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Biz olup bitenlerden uzakta değiliz.*” Yani insanların işledikleri amellerden ve yaptıkları şeylerden haberdar değiliz sanmasınlar yani uzakta değiliz, her şeyden haberdarız. Ancak âyette ifade edildiği gibi onlara yaptıkları şeyler sorulacaktır. Mâtürîdî âyetteki sorunun, gizlenen şeyleri ortaya çıkarmak amacıyla sorulacağı için bazı şeyleri gizlemenin mümkün olduğu zannedilme ihtimalinden dolayı gelmiş olabileceğini söylemiştir.³¹⁰

Mâtürîdî, soru sormanın gayesinin bilgi almak olduğunu ifade etmiştir. Cenâb-ı Hak da “*Onlara tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız*” buyurarak, o sorunun haber ve yardım almak anlamında olmadığını, fakat kınama, açıklama veya şahitlik yapma anlamına geldiğini haber vermektedir. Buna göre Allah'ın sınaması veya imtihanı, gizli olan şeyleri ortaya çıkarmak için değil, emir ve yasağın takriri anlamındadır. Zaten imtihanın dünyadaki anlamı da budur. Yahut insanlardan gizli yapılan şeylerin açıkça ortaya konulması içindir. Bundan dolayı yaratılanlar nezdinde imtihan ve sinama olduğu için Allah'ın emir ve yasağına imtihan ve sinama diye isim verilmiştir. Her ne kadar Allah katında böyle bir ihtimal yoksa da insanlar arasında ona böyle isim verilmiştir.³¹¹

³⁰⁹ Taberî, *Câmi' u 'l-Beyân*, 10/66.

³¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/290-291.

³¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/292.

Âyeti tefsir ederken iki müfessirimiz de önceki âyeti göz önüne alarak tefsir etmişlerdir. Âyette Allah'ın her şeyden haberdar olduğu üzerine özel olarak vurgu yapılmıştır. Buradaki hesaba çekmenin sadece kullar için olduğu hatırlatılmıştır.

Taberî âyette, Allah'ın hesaba çekmesinden maksadın kınama ve hatırlatma olduğunu ifade etmiştir. Yani Allah kulunun neler yaptığını biliyor, ancak bu âyette kuluna yanlış durumları bildirdiği halde bu yanlışları nasıl yaptığı noktasında kınama ve yaptıklarını unutmada durumunda bir hatırlatma yapmıştır. Mâtürîdî de Allah'ın hesaba çekmesini kulundan haber almak anlamında değil; kınama, açıklama, şahitlik yapma anlamında tefsir etmiştir. Mâtürîdî'nin tefsirinin içinde Taberî'nin yorumu da yer almaktadır. Yaklaşık olarak aynı anlamlarda tefsir yapmışlardır. Ancak Mâtürîdî'nin, Allah'ın sınamasının gizli olan şeyleri ortaya çıkarmak için değil, emir ve yasağın takriri anlamında olduğuna dair yorumu daha özgün bir yorum olduğundan dolayı, onun yorumunu tercih etmekteyiz. Yorumuna ek olarak insanların diğer insanlardan gizli olarak yaptıkları şeylerin ortaya konulması hususu da ifade edilerek, insanlardan gizlense de Allah'tan gizlenmeyeceğine vurgu yapılmıştır.

3.5.2. İnsana Dünya ve Âhirette Verilecek Karşılık

A'râf sûresi 37. âyette zikredilen kişilerin, bu dünya nazarında kendileri için yazılmış olan nimetlerini, paylarını alarak âhirete gideceği üzerinde durulmuştur. Rızıklarını, ömürlerini ve yaptıkları amelleri alarak âhirete gidecekleri söylenmiştir. Dünya hayatında da verilecek paylar ve âhirette de verilecek paylar vardır. Ancak âhirette verilecek payların bu dünyada yapılan ameller olduğu zikredilerek; bu ameller için de kişiye taksim edilen ömür ve rızıklarla neler yaptığına dair bir vurgu yer almaktadır. Yani Allah ömür ve rızık verdi; kişi de amellerini oluşturdu.

A'râf sûresi 37. âyette *“Allah’a iftira eden veya O’nun âyetlerini asılsız sayandan daha zalim kim vardır! Onlar kendileri için yazılmış nasiplerini elde ederler. Sonunda elçilerimiz gelip canlarını alırken, “Allah’ı bırakıp da tapmakta olduğunuz tanrılarınız nerede?” derler. “Bizden sıvışıp gittiler” diye cevap verirler. Ve (dünyadayken) kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerinde şahitlik ederler.”* (A'râf 7/37)³¹² buyrulurak Allah'a ortak koşanların, keyfî hükümler koymak sûretiyle Allah hakkında yalan uyduranların veya Allah'ın âyetlerini yalan sayanların zalim olduğu

³¹² Ayetin metni şöyledir: *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ*

ifade edilmiştir. Bu kişiler “kitap”ta (ilm-i ilâhîde) belirlenmiş bulunan nasiplerini yani rızıklarını alarak ömürlerini bitirirler. Allah’ın “elçileri” (ölüm veya azap melekleri) gelince Allah’tan başka tanrı diye inandığı şeylerin kendilerini terk ettiğini görüp tam bir çaresizlik içinde kalırlar.³¹³

Âyette incelenecek husus müfessirlerin çeşitli açıklamalarda bulunduğu “kitaptaki paylar” diye tercüme edilen نَصِيْبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ ibaresidir. Buradaki “kitaptaki paylar” yani kitaptan nasipleri onlara ulaşır, demektir. Ecellerine göre yazılmış, takdir edilmiş rızıklarından, ömürlerinden, dünya menfaatlerinden kısmetlerini alırlar ve asıl nasipleri olan yüz karasıyla giderler.³¹⁴

“Kitaptaki payları” yani kendileri için yazılmış olan rızık ve ömür süresi o kimselere verilir. Nihâyet görevli melekler canlarını almak üzere kendilerine geldiklerinde, onların kitaptaki nasiplerine nail olduklarını, kendileri için belirlenmiş olan nihai süreyi tamamladıklarını ifade eder.³¹⁵

Taberî’nin tefsirinde âyet-i kerime de geçen “Kitaptaki paylar” ifadesinden neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikredilmiştir:

- a- Ebû Salih, Süddî ve Hasan-ı Basrî’ye göre, Kafirlerin kitaptaki paylarından maksat, âhirette görecekları azaptır. Âyet-i kerimde kafirlerin, kendileri için yazılan azaba mutlaka uğratılacakları beyan edilmiştir.
- b- Said b. Cübeyr, Mücahid, Abdullah b. Abbas ve Atiyye’ye göre burada zikredilen kitaptaki paylardan maksat, kişinin cennetlik ve cehennemlik olacağı hükmüdür. Âyet-i kerimde herkesin, kendisi için yazılmış olan cennetlik veya cehennemlik olma durumuna erişeceği beyan edilmiştir.
- c- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katâde ve Dahhâk’tan nakledilen diğer bir görüşe göre, bu âyette zikredilen kitaptaki paylardan maksat, kulların leh ve aleyhlerine yazılan hayır ve şerlerdir. Âyet-i kerimde, herkesin âhirette amel defterinde yazılı olan hayır ve şerrin karşılığını göreceği beyan edilmiştir.
- d- Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dahhâk’tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise, kitaptaki paylardan maksat, Kur’ân’da vaadedilen hayır ve şerlerdir. Herkes onda zikredilen hayır ve şerri görecektir.

³¹³ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/523.

³¹⁴ Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, 3/2159.

³¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/840.

- e- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen kitaptaki paylardan maksat, Allah Teâlâ'nın kendisine yalan iftira edenin göreceği paydır ki, o da yüzünün simsiyah kesilmesidir.
- f- Rebi' b. Enes, Muhammed b. Ka'b el-Kurezi ve İbn Zeyd'e göre ise burada zikredilen kitaptaki paylardan maksat, insanlar için yazılmış olan rızık, ömür ve ameldir. Âyet-i kerime, herkesin kendisi için yazılmış olan rızka ve ömre ulaşacağını ve yine kendisi için yazılmış olan ameli işleyeceği beyan edilmiştir.³¹⁶

Taberî, âyetin bu ifadeden sonraki devamını dikkate alarak bu son görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira âyetin bundan sonraki bölümü için ölüm meleklerinin gelip insanların canlarını alacağını beyan etmiştir. Bu da göstermektedir ki, bu âyet-i kerimede, insanların erişecekleri beyan edilen hususlar, ölmeden önce ulaşacakları hususlardır ki bunlar da rızıklar, ömürler ve amellerdir.³¹⁷

Mâtürîdî, tefsirinde “*Onlar kendileri için yazılmış nasiplerini elde ederler.*” bu âyetin işaret ettiği anlam konusunda ihtilaf edildiğini ifade etmiştir. Hasan-ı Basrî konu ile ilgili şöyle demiştir: “Allah’ın emir ve yasaklarına itaat eden ve O’nun peygamberlerine de itaat eden kişiye cennet yazılmıştır. Bu onun nasibidir ve kendisi için yazılmış olan hisse budur. Allah’a isyan eden ve peygamberlerine muhalif olan kişiye de içinde ebedi kalacağı cehennem yazılmıştır, bu da onun kitaptaki nasibidir.” Ebû Bekr el-Keysânî şöyle demiştir: “Onlar kendileri için yazılmış nasiplerini elde ederler.” Yani onlar âhirette mükafat ve ceza olarak nasiplerini alırlar, bu İbn Kuteybe’nin sözüdür.³¹⁸ Mâtürîdî âyet hakkında bu iki görüşü zikretmiştir. Bu iki görüşün dışında âyetin birinci ve ikinci bölümünün şu anlama gelme ihtimali olduğunu söylemektedir:

Birinci bölümde, onlar ilahi kitapları tahrif edip değiştirmişler, sonra da bunu Allah’a nispet etmişlerdi. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “*Elleriyle kitap yazıp sonra ‘Bu Allah’ın katındandır’ diyenlerin vay haline!*” (Bakara 2/79) “*Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip бүkerler ve Allah katından olmadığı halde, ‘Bu Allah katındandır’ derler.*” (Âl-i İmran 3/78)

³¹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 10/158.

³¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 10/159.

³¹⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/374.

Onların tahrif edip değiştirdikleri kitaplar kendileri için kanun haline gelmiştir ve onlar kıyamete kadar ona göre davranırlar. Kıyamet günü gelince de bunun karşılığı olan cezayı önlerinde bulurlar. İkinci bölümde yer alan, “*Nasiplerini elde ederler*” yani kendileri için yazılmış olan rızk ve nimeti elde ederler. Yazılmış olan bu şeyleri tam olarak alır, sonra ölürler.³¹⁹

Taberî konu ile ilgili görüşleri zikrettikten sonra tercih ettiği görüşü açıklamıştır. Kitaptaki paylardan maksadın, insanlar için yazılmış olan rızık, ömür ve amel olduğunu söylemiştir. Âyette herkesin kendisi için yazılmış olan rızka ve ömre ulaşacağı beyan edilmiştir. Taberî’nin bu görüşü tercih nedeni ise âyetin devamını dikkate almasıdır. Zira âyetin kitaptaki paylar ifadesinden sonraki bölümünde ölüm meleklerinin gelip insanların canlarını alacağı beyan edilmiştir. Bu da göstermektedir ki, bu âyet-i kerimede, insanların erişecekleri beyan edilen hususular, ölmeden önce ulaşacakları hususlardır ki bunlar da rızıklar, ömürler ve amellerdir.

Mâtürîdi ise âyeti iki kısma ayırıp birinci kısmına yani “*Allah’a iftira eden veya O’nun âyetlerini asılsız sayanlar*” bölümüne o kimselerin ilahi kitapları tahrif edip değiştirdiklerini, sonra da bunu Allah’a nispet ettiklerini söylemiştir. Onların tahrif edip değiştirdikleri kitapları kendileri için kanun haline getirdiklerini ifade etmiştir. Bu yorum âyetin ilk kısmıdır. İkinci bölüm olarak ayırdığı yer ise “*Nasiplerini elde ederler.*” kısmıdır. Burada yani kendileri için yazılmış olan rızk ve nimeti elde ederek, ondan sonra öleceklerinin ifade edildiğini söylemiştir. Taberî ve Mâtürîdi’nin tefsirlerine bakıldığında Mâtürîdi’nin âyetin ikinci kısmı olarak ayırdığı yere verdiği anlam ile Taberî’nin tercih ettiği görüş yaklaşık aynıdır. Bu âyet için bizim tercih ettiğimiz görüş iki müfessirin de aynı anlamda vermiş oldukları görüştür. Yani âyetin bütünü dikkate alındığında kitaptaki paylardan bahsedilenin insanlar için yazılmış olan ömür, rızık, amellerdir. Kişi bunları elde ettikten sonra bu dünyadan ayrılır ve melekler onları sorguya çeker.

3.5.3. Dinlerini Oyun ve Eğlence Edinenlerin Âhiretteki Durumu

Âhret hayatında var olan cezalandırma ve ödüllendirme, insanın dünyada hür iradesiyle Allah’ın emirlerine uymasına veya uymamış olmasına karşılık hak ettiği sonuçlardır. Cezalandırma Allah’ın adalet sıfatını; ödüllendirme ise, adalet ve

³¹⁹ Mâtürîdi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/375.

merhamet sıfatını ifade eder.³²⁰ Bu başlıkta âhiretteki cezalandırma üzerine değinilecektir. Nisâ ve A'râf sûrelerinde; Nisâ sûresi 16 ve 48. âyetler ile A'râf sûresi 41, 50 ve 51. âyetlerde âhiretteki cezalandırmadan bahsedilmektedir. Burada A'râf sûresi 51. âyeti ele alacağız. A'râf sûresi 51. âyeti ele alınmasının nedeni dünya hayatının aldatıcı olmasına özel olarak dikkat çekilerek, âhireti unutanların ulaşacakları sonuca yapılan vurgudur.

A'râf sûresi 51. âyette Cenâb-ı hak: *“O kâfirler ki, dünya hayatı onları aldattı, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler. Onlar, bu günlerine ulaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.”* (A'râf 7/51) buyurmuştur.³²¹ Âyet özelinde inceleyeceğimiz husus dünya hayatının aldatıcı olma vasfıdır. Bu aldatıcılığa uyanların da ulaşacakları sona vurgu yapılmıştır.

Taberî ve Mâtürîdî'ye geçmeden önce âyetin daha iyi açıklanması noktasında İzzet Derveze'nin tefsirine yer verelim. İzzet Derveze, âyette, hayatta sahip oldukları mal ve güçten dolayı böbürleneni, dinlerini oyun ve eğlence edinenleri azarlayan bir telkine yer verildiğini söylemektedir. Bu durumun onları, hak söze ve davete boyun eğmemeye, büyüklenmeye, azgınlaşmaya, günah işlemeye, sonlarını düşünmemeye sevk edeceğini söyler.³²²

Allah Teâlâ, kâfirlerin dünyada dinlerini alay ve eğlence edindiklerini, dünyaya, dünyanın zinet ve süsüne aldanıp emredilmiş oldukları âhiret yurdu için amelde bulunmayı terk ettiklerini haber vererek, onları bu sıfatlarla nitelemektedir. Allah Teâlâ *“İşte onlar bugünlerine kavuşmayı nasıl unutmuşlarsa; biz de bugün onları öylece unuturuz.”* buyurmaktadır ki onlara, unutilan kişinin muamelesi ile muamelede bulunuruz, demektir. Zira hiçbir şey Allah'ın ilminden kaçmaz ve onun dışında kalmaz. Allah hiçbir şeyi unutmaz.³²³

“Ki onlar dinlerini bir eğlence ve bir oyun edindiler.” Kafirlerin dinlerini oyun ve eğlence haline getirmelerine Beydavî birkaç örnek vermektedir. Mesela bahireyi

³²⁰ Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 299.

³²¹ Anlamı /meali verilen âyetin lafzı şöyledir: *الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسِيهِمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ*

³²² Derveze, *et-Tefsirul-Hadis*, 1/440-441.

³²³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2966.

haram etmeleri, Beyt'in etrafında el çırpıp ıslık çalmaları gibi. Âyette geçen *لَهُمْ* kelimesi, düşünülmesi hoş olmayan şeyden neşe beklemektir.³²⁴

Taberî tefsirine baktığımızda, âyette hitap edilen Allah'ın kendilerine cehennemde su ve yemeği haram kıldığı bu kafirlerin, dünyada iken dinleriyle eğlenen, onunla oynayan, kendilerini dine davet edenlerle alay eden ve onları eğlenceye alan kimseler olduğu söylenmektedir. Onlar nasıl kıyamet günüyle karşılaşacaklarını unuttular, bunun için amel etmediler ve dünyadayken âyetlerimizi inkar ettilerse biz de onları bugün, merhametli davranma yönünden unuttur ve onları aç, susuz, azabın içinde bırakırız.³²⁵

Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ın da “*Dünya hayatı onları aldattı.*” mealindeki bölüm için bazılarının şöyle dediğine yer verir: “Hakikatte dünya hayatı kimseyi aldatmaz. Ancak dünya aldatma sebeplerinden olması münasebetiyle aldatma ona nispet edilmiştir.” Mâtürîdî, Kur'ân'daki nispet edilme durumunu daha açıklayıcı kılmak için başka sûrelerden âyetleri örnek getirmiştir. Allah Teâlâ bir âyet de şöyle buyurmaktadır: “*Benim yaptığım çağrı onları daha da uzaklaştırdı.*” (*Nuh 71/5-6*) Burada uzaklaştırmak, duaya nispet edilmiştir. Bazı şeyler de onun sebebine nispet edilir; “*Görmenizi sağlasın diye gündüzü size bahşeden O'dur.*” (*Yûnus 10/67*) mealindeki âyet de gündüz aydınlık olması sebebiyle görülür demektir.³²⁶

Mâtürîdî, âyet hakkında bazılarının da şöyle dediğini eklemiştir: “Dünya, aldanmanın sebebi olduğu için aldatma ona nispet edilmiştir. Çünkü dünya öyle bir hüviyettir ki, şâyet akıl ve temyiz gücüne sahip olsaydı süslenmek ve benzeri yollarla aldatmayı gerçekleştirirdi.” Dünya ehli kastedilerek aldatmanın dünyaya nispet edilmiş olması da caizdir, yani dünya ehli onları aldattı, demektir. Çünkü onlar insanların önderleri ve reisleri idiler.³²⁷

“*Dinlerini oyun ve eğlence edindiler.*” Çünkü onlar ölümden sonra tekrar dirilmeyi inkar ediyorlardı. Ölümden sonra dirilmeyi inkar etmek aynı zaman da, iyiliklere ve kötülöklere karşılık verileceğini de inkar etme demektir. Halbuki hikmet bunun gerekli olduğunu kabul eder. Dolayısıyla hikmetin kabul ettiğini reddeden de, eğlenmekte ve oyun oynamaktadır. Oyun ve eğlence sonu olmayan (bir şey kazandırmayan) şeylerdir.

³²⁴ Beydavî, *Envaru't-Tenzîl*, 2/237.

³²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/237-238.

³²⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/360.

³²⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/361.

Bu durumda akıbeti olmayan şeyleri yapan herkes, eğlenmiş ve oyun oynamış demektir, diyebiliriz. Buna karşılık sonu olan bir şeyi yapan hiç kimse, oyun ve eğlence peşinde değildir. Yani sonu güzellik olan, fayda getiren, çaba gösterilen şeyler oyun ve eğlence değildir. Kafirler ise akıbeti olmayan (fayda getirmeyen) şeyler yapmışlardır. Bundan dolayı onların yaptıkları şey, eğlenceden ve oyundan ibarettir.³²⁸

Taberî tefsirinde, Allah'ın cehennemde azap ettiği kimselerin dünya hayatının aldatıcılığına inanan kafirler olduğunu söylemektedir. O kimselerin dinlerini oyun, eğlence olarak ele aldıklarını ifade eder. Onlar nasıl ki bu dünyada Rablerini unuttular, doğru yolda olmadılar; Allah da âhirette onları unutacağını belirtir. Aslında Allah'ın unutmaması mümkün değildir. Taberî, burada Allah'ın onların yaptıklarına misilleme olarak unutmuş gibi yapacağı ifadesinin yer almakta olduğunu söylemektedir. Taberî, âyet özelinde kısa bir açıklamayı yeterli görmüştür.

Mâtürîdî ise tefsirinde dirayet yöntemini kullanarak, dünya hayatının aldatıcılığı üzerinde durarak aslında dünya hayatının kimseyi aldatmadığı, sadece aldatma sebeplerini içinde barındırdığı için aldatmanın dünya hayatına nispet edildiğini söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'in anlatım uslûbunden olan, nispet edilmenin yer aldığı birkaç âyeti de örnek olarak getirmiştir. Mâtürîdî'nin, Kur'an'ın anlatım uslûbuna örnekler getirmesinin amacı, okuyucunun Kur'an'ın anlatım çehresini de kavrayarak anlama düzeyini yükseltmektir. Âyetin devamında yer alan "*Dinlerini oyun ve eğlence edindiler*" mealindeki bölümü için Mâtürîdî, onlar ölümden sonraki hayatı inkar ettikleri için dinlerini oyun ve eğlence üzerinde yaşadıklarını söylemektedir. Ayrıca Mâtürîdî burada genel bir anlam üzerinde durarak oyun ve eğlenceyi hayatın her alanına yansıtmıştır. Yani fayda getirmeyen, sonu olmayan, nefsin arzuladığı işlerde devamlı olan kimselerin de oyun ve eğlence içerisinde olduğuna vurgu yapmıştır. Âyette yer alan kafirler de, akıbeti olmayan işlerde oldukları için oyun ve eğlence nitelemesi yapılarak anlatılmıştır.

Sonuç olarak iki müfessirden konumuz olan âyet için Mâtürîdî'nin tefsirini tercih ediyoruz. Çünkü Mâtürîdî genel bir anlam vererek konuyu açıklamayı tercih etmenin yanında Kur'an-ı Kerim'in anlatım uslûbuna da değinerek okuyucunun anlamda derinleşmesini istemiştir.

³²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5/361-362.

4.SONUÇ

Tezde tefsir ilmi için erken dönem sayılan ve hemen hemen aynı zaman dilimlerinde yaşayan Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsirleri temel alındı. Bu iki müfessirin tefsirleri özelinde biri Mekkî diğeri Medenî bir sûre olan A'râf ve Nisâ sûresinin tefsirleri incelendi. Söz konusu iki müfessirin tefsir yöntemlerini görmek ve kıyaslamak için bu iki sûreden belli ayetler seçilerek ele alındı.

Çalışmaya konu olan Taberî'nin tefsiri rivâyet ağırlıklı; Mâtürîdî'nin tefsiri ise dirâyet ağırlıklı tefsirlerdir. Farklı tefsir çeşitlerine sahip müfessirler, âyetleri tefsir ederken bu çeşitliliği metinlerine yansıtmışlardır. Rivâyetlerin yoğun olarak kullanıldığı bir tefsir olan Taberî'nin tefsiri, kendinden önceki tefsir malzemesini toplayarak sonraki kuşaklara aktaran bir özelliğe sahiptir. Ayrıca Taberî, derlemiş olduğu rivâyetleri yalnızca nakletmekle kalmamış; bunlar üzerinde tercihler ve değerlendirmeler yaparak eserine dirâyet özelliği de kazandırmıştır.

Mâtürîdî'nin tefsirinde akıl ve nakil Kur'ân'ı anlamada birlikte kullanılmış ve arada denge kurulmuştur. *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, rivâyet ve dirâyet tefsiri arasında; ancak dirâyete daha yakın özellik taşımaktadır. Çünkü Mâtürîdî âyetleri açıklamada aklı nas ile desteklemiştir. Bu eserde şahsi değerlendirmeler ve tahliller sıkça yer almıştır.

Taberî ve Mâtürîdî'nin tefsir yöntemleri çalışmada yer alan bir örnek üzerinden incelenebilir. A'râf sûresi 51. âyetinde Cenâb-ı hak: *“O kâfirler ki, dünya hayatı onları aldattı, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler. Onlar, bu günlerine ulaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.”* (A'râf 7/51) buyurmuştur. Taberî, Allah'ın cehennemde azap ettiği kimselerin dünya hayatının aldatıcılığına inanan kafirler olduğunu söylemektedir. O kimselerin dinlerini oyun, eğlence olarak ele aldıklarını ifade eder. Onlar nasıl ki bu dünyada Rablerini unuttular, doğru yolda olmadılar; Allah da âhirette onları unutacağını belirtir. Aslında Allah'ın unutması mümkün değildir. Taberî, burada Allah'ın onların yaptıklarına misilleme olarak unutmuş gibi yapacağı ifadesinin yer almakta olduğunu söylemektedir. Taberî âyeti tefsirinde inmiş olduğu ortamı da değerlendirerek tefsirini yapmıştır. Mâtürîdî ise tefsirinde dirâyet yöntemini kullanarak, dünya hayatının aldatıcılığı üzerinde durmakta aslında dünya hayatının kimseyi aldatmadığı, sadece aldatma sebeplerini içinde barındırdığı için aldatmanın dünya hayatına nispet edildiğini söylemiştir. Âyetin devamında yer alan *“Dinlerini oyun ve eğlence*

edindiler” mealindeki bölümü için Mâtürîdî, onlar ölümden sonraki hayatı inkar ettikleri için dinlerini oyun ve eğlence haline getirerek yaşadıklarını söylemektedir. Ayrıca Mâtürîdî burada genel bir anlam üzerinde durarak oyun ve eğlenceyi hayatın her alanına yansıtmıştır. Yani fayda getirmeyen, sonu olmayan, nefsin arzuladığı işlerde devamlı olan kimselerin de oyun ve eğlence içerisinde olduğuna vurgu yapmıştır. Âyette yer alan kafirler de, akıbeti olmayan işlerde oldukları için oyun ve eğlence nitelenmesi yapılarak anlatılmıştır. Görüldüğü üzere Taberî nüzul dönemini merkeze alarak açıklarken, Mâtürîdî âyeti daha genel bir çerçevede tefsir etmektedir.

Taberî ve Mâtürîdî’nin yaklaşık olarak aynı dönemde yaşamaları, iki müfessirin de tefsirle ilgili rivâyetlere eserlerinde yer vermeleri ve kendi görüşlerini zikretmeleri gibi nedenlerle tezimize konu olmuştur. Ancak yaklaşık olarak aynı dönemlerde yaşamalarına rağmen tefsirlerinin farklılık arz ettiği görülmektedir. Zira Taberî’nin rivâyetlere çokça yer vermesi ve belli kıstaslarla konuyla ilgili kendi görüşünü, yorumunu sunması; Mâtürîdî’nin ise dirâyete ağırlık vererek kendi görüşlerine daha fazla yer vermesi ikisi arasında kıyaslanabilecek hususlardır. Bu amaçla çalışmada Taberî ve Mâtürîdî’nin tefsir anlayışlarına ilişkin bir kıyaslama yapılmış, bir farklılaşmanın var olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın nedeni, temelde iki müfessirin farklı anlayışları benimsemeleri ve tefsirlerine de bu anlayışı yansıtma şeklindedir. Birbirlerinden farklı olan bu anlayışlar, tamamen bir zıtlasma olarak değil yorum farklılığı olarak yer almıştır.

Taberî ve Mâtürîdî’nin tefsirlerinde temel almış oldukları ekollerin farklılığı onların eserlerine yansımıştır. Taberî’nin benimsemiş olduğu Ehl-i Hadis anlayışı daha çok ilk üç dönem rivâyetlerin kabulü olarak şekillenmektedir. İlk üç dönem rivâyetler haricinde âyetin anlamını daha fazla genişletmeyi (örneğin arka planı araştırarak bunlardan bir yoruma ulaşmayı) uygun görmemektedir. Mâtürîdî’nin benimsemiş olduğu anlayış olan Ehl-i Re’y ise rivâyetleri doğrudan kabul değil, Kur’ân’a, akla ve âyetin geçtiği olaya mukabil kabulü öngörmektedir. Bu anlayışta daha çok Kur’ân temel alınarak, ilk dönem rivâyetler ile birlikte zaman, mekan, olayın arka planı üzerinde durulmakta, akla vurgunun öne çıktığı bir yorum görülmektedir.

Çalışmada biri Nisâ diğeri A’râf sûresi olmak üzere iki sûrenin tefsirleri konu eksenli belirlenmiş, öncesinde de bu sûrelerin özelliklerine yer verilerek konunun anlaşılmasına temel atılmıştır. Bu sûrelerden A’râf sûresi Mekke döneminde, Nisâ

sûresi ise Medine döneminde nâzil olmuştur. Sûrelerin indirilme dönemlerine göre o dönemin muhatap kitlesi, çevresi, yaşam düzeni ve önceliklerinin farklı olmaları; sûrelerin özelliklerine, içerdikleri konulara yansımıştır.

Nisâ ve A'râf sûresinden seçilen âyetler; inanç-amel, ahlâk, hukuk, dini grup, kıssalar ve âhiret olmak üzere beş ana başlıkta verilmiş, bu konu başlıkları seçilen ayetlere göre alt başlıklara ayrılarak Taberî ve Mâtürîdi tefsirinden incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda müfessirimiz Taberî'nin rivâyet tefsiri yansımaları net olarak görülmüştür. Ancak Taberî'nin sadece rivâyetlerle yetinmeyerek kendi görüşlerine de yer verdiği, tercihte bulunduğu ifade edilmiştir. Aslında Mâtürîdi de rivâyetleri kullanmıştır. Taberî kadar yoğunlukta olmasa da o da rivâyetlere yer vermiş, bunun yanı sıra kendi fikrî ve ilmî birikimini yansıtarak tevillerde bulunmuştur.

Değerlendirmelerimiz sonucunda Taberî'nin Kur'ân lafzının zahirine daha bağlı olduğu görülmektedir. Bunun aksine Mâtürîdi ise âyetlerin hikmet ve manalarının sadece lafza bağlı kalındığında ortaya çıkmayacağını ifade ederek tevil yoluna gidilmesi gerektiğini savunmuştur.

Âyetleri incelediğimizde Taberî'nin daha çok konu bağlamı üzerinde kalarak, âyeti tefsir ederken o âyetin sınırlılıkları içerisinde kaldığını görmekteyiz. Aslında bu durum âyette verilmek istenen mesajın daha kolay anlaşılmasını sağlayabilir. Mâtürîdi ise âyetleri konu bağlamıyla birlikte aynı zamanda daha geniş açıdan tefsirlerde bulunmuştur. Bu sayede o, Kur'ân'ın her zaman ve mekandaki insana muhataplığını kolaylaştırmıştır diyebiliriz. Bütün bunlara rağmen Taberî ve Mâtürîdi'nin tamamen birbirinden farklı tefsirler olduğu yargısına ulaşılmamalıdır. Birbirlerine yakın çağlarda yaşamış olmaları, tefsirlerinde rivâyete yer vermeleri gibi yönleriyle de âyetleri tefsir ederken benzer anlamlara ulaştıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Halis. *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 7. Basım, 2015.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. 6 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydın, Atik. "Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vil Tercihleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1. (Bahar, 2010). 271-293.
- Aydın, Atik. *Taberî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Baltacı, Burhan. "Maturîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımının İmkânı Üzerine", *Kastamonu Üniversitesi IV.Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâturîdîlik-*. ed. Cengiz Çuhadar vd. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017.
- Beydavî, Muhammed Kadı. *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.
- Bilgin, Ömer Faruk. *el-Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*. 2 Cilt. Ankara: Doğuş Matbaa, 1960.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân'ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Birişik, Abdulhamit. "Sûre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/538-539. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Birişik, Abdulhamit. "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/290-294. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü'l Kur'ân*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Çalışkan, İsmail. "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri" *Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt:7, Sayı:2. (Mayıs-Ağustos, 2010). 67-93.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Demirci, Muhsin Demirci. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Demirtaş, Fatma. *Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımı ve Öncesinde Pratik Boyut ile Dilsel Kullanımın İzleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsirü'l-Hadîs*. çev. Mustafa Altinkaya. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Ersöz, İsmet. *Kur'ân Tarihi -Kur'ân-ı Kerim'in İndirilişi ve Bugüne Gelişi-*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Fayda, Mustafa. "Muhammed İbn Cerir et-Taberî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/318-319. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. çev. Alpaslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.

- Gengil, Veysel. *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Gülle, Sıtkı. "Rivâyet ve Dirâyet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsir'i Hakkında Bir Değerlendirme". *Ekev AkÂdemi Dergisi*. Yıl:8, Sayı: 19. (Bahar, 2004). 265-280.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *Kur'ân'da Anlatım Sanatı el-Fennu'l-Kasasî*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulun Yayınları, 2012.
- Işık, Emin. "A'râf Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/259. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*. çev. Bekir Karlıağa - Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.
- Karagöz, İsmail. *Kur'ân'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karataş, Ali. "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ı". *Ekev AkÂdemi Dergisi*. Yıl:15, Sayı: 47. (Bahar, 2011). 161-174.
- Kaya, Remzi. "*Kur'ân Kıssalarının Tefsir ve Teşri'deki Yeri*" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*, ed. Bedrettin Çetiner. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Koçyiğit, Talât. *Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2016.
- Kutub, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. çev. Bekir Karlıağa. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Kutub, Muhammed. *Kur'ân'ı Nasıl Okuyalım*. çev. Bekir Karlıağa. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâl-il Kur'ân*. çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce - Mehmet Yolcu. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Koç, Mehmet Akif Koç. "Taberî Tefsirini Anlamak Üzere-I" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 51:1. (2010). 79-92.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mehmed Boynukalın. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani - Yusuf Karaca - Nazife Şişman - İsmail Bosnalı - Ali Ünal - Hamdi Aktaş. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)". *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Okumuş, Mesut. "Taberî Tefsiri'nde Bağlamin Yeri ve Önemi". *Ekev AkÂdemi Dergisi*. Yıl:6, Sayı: 13. (Güz, 2002). 125-151.
- Oral, Rıfat. *Kur'ân'ın Temel Konuları*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Önen, Hacı. "Taberî Tefsirinin Dirayet Metodu" *Kadim Hikmet Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:1. (Kasım, 2019). 1-24.
- Önkâl, Ahmet. *Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu*. Konya: Esra Yayınları, 1994.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları, 1994.

- Özdemir, Ali İhsan. “Ebû Ca’fer et-Taberî ve Câmi’ul Beyân an Te’vîl’i Âyi’l Kur’ân Adlı Tefsirinin Özellikleri” *İslamî Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 1. (2001). 150-156.
- Özdeş, Talip. *Mâtürîdî’nin Tefsir Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özen, Şükrü. “Mâtürîdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/259. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Özsoy, Ömer. Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur’ân (Sistemik Kur’ân Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Pak, Zekeriya. “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”. *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Polat, Fethi Ahmet. “Dirayet Ağırlıklı Tefsirler”. *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu’l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - Sadık Doğru. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Saleh, Walid A. “Taberî’nin Mâtürîdî Üzerinden Yeniden Okunması: Hicri III Yüzyıla Yeni Bir Bakış” *Akif Dergisi*. çev. Enes Temel. 51/1. (2021). 196-232.
- Salih, Subhi. *Kur’ân İlimleri*. çev. M. Sait Şimşek. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Tefsîre Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Süleyman, Mukâtil b. *Kur’ân Terimleri Sözlüğü*. terc. M. Beşir Eryarsoy. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkan fî Ulûmi’l Kur’ân*. Beyrut: Daru İbn Kesir Yayınları, 1987.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türki. Kahire: Hicr Yayınları, h.1422-m.2001.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*. terc. Hasan Karakaya – Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tuğlu, Nuri. “İmam Mâtürîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’ân Adlı Tefsirinin Rivâyet İlimleri Açısından Bazı Özellikleri”. *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*. Yıl: 3, Sayı: 5-6. (Isparta, 2001). 115-130.
- Ünal, Ali. *Kur’ân’da Temel Kavramlar*. İstanbul: Bayan Yayınları, 1990.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. “Nisâ Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî”, *Te’vîlâtü’l Kur’ân Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur’ân Dili*. b.y.: Eser Neşriyat, 1979.
- Yeğin, Abdullah. *İslamî-İlmî-Edebî Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1992.
- Yılmaz, Hasan. “Kur’ân’ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”. *Diyanet İlmi Dergi Kur’ân Özel Sayısı*. tsh. İsmail Derin. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Ömer. “Allah Komşularla Yardımlaşmayı Emreder”. *Kur’ân’dan Öğütler*. Tsh. Ömer Menekşe – İsmail Derin. 2 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Zemahşerî, Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf*, çev. Abdulaziz Hatip. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2017.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Muslu, Ayşe Rana
Uyruğu : TC

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ankara Üniversitesi	2020
Lise	Çubuk Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	2015

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2022 (Hâlen)	İstanbul	MEB-Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni

Yabancı Dil

Arapça
İngilizce

Yayınlar

Muslu, Ayşe Rana. “Taberî Tefsirinde Kıraatin Anlama Etkisi (Âl-i İmran Sûresi Özelinde)”. *Temel İslam Bilimleri Öğrenci Sempozyumu (3 Haziran 2021)*.8-15. ed. Mahmut Esad Erkaya. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, 2021

